

НАРОДНА БІБЛІОТЕКА

4.

2.

“ПРОСЬВІТА”

КОБЗАР

Тараса Шевченка

THE UNIVERSITY
OF MANITOBA
VINNIEBIA MANITOBA
HAROLD DAVID LIBRARY

**З друкарні Кан.-Української Видавничої С-ки
590 Прічард Евню, Вінніпег, Ман.**

Тарас Шевченко

ВСТУП

Гірко жило ся нашому народови сто літ тому назад. Позбавлений власної держави, роздертий кордонами, втомлений довговічними боями о волю, стогнав він у чужому ярмі та мов недужий з просоня, згадував у казках та піснях колишні, красші часи. Згадував у Колядках та Щедрівках, як колись наші предки на срібних човнах, золотими веслами синії хвилі розгортаючи, по Чорному морю на далекі підбої плили, як в зелізо закуті посували ся бездорожними стопами на стрічу Половцям та иншим Азіятам, щоб боронити рідної землі, як за лицарську честь і славу свою та чужу кров проливали. І сьпівав народ-невільник в чудових своїх Думах, про козаків, вояків-невміряків, як вони сьвіт цілий лицарством дивували, як перед ними тремтіли султани і як вони, через свою незгідливість власну долю запропастили. І снів ся тоді втомленому двірською роботою крпакови той час, коли за Хмельницького Україна вольною була стала, коли гетьман на сивому коні під мажнвою хоругвою при

звуках дзвонів, сурм і литаврів у Київські ворота в'їжджав, коли послі від посторонніх королів з привітом до нього приходили, коли по довгих боях, здавало ся, мир і добро на Україні настане.

І чи одно сніло ся нашим предкам перед сто літами! Та нема нічо більш болючого, як сон нещасливого о щастю, невільника о волі, бездомного о власній хаті. А як раз такими бідними невільниками, такими безпритульними наймитами в чужих панів були наші предки перед сто літами... Нині нам ще далеко до нашої правди, а щож було тоді!

Та частина нашого народу, що оставала під Польщею, то є, між Дніпром а Карпатами, терпіла тяжкий гнет від панів-дідичів. В Польщі з давна було так, що хто не шляхтич, той не має ніякого права. Шляхта вибирала собі короля, шляхта радила на соймах, шляхта робила війну, шляхта мала землі і маєтки, суди й уряди, а хлоп не мав нічого. Він був безплатним робітником свого пана, його наймитом, і невільником, з котрим пан міг зробити, що хотів. Пан був його господарем, опікуном, судією — всім. Хлопови не вільно було нічо продати, ніде без дозволу панського піти, не вільно було більше худоби тримати, як пан дозволив, навіть більше мір полотна виробити, як в дворі його

му приписали. Проти таким порядкам бунтував ся наш сільський народ і приставав до козацьких повстань. Але й між козаками знайшли ся такі, що не хотіли дати волі селянам та й самі такі панські порядки заводили. Звідти й пішли всілякі колотнечі, домашні сварки і війни, з котрих тільки наші вороги користали. Особливо вміла з того скористати Росія. Вона вдавала з себе оборонця віри і приятеля кривдженого народу Руського, вона ніби то боронила нас перс і Поляками, а властиво тільки чатувала на нас, щоб і нас і Поляків під себе підбити та нашою кривдою розбогатіти.

Ніби то кричала, що Польща кривдить руський нарід в тих землях, що до Польщі належали, а якже вона робила з Русинами-Українцями, що за Хмельницького добровільно до Росії пристали? Закріпощувала їх що раз гірше, заналащувала тяжко здобуту волю, руйнувала наше добро і хотіла нас так винародовити, щоб ніде навіть українським духом не пахло.

В 1764 році, цариця Катерина “увільнила від гетманьства” останнього гетьмана України Розумовського і післала до нас, свого генерала Румянцева, з особними інструкціями, себто з власноручним письмом.

В тім письмі нарікала цариця, що Украї-

на замало доходів достарчує скарбови російському і веліла Румянцеву перевести ревізію цілого краю, себто розглянути, де кілько народу живе, що той нарід має і які він податки повинен платити. Румянцев почав роботу з того, що нарід прикріпив до землі, то є, сказав: хлоп і поле то одно. Хлоп не тільки родив ся, щоб на тому полі для свого пана працювати, та йому й не вільно того поля ніколи покинути. Хотьби пан був не знати який недобрий, то хлопови не вільно під другого пана перейти, тільки мусить терпіти і мовчати. А що тії пани були часто-густо такими самими Українцями, як робучий народ, то тим самим для Росії виходила з того двояка користь, вона закріпощувала хлопа і викликувала ненависть до пана, бо мовляв, то не уряд, тільки пани угнітають 'народ. Щоби ще гірше замилити очи, казала Катерина скликати в 1767 році осібну комісію, в котрій послаи народні повинні були висказати свої бажання. Українські послаи казали, що нарід хоче, щоб на Україні вернули ся такі порядки, як були за Хмельницького, щоб нарід вибирав собі гетьмана і порядкував сам собою. Сьвященники жадали також давних порядків. За те Румянцев скликав воєнний суд і 33 депутатів Українців засуджено на смерть.

Так ішло даліше. На самі Зелені сьвята 1775 року підступом увійшли Москалі на Січ, де тоді атаманував кошовий Петро Кальнишевський, чоловік чесний і мудрий, збурили вї, розорали, а Кальнишевського вивезли далеко на північ, на остров серед ледяного моря. Тут він 26 літ, в страшній темниці, без сонця й воздуха, серед гною і хробів тяжко карав ся. Потім Україну поділено на три намісництва. Заведено московське військо, суди, уряди, школи — всьо. Здавало ся, нашому народови прийшов кінець. Хлоп був гірше худобини, сьвященик пішов під управу московських попів, панам українським подавали російські ранги й ордери, щож лишило ся Україні?

Як розібрали польську державу, то також і правобічна Україна перейшла від Поляків до Москалів, тільки мала частина того краю, що зветь ся Галичиною, дістала ся під Австрію. Тутки зразу дихало ся нашим людям трохи вільнійше. Влекшено дещо панщизняних тягарів, поміряно землі, заведено суди, навіть в школах запроваджено вчасти науку в руській мові, але темний нарід не вмів з того скористати так, як треба, і що йно тепер обстоює сильнійше за своїми правами. Словом — на Україні настали такі часи, що здавало ся нема для ньої ніякої ра-

ди. Гинь і тільки. Та невмируща народна душа перетерпіла ті злидні. Робучий народ, хоть змордований, скатований, хоть позбавлений всякого права, не забув свої мови, не перестав любити свої землі, не запер ся свої минушини. А між панами також лучали ся такі, що їм в російських фраках невитідно було ходити, вони стали витягати зі скринь старі козацькі контуші, стали зітхати до давних порядків, до давних часів, про які писали наші літописі, розказували старці та сьпівала народна пісня. І між священниками також бували такі, що почали, як колись, говорити проповіді в народній мові та дихати на нарід свободнійшим духом. Той настрій підхопив Іван Котляревський і написав віршами книжку “Перелицьована Енеїда”, котра дала початок нашій обновленій літературі. В тій книжці змалював Котляревський рідною мовою, такою, як хлопці говорять, веселим способом великий обґаз життя на Україні на переході з XVIII в XIX століть. За Котляревським пішли другі, особливо Квітка Основяненко, що перший почав описувати, як живе сільський народ; як він любить, тужить і вмирає. Поруч них писали інші. Але всі вони не посягнули до глибини народньої душі, всі вони не обгорнули оком цілої України, не оглянули ся позад се-

бе в давні-льві часи, не вміли зазирнути в
будучність, щоб своїм і чужим розповісти,
хто ми таке, чого ми хочемо і до чого ми
ідемо.

Се сказав що йно наш великий поет Тарас
Шевченко. Що йно він кинув нашим воро-
гам гірку правду в очи, а народови сказав я-
сно й виразно, що він український народ, ко-
трому належать ся такіж самі права на жи-
тє та на поступ, як мають інші народи, щас-
ливійші від нього. Він перший учив нас,
що Україна, сьвяте, вслике слово, котрого
поганити анї зрадою, анї иншими гріхами не
вільно, що душа наша не вмірає, що в своїй
хатї своя правда і сила і воля! Він перший
розтворив перед нами могили, щоб ми почу-
ли голос минувшини, він перший зазирнув в
будучність і сказав нам, як і куди прямува-
ти до лучшої долї. А промовив він до нас
так проречисто, так захопив нас за серце сво-
їм словом, що ми вперве побачили, яка та
наша мова гарна і богата, що ми вперве зро-
зуміли, який то тяжкий гріх ту мову кидати
та промінювати її за ворожу. А такий мав
він дар складати прегарні вірші про нашу до-
лю й недолю, що ті вірші не тільки своїм зе-
млякам, росю на спрагнену душу впали, а-
ле й посеред чужих зєднали йому гідну честь
а цілому народови славу.

Ось чому кождий Українець і Українка, кожда навіть наша дитина повинні знати, як жив, сьпівав, мучив ся за Україну і вмер за неї її найбільший поет, Тарас Шевченко, ось чому то в 57 літ по його смерті видав Інститут “Просьвіта” у Вінніпегу отсю книжочку.

Тарас Шевченко в молодім віці

Хата, де родив ся Тарас Шевченко.

Житє Тараса Шевченка

Молодість Тараса Шевченка.

Далеко від нас, за Збручом, в київській землі, в повіт Звенигородський, а в тім повіті велике і гарне село Моринці. Там родив ся Тарас Шевченко дня 25. лютого ст. ст. 1814 року. Батько його зваз ся Григорій Шевченко, а ще кликали його Грушівський, мати Катерина Бойківна. Григорій Шевченко походив з сусіднього села, Кирилівки, а до Катерини Бойківної він тільки пристав, як і тепер пристають у нас люди. І Григорій і Катерина були крпаками недоброго пана Енгельгардта, а як то жило ся крпакам то ми вже зі вступу знаємо. Вони не мали ні волі ні права, працювали за дурно на лані панськім, кільки пан казав, а собі хиба на дозвітках, або в неділю могли що зробити. Їх продавали, міняли, навіть в карти програвали, як худобину, та ще били, калічили, поганяли, якби крпак не мав душі, ні чутя ніякого. Як панови подобала ся яка крпачка,

то кликав її до двора і робив з ньою, що хотів, а як наскучила ся, то казав кому будь з ньою женити ся і на те не було ради. Крепак — то значило невільник, ще гірше — ніби робуча худобина.

Отake то життя було й родичам Тарасовим. Гірко мусіли вони працювати, щоби вдоволити зросийщеного Німця, пана Енгельгардта. А Григорій Шевченко не дурний був чоловік, і ремесло знав і чумакував іноді і до всякої роботи був спосібний. Та як оженив ся, як прийшли дрібні дітя, то годі було всидіти в Моринцях і він з родиною переніс ся до Кирилівки, що також належала до того самого пана Енгельгардта. Тут, в Кирилівці й минули дитячі літа Тарасові. Було се дуже гарне село, з чистою рікою та зеленими левадами, “неначе писанка село”. Але людям жило ся тут, не як в раю, тільки як в пеклі. Від часу, як карали гайдамаків, хлоп був заєдно предметом кари, а в часах, про які мова, знущання над крепакami дійшли були до самого верху.

Гірше вже й не могло бути.

“неволя,
Робота тяжкая... Ніколи
І помолитись не дають.”

Батько й мати вічно на панщині, діти росли самі, як квітки самопадні.

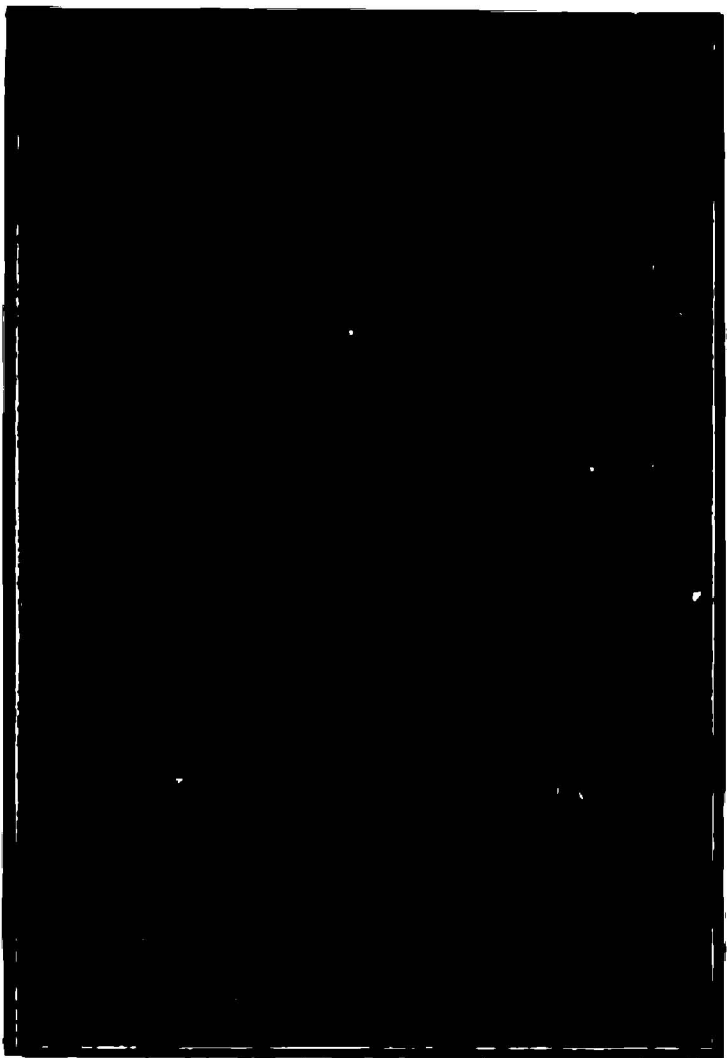

Малый Тарас з сестрою Катериною.

А було їх, крім Тараса, п'ятеро, двох хлопців та три дівчині. Найстарша з них, Катерина, заступала маму; вона і господарства доглянула і хаті облад дала і молодшу рідню помила та почесала.

Єї то згадує Тарас з великою любов'ю, називаючи “ніжною, терпіливою, незабутньою”. Та не було Катерині й коли доглянути за живим Тарасиком так, якби вона була може й хотіла і хлопець бігав собі то разом з іншими сільськими дітьми, то сам по саді, леваді, понад річкою, а часом забігав аж на степ та на могили, звідки видно багато сьвіта, де шумить вічний вітер, навіваючи сум та тугу. Мале хлопця привикало думати та вслухувати ся в ті степові думи, що, казав-бись, хтось їх з під могил сьпівав. Раз навіть пустив ся був у сьвіт, бо говорили йому, що небо стоїть на залізних стовпах, так він хотів тоті стовпи побачити. На щастє надіхали чумаки та забрали малого мандрівника назад до батьківської хати. А хата та була собі як і другі сільські хати. Стара, з почорнілою стріхою, тільки вибілена чистенько. Коло хати яблуня, круг ньої квітник найстаршої доньки, Катерини, при брамі стара верба, за вербою стодола, дальше стіжки збіжа, а там сад і левада. По леваді шумів ручай. В отсім ручаю під навислими лопу-

Масово Шерченку ісучине діючя кінєцурд при маювоуану і еєлунь за ме

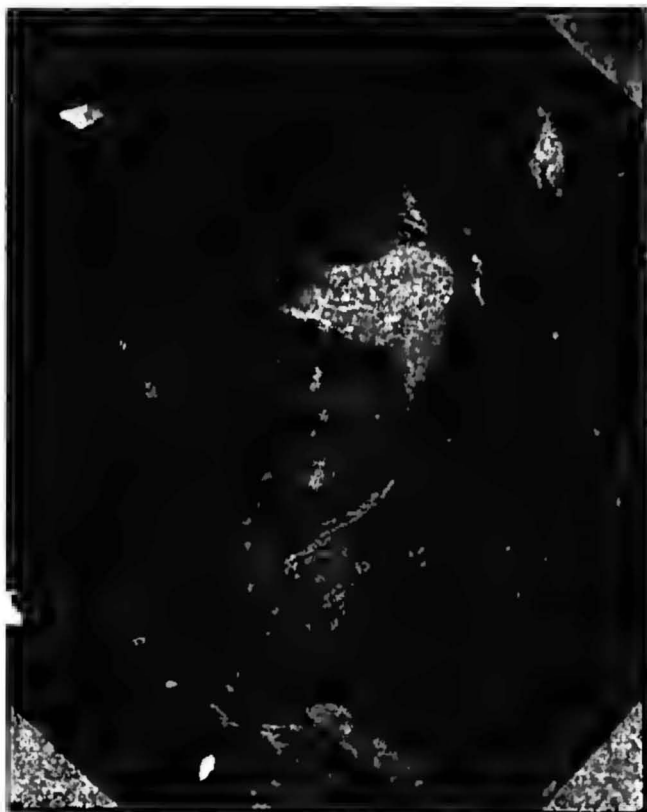

хами купається ся “біляве хлопця (себто сам Тарас), ви впавшись, перебіжить через долину, прибіжить в сад, впаде під першою грушою, або яблунею і засне спокійним, незворушеним сном”. Та не довго трівало таке життя. Як минуло Тарасови 9 літ, померла йому мати. Біда і нужда поклали її у могилу. Батько не міг собі дати ради з дрібними дітьми (Катерина віддала ся передтим), він мусів оженити ся в друге. В хаті почало ся пекло. Прийшла мачуха і привела своїх дітей, бо вона також була вдовою. Між зведенятами почала ся ворожнеча. Мачуха ставала по стороні всіх власних дітей і кривдила сиріт. Особливо Тараса не любила, товкла його та карала нерозумно, замість свого власного сина, злодійкуватого Степана. Часто мусів Тарас тікати перед злою мачухою з батьківської хати та крити ся у бурянах. По двох літах помер і батько Тараса і він остав ся круглим сиротою. Замість спадку лишив Григорій Шевченко своєму синові, Тарасови, ось таку ворожбу: “З нього буде або ось дуже добре, або велике ледащо; тим то для нього мій масток не має ніякої ваги.”

Воно так і сталось. З Тараса вийшло щось дуже велике, а мастки не мали для ньо-

го ніколи ніякої вартости. Стояв він вище їх.

Вчити ся почав Тарас ще за життя свого батька, в місцевій школі в Кирилівці. В Ро-

Автопортрет Тараса Шевченка

сії тоді вчили дуже плохенько. Се були школи, в яких учителювали дяки. Стояла така

школа звичайно біля церкви, обідрана, брудна, з повибиваними вікнами. Лавок у ній не було, ані таблиці, нічого, тільки один довгий стіл. Хто прийшов скорше, то містився при столі, хто пізнійше сідав на дошці. Ученики приносили зимою дрова на топливо, де-що їди собі й дякови, самі замітали хату і самі на себе ладили різки. Без різки не було тоді науки. За що будь зараз і били школярів, а в суботу, то по черзі перебивали усіх. Брав і Тарас, особливо від дяка Богорського, страшенного паничі. А всеж таки навчився письма і навіть ходив при мерцях читати псалтиру. Та не туди його тягло. Він любив малювати і хотів стати малярем. Отже втік з кирилівської школи і пішов до Лисянки, де був диякон-маляр. Той спершу наказав молодому малярчикови носити з ріки воду та розтирати фарби. Тарас покинув його й пішов до другого. Той другий глянув хлопцеві на долоню і заявив, що з нього нічого не буде. Зажурився хлопчина і вернувся назад до Кирилівки. Тут став за громадського пастуха. Але який там пастух з такого хлопця, що його душа тягне до книжки й до малярства! Зачитався, а худоба зайде в збіжжя та наробить шкоди. Кинув Тарас череду та пішов на службу. І наймит з нього та-кож був мабуть не найлучший, бо тиняв ся

з місця на місце. А по кількох літах таки не видержав і пішов аж до Хлипнівки, до одного маляря, щоби знов почати науку. Маляр не

*Приятель Шевченка
артист-маляр Карло Брюлов*

хотів прийняти Тараса без дозволу панського і післав його до управителя дібр Енгельгарта щоб дав йому на письмі, що Шевченкови ві-

замість того, забрав нашого поета до двора на кухню, а з кухні перевів його на лакея. Тепер щойно почала ся Тарасова неволя. Сиди в панськім передпокою та чекай, аж пан покличе, щоб подав щобудь, або пішов куди. А в ночі пильнуй панських дверей, як собака. Та ще не питають, хочеш, чи не хочеш, а мусиш їхати з паном; куди він, туди й ти. Забрав Енгельгардт Шевченка та повіз його з рідної України на чужину. Згодом він переконав ся, що Тарас має справді хист до малярства і що з того може бути добрий дохід, отже сам дав його на науку до маляра Лямпі у Варшаві, а пізнійше в Петербурзі, до Ширяєва. Ширяєв казав Тарасови малювати підлоги та паркани і марнувати на се найкрасші літа молодости. Та наш малярник хоть прихалцем, а все таки брав ся до иншого малярства — до образів. Біжить, буваю, до якої роботи в місті, стане в міських саді і рисує статую. Або вечером, на роботі, зайде туди та до місяця відрисовує собі всілякі різьби. Так стрінув його раз Іван Сошенко, маляр, Українець, що перебував у Петербурзі.

Він то подав нещасливому землякови руку і поміг йому добути ся з пропасти неволі на світ свободний. Сошенко пізнав ся на тім, який то Тарас спосібний, запрошував його до

льно вчити ся малювати. Але управитель себе, давав читати добрі книжки та знакомив з передовими, що найславнійшими людьми, Українцями й Москалями. Між Українцями

Приятелька Шевченка: княгиня Рєпніна.

пізнав тоді Тарас Євгенія Гребінку, знамени того байкаря, а між Москалями поета Жуковського й артиста Брюлова. До талановито-

го крпака-Українця повертали ся вони людяно, як до свого чоловіка, а дальше й задумали велике, а добре діло, вивсвободити його на волю. Енгельгардт заправив 2.500 карбованц в, на тодішні часи дуже великі гроші, в десятеро більші, як нині. Щоб їх добути, змалював Брюлов портрет Жуковського, той образ продали і заплатили Енгельгардтови за Тараса. Стало ся те 22. цвітня 1838 року. Того дня найбільший наш поет з невольника став вільним чоловіком. Що йно тепер став він жити, як чоловікови годить ся.

Шевченко на волі.

Трудно подумати, який то був наглий скок. Якби хто з одного берега, болотнистого, тернем та глогами порослого, перескочув понад глубочезною прірвою на другий — рівний і гладкий. Радував ся Тарас непомірно своєю волею, та одна тільки думка смутила його, а то, що родина й земляки остали й на дальше на тамтім страшнім боці, що вони й дальше були крпаками.

Охолонувши трохи, записав ся до малярської академії, до якої яко крпак, не мав перше вступу. Те, о чім він перше тільки снів та мріяв, стало ся тепер дійсною прав-

дою. Крім малярства ходив також Тарас на університет, читав багато книжок, провадив розмови з мудрими людьми і де тільки міг, та як міг, вчив ся, й осьвічував, бо знав, що великого дару, яким його наділено, марнувати не вільно. Академія вміла оцінити і талант Шевченка і його працю та давала йому зсілякі нагороди. Колишній крєпак, пастишок від овець, кухтик і лакейчук робив ся славним чоловіком. З заробітків малярських посилав він тепер що міг своїй бідній родині, бо належав до тих добрих людей, що хотять вийдуть в пани, то свого хлопського роду не цурають ся, а свої родини, ані тої близшої, сестер, братів, свояків, ані ширшої, то в, вітчини, не забувають, тільки всюди, на кождім кроці журять ся їх долею. та радіб їм якусь поміч дати. Найкращим доказом тої журби в вірші, які почав тоді писати. Другий на його місці, тішиг би ся своїм щастєм, волею, славними товаришами, малював, продавав і гуляв, а він заєдно думав про свою рідну Україну, про нещасливих земляків-невільників і свою туту-журбу, свою горячу любов, переливав в такі чудові пісні, яких не написав ніхто більше, ані перед ним ані по нїм. Ті вірші зібрав один із знайомих дідичів, Мартос, і видав їх 1840 року в Петербурзі окремою книжочкою "Кобзар". От

се й найславнійша та найціннійша книжочка, яку ми маємо. Вона зробила більше як можна часом зробити війною — привернула нам затрачену свідомість народню, немовби відшукала нам загублену вітчину. В тій не величкій книжочці змалював Шевченко тодішню нужду народню, розповів, як той нарід на своїй землі невільником ходить, як над ним вороги сьміють ся, як вояки московські нашим дівчатам сьвіт завязують, як нема кривди, котроїб ми не зазнавали. А разом з тими гадками переносив нас Шевченко у давну давнину, котра хоть також мала свої гріхи, але супроти нинішнього пекла була вимріяним раєм.

Було колись в Україні
Ревіли гармати;
Було колись Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу і волю, —
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!

Люди плакали, читаючи отсі гарні, правди ві, а такі сильні слова. Не один пан, що забув про свою бідну вітчину-Україну, вертав тоді до неї як блудний син до батька, не оден немов у друге родив ся Українцем. Чуда творила та золота незрівнана книжка!

На другий рік, то в 1841 видрукував Тарас свою найбільшу поему "Гайдамаки", в котрій розказав, що творило ся на Україні за часів хлопського бунту гайдамацького, або як нарід казав за коліївщини. Не хотів він заохочувати земляків до крови та до пожежі, тільки рад був показати сьвітови, до якого то зла доводить кривда та неволя і як то одної землі діти, в гніві та ненависти потраплять себе взаємно нищити. І малюнки Тарасові і його поезії придбали йому широку славу. Молодого поета-малюря радо витали в найкращих домах столичних і найславнійші люди в Петербурзі охоче знайомили ся з талановитим Українцем.

Та Шевченкови було того замало. Він хотів побачити вільними очима свою рідну Україну, подивити ся на степи широкополі, на Дніпро, на кручі, хотів пригорнути до груди свою рідню та побути поміж своїми людьми. В 1843 році поїхав Тарас на Україну. Се була найгарнійша хвилина в його бідолашнім життю. Молодий, здоровий, славний їде поет туди, звідки виїхав бідним, невольником, слугою. Всюди витають його радо, гостять, величать ся ним. На його честь роблять багаті пани великі пири і кождий рад пізнати талановитого Українця, що так недавно то-

му був лакейчуком-крепаком, а тепер став славним малярем і поетом.

Але Шевченка не затумалили отсі пирі та гулящі забави. Він побачив, що на Україні не поліпшало, а ще гірше тепер зробило ся, як було перше. Нарід пропадав у темнсті, в нужді та в неволі.

Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли:
Німі на панщину ідуть,
І діточок своїх ведуть.

І з його груди вирвав ся крик болю і розпуки:

Сьвіте тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?

Він став писати такі твори, як “Розрита могила”, “Чигирин”, “Сон”. То тужив на і дїнах давної слави, то страшними красками малював теперішню біду, то громовим голосом кликав катів-гнобителїв, щоб схаменули ся і перестали творити кривду. Ніхто не промовив за бідним, поневоленим хлопом так рішучо, голосно, а краснорічиво, як Тарас. Він був у ті страшні часи гпету та неволі немов із самого неба зісланим апостолом волї, братерської любови, оборонцем бідних і угнетених. Того йому анї робучий народ, анї

історія вселядського поступу ніколи не сьміє забути. Та рівночасно повертав ся він також з всілякими добрими, а щирими радами до другої сторони, а саме до тих кривджених і гноблених. Він кликав до них:

Учіте ся брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого навчайтесь,
Свого не цурайтесь, —

До панів українських кликав Тарас:
Обніміте, брати мої,
Найменшого брата,
Нехай мати усміхнеть ся,
Заплакана мсти.

А щоб нещасливому народови подати прецінь якусь кроплину цілющого ліку, він сьпівав, що “наша дума, наша пісня, не вмире не загине”, що “встане правда, встане воля” і що в “своїй хаті своя правда”. А коли ми нині перетривали і крпацтво і панщину, коли ми не впали духом, коли перед нами розтварають ся двері лучшего життя, та поезія Шевченка багато дечого причинила ся. Вона наших ворогів трівожила, а нас вона і потішала і навчала і заохочувала до життя.

Не знаю, чи завдячує який народ своєму найбільшому поетови тільки, кільки український народ завдячує Тарасови. Та багато з того, що він нам приказував не здійснили

ми до нині. До нині ми не вчимося так, як треба, до нині ми не пригорнули до себе найменшого брата, до нині ми не маємо власної хати. До нині Тарасові слова не втратили своєї ваги. Ми мусимо дбати, щоб вони як найскорше здійснили ся до останка.

Побувши на Україні, відвідавши славний монастир Межигірського Спаса і незабутний січовий острів Хортицю, посумувавши на руїнах слави та поплакавши над долею земляків, він вернув у Петербург кінчити академію sztuk, себто високу школу малярську. А як дістав сьвідоцтво на “вольного артиста” і золотий медаль, то вдруге вибрав ся на Україну, щоб жити серед своїх людей та для рідної землі посвятити свої сили і великий дар божий — маляра і віщого поета. Відвідав родину, об’їхав знайомих і повернув до Києва, столиці України. Він чув, що тут йому місце: Незабаром дістав при однім уряді (при археографічній комісії) місце рисівника. Мав їздити по Україні, рисувати старі церкви, замки, всілякі давні будівлі, щоб вони до решти не пропали та готовив книжку “Живописна Україна”. Крім того і поезії не занедбував. З під його пера вийшли прекрасні поеми “Невольник” і “Наймичка”, премудре посланіє “До живих і мертвих” та грізний акт обжалованя царів-де-

спотів "Кавказ". Його добра приятелька княгиня Репніна, позаходилася також коло того, що Тараса зроблено учителем малярства в київськiм університеті (в найвишній школі), котрий недавно тому відкрили. Так відчиняли ся перед нашим поетом вигляди на дуже гарну будучність на те, що він буде мати заповнене життя і без журби буде міг працювати і для малярства і для української поезії.

Але хто годен вгадати свою долю? Щастя як полохлива пташка. Здасть ся ось-ось піймавш його, а воно зніметь ся, розпустить сині крила та полетить за далекі ріки і високі гори.

Так було і з Шевченком.

В Києві зібрав ся тоді гурток молодих Українців, мудрих розумом, а гарних духом. Хоть паничі, почали вони пильно журити ся долею простого народа та роздумувати над тим, якби то зробити, щоби і хлопови було легше дихати і для України, щоби прийшли які красші часи. Бачили вони, що російський уряд тільки жовніра на війну та податки всілякі вмів брати, що він радби сьвіт цілий загорнути, але о те, як народам під його управою живеть ся, він не дбав. Та ще надивили ся вони, як панство українське, дідичі величезних маєтків, котрим за часів царя

Миколая І. не вільно було займатися ніякими горожанськими заняттями, всі свої сили і всі свої маєтки витрачували на балі і забави, як пили чорно запивалися, як села в карти протравали, як дорогий час гаяли на глупі витребеньки. Отже й постановили вони пильно працювати над тим, щоб такі погані порядки перемінити. І то не тільки в Росії, але всюди, де живуть Слав'яни т. є. — Українці, Москалі, Поляки, Чехи, Сербі, Хорвати, Болгарн, Словаки і Словінці. Бо, звісно, що найбільші вороги Слав'ян, се ніхто инший тільки їх рідні брати Слав'яни, тільки сильніші від них, що слабших братів дістали у свої руки. Особливо Українці туєю любов'ю слав'янську сильно на своїй шкірі відчують. Отже хотіли вони ширити гадку, що Слав'яни то рідні братя, сини одної латери, Слави, що вони себе повинні ближше пізнати, полюбити і не кривдити, тільки спіль-

ними силами добувати славу будучність. Такі гадки називають ся слав'янофільством. Тількиж навіть такої красної та ясної думки кождий вживає на свою користь. Чех страшить Німця, що мовляв, уважай, Німче, бо за Чехами стоїть великий наш брат, Слав'янин російський, а знов Поляки радіб в ім'я слав'янського братерства поділитись з Москалем панованем над нами, а Москаль прямо

каже, що “всі славянські ріки повинні зіляти ся в російському морі”, себто, що всі Слав'яни повинні стати Москалями. Та не про таке славянофільство думав Шевченко і його товариші: Костомаров, Куліш, Гулак, Білозерський, Пильчиків, Маркович і Навроцький. Вони хотіли, щоб усі народи славянські зійшли ся у велику державу, але щоб кождий з тих народів великої славянської держави порядкував собою, а тільки, щоб проти во рога одноцільно вони ставали. Та ще бажали вони, щоб в тім славянськiм світі не було гнобителя і гнобленого, кривдника і покривдженого, пана і невольника, тільки, щоб всі горожани тої держави мали однакові права. Не одного доброго бажали отсі люди, що склали тайне товариство та назвали його “Кирило-Методіївським братством”, що то ніби один другому мав бути братом.

Але Росія таких думок і таких товариств ніколи не любила і не любить. Її по душі одно: “слухай і мовчи”! Слухай, як тебе кнутом валять, як тобі язик з горла видирають, як тебе на край світа під японські кулі-мов товарину гонять, як тобі сестер насилують і жінок неславлять — слухай і мовчи, сподіваючись, що за твою терпеливість сьвятійший синод відчинить тобі двері раю.

А що, як раз тоді, перед 1848 роком на

заході Європи почав народ повсюди ворушити ся, домагаючи ся волі, то Росія пильно взяла слідити за тим, чи в її державі не заходять чого доброго які ворохобливі люди. До того вживала вона шпігунів, то в таких нікчемних запродавців, що за Юдин гріш рідного брата готові продати. Таких людей там ще до недавна вишукували, казали їм вдавати приятелів волі і поступу, казали вкручувати ся в так звані революційні товариства, а потім видавати найкрасших людей на муки і на смерть. Такі шпігуни називають ся в Росії провокаторами і вони багато роблять лиха, бо спийнюють поступ і волю, котрої народам Росії треба було так, як рілі дощу в посуху. Такий то Юда вкрутив ся був також поміж “Кирило-методіївських братчиків”, підслухав що вони говорять і чого хочуть, а потім побіг до поліції та за подлий гріш продав ті тайни. Заворушило ся в царських урядах, якби хто в гадюче кубло розпалену головню кинув. “Розпни! Розпни їх за те, що добра ближньому своему бажали”! Братчиків, хто тільки був у Києві, схоплено і — до тюрми з ними. Тюрма се перший лік на бажане волі, а потім ідуть жнути, каторга, Сибір, або й шибениця. Як цареві-батькови сподобавть ся.

Коли починали ся гонення братчиків, Шев-

ченка в Києві не було. Він перебував на весіллі свого приятеля Куліша з Анною Білозерською, пізнішою письменницею, Ганною Барвінок, котра й досі живе. Були се його добрі друзі і Тарас радо поїхав до них на весілля за боярина. Весілля відбулося по Різдві 1847 року в Оленівці, Борзенського повіту. Гостий на весіллі були повні сьвітлиці, бо Білозерські були собі засібні та гостинні люди. Тарас тішився щастям молодих своїх друзів і ходячи по салі співав свою улюблену пісню:

“Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя,
Ой виydi, виydi, дівчинонько моя вірная”.

Гості втихли, бо як каже Куліш, такого гарного співу вони з роду не чули. На тому то весіллі було постановлено, щоб Шевченко виїхав за границю, звидіти трохи світа і повчитися дещо більше, як можна було навчитися в Росії. Молода Кулішева давала на ту ціль свій позат, а Тарасові годі було не прийняти щирого дарунку від своїх приятелів. І ось веселий, розрадуваний гарною гостиною, задивлений в ясну будучність їде Тарас з весілля до деяких своїх знайомих, задержується трохи довше у діди́ча-Українця Лизогуба в Седневі, а звідси 5. цвітня 1847 р. спішить у Київ, щоб почати учительство в університеті. От вже перед ним

блищить проти сонця хрест Лаврської дзвіниці, а от і батько Дніпро, що широким голубим поясом підперезав Київ, от і пором, от і берег Дніпровий — іде хвилина і поет нанятим візком перелетить до своїх товаришів братчиків Кирило-методіївських, а найперше до Миколи Костомарова, котрого так щиро любив, коли нараз біля візка, на який садовився поет де не взялися жандарі й поліціанти. Старший з них підступав до Шевченка і питаєть ся рішучо:

— Чи ви Тарас Шевченко?

— Я. — відповідав поет.

— Так я вас арештую — заявляє поліціант, скаче на віз і каже їхати до губернатора.

Прощайте товариші та друзи, прощай рідне, що від славного свояка дожидалась підмоги, прощай Україно, і ви рожеві надії, і ви молоді, невернуті літа!

Щастє знялось і полетіло далеко, ген далеко...

Шевченко опинив ся в неволі.

Шевченко в неволі.

Замість на університет, де Тарас мав стати за професора, повезли його в “кутузку”, т. є. київський кримінал, в огидну нору, куди замикають найгірших горлорізів. Там

без страви, котра моглаби чоловікови крізь горло перейти і без постелі, а тільки на перегнилій соломі, перебув наш поет три добі. Четвертої днини повезли його аж в Петербург, бо в Києві не хотли судити таких великих злочинців, як Шевченко й інші члени Кирило-Методіївського братства. Слідство вели що найвисші поліцаї та жандарі і здавали рапорт самому мареву. Почали ся переслуховання, допити, підхоплюване на словах, підмовлюване до зради товаришів (розуміється не дурно, а за нагородою), словом всі тії практики, якими Росія здавна вславила ся перед сьвітом. Як тебе в такий спосіб тижнями цілими зачнуть неволити, як ти не матимеш ні дня свободного, ні спокійної ночі, а ще, коли ти людина не тверда духом і слабсвита тілом, то захитаєш ся і впадеш на коліна, благаючи ласки. Так і зробили деякі слабодухи. Тільки не Шевченко. Він держав ся гідно, як на великого чоловіка при стало. Казав, що скрізь, куди не ступив, чув тяжкі наріканя на царя і на царський уряд, казав, що на Україні бачив страшний гнет цілого народу і особливо хлопів, що там від старців до дітей всі кленуть свою долю, — тому написав свої революційні поеми. Нарешті 15. мая арештованих поставили до очий з доносчиком Петровим. Той Юда Іс-

каріотський говорив, що братчики мали тайне товариство, що вони страшенно лаяли й лихословили царя, що хотіли розвалити

Тарас Шевченко в солдатськiм мундурi.

Росію, а збудувати незалежну Україну, без хлопа і пана. Братчики перечили тому. Тоді шеф жандарів, граф Орлов, начав тупа-

ти ногами, страшенно кричати й грозити, що всіх покарає смертю.

Костомарів зблід і опустив руки. Але Шевченкс переходячи поруч нього сказав бадьоро: “Не журись, Миколо! Ще ми будемо разом жити”.

В тиждень пізнійше скінчено слідство, списано “доклад” і предложено цареві Миколі І. Про Шевченка писало ся там: “Шевченко, замість вдяки до царської родини, писав мовою українською найбаламутнійші вірші. В них він то плаче над кривдою України, то розповідає про колишню козацьку славу, то потаними словами осьмішує царя і його сімю. А що Шевченко придбав собі такими творами славу знаменитого поета, тимто вірші його двічі шкідливі й небезпечні. Тому, писали слідчі, — треба Шевченка як людину кріпкого здоровля віддати до оренбурського війська та казати начальству, щоб за ним пильно доглядало.”

Цар Миколай І., прочитавши се, дописав власноручно: “Під найпильніший дотгляд, заборонивши писати й малювати”.

Так спала на Шевченка потрійна кара: прогнане з рідного краю, військова служба без терміну і заборона писати й малювати. Над сподіване тяжка кара. Шевченко любив свою рідну землю, свої степи, могили,

Дніпро і отсе мусів їх кидати Бог вість на як довго: Шевченко любив малювати та писати вірші, бо підшоптував їх нашому поетови якийсь висший голос і отсе йому за-казують писати й малювати; Шевченко гидив ся військом і ненавидів салдатів від малої дитини — і отсе кажуть йому носити зброю. “Коли-б я був душогубом і кроволий цем, каже поет, то й тоді не можнаб було для мене придумати гіршої кари”. Дня 31. мая 1847 року вивели Тараса Шевченка з казні на тюремне подвірє і посадовили на 6ричку. Сідаючи, глянув поет на тюремні вікна і в однім з них побачив Костомарова. Зняв шапку і привітно усміхнув ся.

Затуркотіли колеса. Віз виїхав з подвірє. Далека перед ним дорога!... Їхали день і ніч, розстайними кіньми, і робили 30 миль на добу. Пити, їсти, відпочати можна було тільки тоді, як перепрягають коний. А як злочинець не видержить такої дороги, то що тоді?... Нічо. Тим лучше. Буде менше клопоту і йому з урядом і урядови з ним. Та Шевченко видержав і по тижневи такої шаленої їзди, приїхав до Оренбурга. Оренбург се було місто засланців. Особливо висилали туди Поляків, що бунтували ся проти Росії, але бували тут й Українці. Отже власти здавало ся, що для Шевченка се за гарне місто

і вона його пігнала ще далше в пусті степи до Орська.

Орськ, се місто степове. В осени тут таке болото, що верблюди топлять ся на дорозі. Нігде ні дерева, ні квітки. В літі горячо, а в зимі страшенний мороз і такі сніги, що хати цілком засипає. Нині отсе місто мав кілька будинків трохи гарнійших і кілька тисяч людей, а в часах Шевченка була се нужденна оселя, обведена земляним валом з білою церквою та з довжезною, понурою казармою. Довкола безлюдний степ, Богом забута пустиня... Страшно дивити ся, а не то жити.

Тут записали Шевченка до компанії, дали йому число, дали військовий, за т сний на нього одяг, і приставили “дядька”, себто во-яка-дотлядача, що день і ніч мав за поетом слідити... Чи знаєте ви, яка то мука, коли за Вами, як тінь волочить ся такий товариш коли ви ані кроку самі не годні зробити, коли вас таким способом немов приковують до людини, котрої ви не любите й видіти не хочете?... Таж то вдуріти можна. О 6-тій годипі рано будив барабан жовнірів і вони йшли на муштру, вчити ся маршу та орудувати оружєм. По трьох годинах такої науки давали якоїсь трохи нікчемної страви, потім знов дві годині муштри, потім школа, ве-

Т. Шевченко в Ново петровській фортеці.

чєра і о 9 годині жовніри лежали в смердячій хаті на вояцьких причах, оповідаючи собі, кому нині спорили плечі, а кому вибили зуба.

Бійка, галас, крик, сороміцькі, непристійні сьпіви, бруд і п'янство, от що було тепер докола Шевченка. Ані чим ока звеселити, ані чим потшити душу, ані розігнати тугу. Тільки день за днем котить ся, як каламутна філя, тільки та муштра, тільки той догляд! Часом вирвав ся Шевченко з отсеї гнилої нори та вибіг за місто, в степ. Але мала потіха. То не український степ. На Україні

стєпи мережані
нивами, ланами,
високими могилами,
темними лугами.

А тут — бурян, піски, тали,
і хочби на сьміх де могила
о давнім давні говорила...

Нєначе люди не жили!
Од споконвіку і до нині
ховалась від людий пустиня
а ми таки її найшли.

Знайшли її наші вороги люті, гробокопачелі волі. Там минули мужєські літа нашо-

го великого поета, там змарнувала ся його сила, котра чудеса могла на Україні творити.

Поет захорував зразу на гостець, який його страшенно мучив, а дальше на цингу. Кріпке здоровля марніло, як у спеку степова трава. Волосв стало випадати. чою підпазило в гору. Горячі очи потухли, лице жовкло голова хилила ся в діл. До того листи з України приходили дуже рідко і поетови здавало ся, що його живцем закопали в гробі.

На другий рік виправили його разом з другими на Аральське море, розсл джувати його непривітні береги. Два роки перебував там Шевченко, а як він дивив ся на то море, то найкрасше видно з поетичного вірша:

І небо невжите, і заспані хвилі,
і понад берегом гет-гет,
Неначе п'яний очерет
без вітру гнеть ся. —

Боже милий,
чи довго буде ще мені
в отсій незамкнутій тюрмі,
понад отсим нікчемним морем,
нудити сьвітом?

Мовчить

і гнеть ся мов жива
в степу пожовклая трава.
Не хоче правдоньки сказать,
а більше ні в кого спитать.

Та всеж таки знайшли ся поміж офіцерами добрі люди, що стали милосердити ся над нещасливим поетом і почали йому давати деякі пільги.

Алеж знайшли ся ще й такі люди-гадюки що зараз донесли об тім до Петербурга, Шевченка засадили на піг року до тюрми, а потім пігнали ще дальше, до гіршого місця, до Новопетровської кріпости. Тут він і добув кари. По вісім годин денно муштрували його, ні на хвилю не спускали з ока і навіть чоботи перетрушували раз враз, чи не ховає він там якого олівця, або клаптика паперу. Цілих шість і пів літ з життя Тараса Шевченка пропали для нас безслідно. Серце поета почала обгортати розпука.

Неначе лютая змія
Ростоптана в степу здихає,
Заходу сонця дожидає —
Оттак то я тепер терплю
Та смерть із степу виглядаю.

Инший на його місці можеб був підняв руку на себе, але Шевченко того не зробив, бо

він знав, який талант дано йому з вище і яке добро він носить в своїй груді. Він не хотів дару божого марнувати, бо сподівався, що прецінь колись таки верне на Україну і пічне инше житє.

Так Дніпро крутоберегий
І над'я, брате,
Не дають мені в неволі
О смерті благати.

Він сподівався волі.

Але тої волі прийшло ся йому виглядати довго, дуже довго, бо цілих 10 літ перебував він на заслання.

За той час почало в Росії свитати, хоть до ранка було ще дуже далеко. Сонце волі якось не може пробити ся крізь хмари темряви, злодійств та поганої привички жити чужим коштом. І то й як жити! Але все-ж таки під кінець володіння царя Миколая І. заповідало ся щось нового.

Нужда народу дійшла була до того, що хлоп майже не видів хліба, а жив грибами, ягодами, всякими корінцями та зелениною, від чого марнів, щораз гірше і гинув як мухи. Як Поляки зробили бунт, то уряд сказав, що вся біда від Поляків-дідичів, хлоп повірили і помагали урядови той бунт дави-

ти, бо думали собі, що як не буде панів, то й не буде панщини. Але по бунтах, повертали як не пани то їх діти, або кривні та почали мстити ся на хлопах, що підчас повстань не пішли їм на руку. Тоді знов хлопи взяли бунтувати ся і уряд мусів щось зробити, щоб завести порядок. Насамперед зроблено інвентарі, себто списи, де який маєток і кільки в ньому хлопи мають на пана робити. Але великої пільги з того для хлопа не було, так само не полекшало йому і від того, що жидам заказано жити в селах волинської та подільської губернії, на пятьдесят кільки метрів від границі. Пішла чутка, що то фалшиві інвентарі і що правдиві поховали перед народом дідичі, або й священики, і нарід знов почав бунтувати ся. До того 1853 року прийшла на край страшна холера, а тиф в Києві клав людей, як соломі. На додаток в осени 1853 року цар Миколай пішов війною на Турків, ніби то за те, що вони не шанували православної церкви в Єрусалимі, а властиво щоб захопити Царгород та скріпити свою державу і свою царську власть. Але в тій війні виявила ся вся гниль царського уряду, всі кабарництва, здириства, злодійства, подібно як підчас япанської війни. І так, як по япанській війні прийшла революція в Росії, а по ній ніби якась кон-

ституція, так і підчас війни російсько-турецької виявило ся, що треба якоїсь поправки, треба реформи, бо так дальше не може бути. А перша реформа — знесенє неволі хлопа, крепака. Домагали ся того чим раз голоснійше щонайлучші люди в Росії. Їх переслідували, карали, нищили, але на їх місце приходили нові. Тої справи не можна було довше відкладати. Вкінци і сам народ став домагати ся волі — особливо на Україні. Бідний український народ думав собі, що цар справді добрий і що тільки пани спиняють йому ласку. Тож коли оголошено з початком 1855 року царські маніфести до народу, то між народом сейчас закипіло. В кождім незрозумілім для себе слові читав хлоп се, чого його душа бажала — волі. Маніфест взивав нарід до ополчення, а нарід дочитував ся обіцянки, що хто добровільно піде на війну з Турком, то і сам він і його родина будуть раз на все вільні від підданства. Отже по прочитаню маніфеста повалили хлопи юрбою на приходства, щоб записувати ся в ополченє, або як на Україн" казали "в козаки". Другий маніфест взивав до присяги новому цареві Александрови II., що як раз тоді вступив на престіл по Миколою I., нарід читав собі, що цар взивав, щоб йому служити вірно, а не панам. Третій маніфест

казав, щоб боронити держави “з зелізом в руці”, а нарід йшов до коваля та казав собі робити списи. Хлопи з дібр графз Браницького, Понятовського, князя Лопухіна і інших панів, кїдали роботу і казали, що вони тепер стали свободними козаками. Бунт обгорнув цілі повіти канївський, тарашанський, васильківський. Пани виїхали в Київ. Хлопи взяли ся до сьвящеників, що нїби то вони поховали письма, в котрих цар хлопам дарує волю. Тодї вступило військо і здержало бунт. Богато хлопів убили Москалі, ще більше покарали тяжко і бунт притих. Але дідичі перестрашили ся його. Мудрійші з них самі зачали говорити, що панщина для панів не вигідна й небезпечна, що хлопів треба увільнити. Уряд також побачив, що спокою не буде, аж настане воля, отже зачали думати над тим, якби то зробити, щоб заспокоїти народ. У великій тюрмі, найбільшій в цілім сьвіті, якою була до недавна Росія, повідчинювано віконця. До гнилого сопуху, в котрім будили ся мілїони людей, влетіло трошечки сьвіжого воздуха...

Як почали думати про волю, то мусїли згадати і про тих, що домагали ся тої волї і терпіли за неї тяжкі муки. Між ними одним з перших найбільше заслужених і найтяжше покараних був Тарас Шевченко.

Старали ся о се його добрі приятелі, граф Толстой і кн. Рєпніна, котрі хоть були Росіянами, але нашого поета дуже цінили і не забували про нього навіть по тільки літах. І Шевченко був їм щиро прихильний, бо уряд російський, а чесний Росіянин, то не все одно, а Шевченко і між ворожими нам народами вмів пізнати ся на добрих людях та оцінити їх гідно. Але щож, стараця Толстого, Рєпніної та других чесних людей не помагали. В першім списі “злочинців”, котрим цар дарував кару, не було імени Шевченка. Цариця мати противила ся тому. Що йно друга амнестия принесла і нашому поетови волю.

Поворот з незолі, останні дні поета, смерть і похорони.

По довгих заходах і перепонах, яких уряд російський не щадить нікому, виїхав Тарас Шевченко 2. серпня 1857. року з Новопетровська. Морем та рікою Волгою їхав він до Москви, а звідти на Україну. Але на превеликий смуток довідав ся, що йому на Україні не вільно пробувати, тільки в Петербурзі, тай то під надзором поліції. По дорозі складав вірші, між ними написав поему “Неофіти”, в котрій порівнював переслідуване пер-

ших христіян, з переслідуванем поступових людей в Росії. Йому за те й дорікали деякі Українці, що мовляв, замість дякувати цареві за волю, пише на нього такі прикрі слова. Але Шевченко був не з тих, щоб підлещувати ся, або мовчати тоді, коли треба говорити правду. Він ніколи не забував на те, що його устами промовляє ціла Україна. Дня 27. марта 1858 року приїхав поет до Петербурга і свої і чужі витали його не тільки як поета, але як мученика за правду і волю. На його честь справляли пири і всюди, де зібрали ся сьвітлі люди, що хотіли добра і справедливості, радо витали поета, котрий був одним з найбільше заслужених апостолів волі. Та найщирійше раділи його друзі — тільки що радість та не була без смутку. Бо замість колишнього здорового, веселого, гарного Тараса, вернув тепер до них передчасний старець — лисий, похилений, прибитий горем, хоть завжди кріпкий духом.

Поет замешкав в академії, де працював над своїми малюнками і писав завжди гарні вірші. Крім того укладав “Бужвар” для українських шкіл, дбав, щоб заложити українську газету та пильно турбував ся тим, щоб народови була дана воля, щоб хлопи дістали своє поле та не мусіли робити дурно та ще під нагайкою на панськім лані.

Шевченко на смертний постелі.

Але серце тягнуло Тараса Шевченка на рідну Україну. Тут, він хотів жити й умирати. Хотів збудувати собі над Дніпром хату, оженити ся та хоть старість провести там, де вороги не дали звікувати. По довгих заходах позволено йому, літом 1859 р. поїхати на Україну. І він вибрав ся тут, обїхав родину й знайомих, надивив ся на Дніпро та на улюблені степи і вернув до Петербурга, щоб уладити свої справи та перенести ся цілком до своєї хати білизь Канева. котру йому будував його свояк Вартоломей Шевченко. До тогож поки що йому не було безпечно перебувати на Україні, бо про нього йшла чутка, що він бунтує народ, щоб домагав ся волі. Думав Шевченко: знесуть кріпацтво, дадуть народови волю, тоді вже й його не будуть арештувати та тягати так, як тепер з ним були зробили... Але не діждав ся того. З кінцем 1860 року занедужав в Петербурзі на водяну пухлину, а 26 ст. ст. лютого 1861 року, далеко від України перестало бити серце, що так горячо тую Україну любило, погасли очі, що так бистро дивили ся і в давню-дазнину і в далеку будучність, замовкли уста, що так голосно промовили про кривди нашого народу.

Його поховали зразу в Петербурзі з великими почеслями, а як добули дозвіл, то вико-

Моица Т. Шеченка.

пали домовину, вложили її в другу, металеву, і перевезли на Україну, бо він в своїм “Заповіті” просив:

“Як умру, то поховайте мене на могилі, серед степу широкого на Вкраїні милій”.

Труну покрили по козацьки, червоною китайкою і вона йшла триюмфальним походом з царської столиці до столиці України. По дорозі стрічали її люди та віддавали честь, яка належала ся такому великому поетови і такому славному борцеві за волю... Як вернув з над Неви Шевченко, так вернула вже і воля України, котру від нас до Петербурга забрали, в кайдани зажували тай в тюрму посадили. Тільки що Шевченко вертав у домовині, а воля вернула живцем, бо вона невмируща...

Дня 6. мая, 1861. року прийшов до Києва сумний, але величавий похід з останками Тараса Шевченка.

В Києві принесли домовину на парохід і повезли до Канева на Чернечу гору, де покійний хотів у своїй хаті жити. Тут на одній з найвисших гір поховали його при великім здвизі народу, серед величавих сьпівів та численних горячих промов. Один сьвященик казав: “Тут, як на Голготі, подібно хресту

Господньому, стояти ме хрест, котрий буде видно і по той і по сей бік нашого славного Дніпра”.

Тут лежить Тарас Шевченко до нині, а ви сокий зелізний хрест видно щораз дальше, не тільки на цілу Україну, але й на увесь сьвіт. Чимраз ширше й голоснійше оповіщав він ц лому мирови, “чия правда, чия кривда і чиї ми діти”. Туди йдуть рік річно з цілої України тисячі народу, як до сьвятого гробу, туди й наші очі повертають ся в хвилі вида-ня сего кобзаря.

Богдан Л.

ПОЕЗІЇ

ПОЕТ

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилипу?
Чом вас лихо не приспало

Як свою дитину?
Бо вас лихо на сьвіт на сьміх породило,
Поливали сльози... Чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в полі?
Не питалиб люди, що в мене болять,
Не питалиб за що проклинаю долю,
Чого нуджу сьвітом. "Нїчого робить",
Не сказалиб на сьміх.

Квіти мої, діти!
Нащо ж вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на сїм сьвіті,
Як я з вами плакав? Може і вгадав.
Може найдець ся дївоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на сї думи;
Я більше не хочу.

Одну сльозу з очий карих,
І — пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвало ся, сьміялос,—
Виливало мову;
Виливало як уміло,
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі.
За степи та за могили,
Що на Україні,
Серце мліло, не хотіло
Співають на чужині.
~~Не хотілось~~ в снігу, в лісі
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збирать на пораду.
Нехай душі козацькі
В Україні витають:
Там широко, там весело
Од краю до краю.
Як та воля, що минулась,
Дня пр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори.

Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарами
Засївала поле;
Засївала трупом поле,
Поки не ростило.
Лягла спочить; а тимчасом
Виросла могила,
А над нею орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають.
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки —
Бо дотепні. А я, а я
Тільки вмію плакати,
Тільки сльози за Вкраїну,
А слова не маю...
А за лихо — та цур йому!
Хто його не знав?!
А надто той, що дивить ся
На людей душею.
Пекло йому на сїм сьвіті,
А на тім...

Журбою
Не накличу собі долі
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три дні,
Я їх заховаю.

Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сьмієть ся.
Нехай думка як той ворон
Літає та краче,
А серденько соловейком
Щебече та плаче —
Нишком: люде не побачуть,
То й не засьміють ся...
Не втирайтеж мої сльози,
Нехай собі льють ся,
Чуже поле поливають
Що дня і що ночі,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі.
От таке то! А що робить?
Журба не допоможе.
Хтож сироті завидує,
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої діти!
Виростав вас, доглядав вас,
Де-ж мені вас діти?
В Україну ідїть, діти,
В нашу Україну,
Попід Тиньню сиротами,
А я — тут загину.

Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щирю правду,
А ще може й славу...
Привитай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину!

2. ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі
Були видні, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, оттогді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молити ся. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімї великій,
В сімї вільній новій,
Не забудьте помянути
Незлим тихим словом!

Переяслав, 25. XII. 1845.

3.

За думою дума роєм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо-тихесенько плаче
У самому серці, може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привитає, угадає
Велике слово?
Всі оглухли, похилились
В кайданах — байдуже!...
Ти сьмієшся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Нічого, мій брате!

Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Свої дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю Вкраїни.
Не заріже, викохав
Та й продасть в різниці
Москалеви! Се-б то, бачиш,
Лепта удовиці
Престолови, отечеству
Та Німоті плата...
Нехай, брате! А ми будем
Сьміятись та плакати.

[П. 1846.]

4.

Чого мені тяжко? чого мені нудно?
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце мов трудне,
Чого ти бажаєш? що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, мов серце, на віки засни,
Невкрите, голодне. А люд навісний
Нехай скаженіє! Закрий, серце, очі!...

[1846.]

5.

Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить.
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сьміюсь...

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замрети,
І гнилою колодою
По світу валятись;
А дай жити, серцем жити
І людей любити;
А коли ні, то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умирати в неволі;
А ще гірше — спати, святи,
І спати на волі,

І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого! однаково —
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

[1846.]

6.

Так і доля: того лама,
Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополию,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе.
Того нагинає,
Мене котить, а де спинить,
І сама не знає!

У якому краї мене заховать?
Де я прихилю ся, на віки засну?
Коли нема долі, нема талану,
То нікого й кинуть. Ніхто не згадає,
Не скаже хоть на сміх: "Нехай спочиває
Тільки його й долі, що рано заснув!..."

[1846.]

7.

По-над полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі;
Тне косар, не спочиває,
Нї на кого не вважає, —
Хоч і не проси.

Не кричи й не проси,
Не клепає коси;
Чи то город, чи то поле,
Як бритвою старий голить
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,
Сироту кобзаря;
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мине й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить.
Й хреста ніхто не поставить
І не помяне!

8.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте, сизокрилі
Мої голубята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З Киргізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі, та на волі
Ще молять ся Богу.
Придітайте ж, мої любі!
Тихими річками
Привитаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

[1847. П. півріч.]

9.

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по правді, не було;
Та все-таки якось жилось —
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.

10.

І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Укаїні поховують,
Що не в Україні буду жити,
Людей і Господа хвалять.

[1847. П. піврік.]

11.

Привикне, кажуть, сабака за во
зом бігти, то біжить і за саньми.
То так і я тепер пишу:
Папір тільки, чорнило трачу.
А перш (їй-Богу, не брешу!)
Згадаю що, чи що побачу,
То так утну, що аж заплачу,
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Вкраїну;
На неї глянну, подивлюся,
І мов добро кому зроблю,
Так любо серцебодочине.
Як-би сказати, що не люблю,
Що я Україну забуваю,

Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терплю, —
Йй Богу, братія, прощаю
І Милосердному молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все таки між вами жив,
То може де-що і осталось.

[1847. П. піврік.]

12. А. О. Козачковському.

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя дяка,
Гарненько вкраду пятака
(Бо я було трохи не голе,
Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І візерунками ~~а квітками~~
Кругом литточку обведу.
Та й списую “Сковороду”,
Або “Три царі со дари”;
Та сам собі у буряні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую було та плачу...

І довело ся знов мені
На старість з віршами ховатись,

Мережать книжечки, співати
У школі дурня й поховують;
І плакати у буряні,
І тяжко плакати! І не знаю,
За-що мене Господь карає.
У школі мучилось, росло,
У школі й світло почало,
А все за того пятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Мабуть Господь мене карає...

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче,
Як конаю я в неволі,
Як нужу я світом!
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток,
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати!
Коли-ж яке поквалить ся,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив,
Щоб не довело ся, брате,
І йому каратись,
Як я тепер у неволі
Караю ся, брате!...

Неначе злодій поза валами
В неділю краду ся я в поле,
Талами вийду по-над Уралом
На степ широкий, мов на волю.

І болящє, побите
Серце стрепенеть ся,
Мов рибонька над водою;
Тихо усміхнеть ся,
І полине голубкою
По-над чужим полем, —
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високу
Виходжу, дивлю ся,
І згадую Україну —
І згадать бою ся.
І там степи, і тут степи,
Та тут не такі:
Руді, руді, аж червоні;
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами
Темними лугами...

А тут бурян, піски, тали,
І хоч-би на сьміх де могила.
О давнім давнії говорила,
Неначе люди не жили!
Од спокон-віку і до нині

Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли;
Уже й твердині поробили,
За-того будуть і могли —
Всього наробимо колись!...

О моя доле! моя Вкраїно!
Чи я то вирвусь з сії пустині?
Чи може (крий Боже!)
Тут і загину...
І почорніє червоне поле?!

— “Айда в казарми! айда в неволю!”
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. По-за горою
Вертаюсь, краду ся по-над Уралом,
Неначе злодій той по-за залами.
Оттак я, друже мій, сьвяткую
Оттут неділеньку сьвятую!
А понеділок? Друже-брате!
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи, розібють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію,
І все на сьвітї проженуть,
І сплять ніч: часи літами,
Віками глухо потечуть,
І я кровавими сльозами
Нераз постелю омочу.

Перелічу і дні і літа:
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добре зробив?
Нікого в світі, нікому в світі,
Неначе по лісу ходив.
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносив;
А воля в гостях упила,
В степу небога заблудила
Та й упивать ся зареклась.
Не допоможе, милий Боже!
Як то кажуть люде:
“Буде каяття на світі,
Воротять не буде”...

Благаю Бога, щоб світало —
Мов волі, сонця, світу жду.
З тобою, друже мій?... Боюсь,
Цвіркун замовкне, “зорю” бють —
Благаю Бога, щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати,
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди бють...

Минають літа молодії,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,

Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає:
А може ще добро побачу,
А може лихо переплачу,
Води Дніпрової наплюсь.
На тебе, друже, подивлюсь?
І може в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти
І благав би я о смерті —
Так тая Україна,
Чи се коли сподієть ся?
А іногді так буває,
Чи може з неба
Що й сльози не стане,
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе?...
І Дніпро крутоберегий,
І ти, друже-брате,
Не даєте мені Бога
О смерті благати!

[1847. II. піврік.]

13.

Мені однаково, чи буду
Я жити в Україні, чи ні,
Чи хто вгадає, чи забуде

Мене в снігу на чужині —
Однаковісенько мені!

В неволі виріс між чужими,
І неоплаканий своїми,
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій не-своїй землі.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: “Молись,
Моли ся, сину! За Вкраїну
Його замучили колись.”

Мені однаково, чи буде
Той син молити ся, чи ні.
Та не однаково мені,
Як Україну злиї люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!
[1847. П. піврік.]

14.

Мені тринадцятий минав,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сияло,
Чи так мені чого було —

Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у буряні
Молю ся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господне небо і село,
Ягня, здасть ся, веселилось,
І сонце гріло, не пекло.

Та довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Залекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинув ся, дивлю ся:
Село почорніло,
Боже небо голубев
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята;
Обернув ся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози. (А дівчина,
При самій дорозі,
Недалеко коло мене,
Плесніть збирала,

Та й почула, що я плачу:
Прийшла, привитала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала.)

Неначе сонце засияло,
Неначе все на світі стало
Моє: лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня! а й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожити
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і Бога б не прокляв!

[1847. П. піврік.]

15.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом добрим, дорогим
Сияють очі молодії,

Витав радість і надія
В очах веселих. Любо їм,
Очам негрішним, молодим!
І всі регочуть ся, сьміють ся,
І всі танцюють. Тільки я,
Неначе заклятий, дивляю ся
І нишком плачу, плачу я.
Чого-ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

[1848]

16.

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодой.
А інегді така печаль
Остунить душу, аж заплачу!
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось від гілля,
Одно-однісеннє під тином
Сидить собі в старій ряднині, —
Мені здасть ся, що се я,
Що се-ж та молодість моя.
Мені здасть ся, що ніколи
Воно не бачити ме волі,
Сьвятої воленки, що так

Даремне, марне пролетять
Його найкрасшії літа,
Що він не знати-ме, де дїтись
На сім широкім вольнім сьвітї,
А піде в найми; і колись,
Щоб він не плавав, не журился,
Щоб він де-небудь прихилился,
То оддадуть у москалі...

[1848]

17.

І досї снить ся: під горою,
Між вербами, та над водою
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досї, сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хороше та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досї снить ся: вийшла з хати
Веселая сьміючись мати,
Цїлує діда і дитя —
Аж тричі весело цїлує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усьміхаєть ся, і з-тиха
Промовить нишком: “Де-ж те лихо?
Печали тії, вороги?”

І нищечком старий читав
Перехрестившись “Отче-наш”.
Крізь верби сонечко сине
І тихо гасне... День погас,
І все почало. Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

[1848]

18. На Вкраїну.

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувать. А я
Про тебе, воленько моя,
Отсе нагадую. Ніколи
Ти не здавала ся мені
Такою сьвіже-молодою
І прехорошою такою,
Як на далекій чужині,
Та ще й в неволі. Доле! доле!
Моя просніваная воле!
Хоч глянь на мене з-за Дніпра,
Хоч усміхнися з-за....

І ти, моя єдина,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Ромеєва зоре!

І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Діта мої молодії;
І передо мною,
Нїби море, виступають
Широкиї села
З вишневыми садочками,
І люде веселі, —
І ті люде, і село те,
Де колись мов брата
Привитали мене. Мати,
Старесенька мати!
Чи збирають ся ще й досі
Веселі гості,
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По давньому, по старому —
Од сьвіту до сьвіту?
А ви мої, молодії,
Чорнявії діти,
Веселі дівчаточка
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле,
А ти, мій покою,
Мов сьвято чорнебриве!
І досі між ними
Тихо, німіно похажави?
І тими очима,

Аж чорними голубими,
І досі чаруеш
Людські душі? Чи ще й досі
Дивують ся всує
На стан гнучкий? Сьвято мов,
Єдинеє сьвято!
Як оступлять тебе, доле,
Діточки, дівчата
Й защебечуть по своїм
Доброму звичаю,
Може й мене ненароком
Діточки згадають,
Може яка і про мене
Скаже яка лихо.
Усміхнися, мов серце,
Тихесенько, тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого.
А я, доленько, в неволі
Помолю ся Богу.

Над Арамом, 1849.

19.

Заресли шляхи тернами
На тує Україну:
Мабуть я її на віки,
На віки покинув.

Мабуть мені не вернутись
Ніколи до дому;
Мабуть мені доведеться
Читати самому
Отсі думи... Боже милий,
Тяжко мені жити!
Маю серце широкее,
Ні з ким поділити.
Не дав-еси мені долі,
Молодої долі;
Не давав-еси ніколи,
Ніколи, ніколи.
Не дав серця молодого
З тим серцем дівочим
Повзнати. Минули ся
Мої дні і ночі
Без радості, молодії,
Так собі минули
На чужині! Не найшло ся
З ким серцем ділитись,
А тепер не маю навіть
З ким поговорити.
Тяжко мені, Боже милий,
Носити самому
Отсі думи і не ділитись
Ні з ким, і нікому
Не сказати сьвятого слова,
І думу убогу
Не радовать, і не корити
Чоловіка злого.

І умерти... О Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ оттой убитий,
На ту Україну.

[1849]

20.

І знов мені не привезла
Нічого пошта з України!
За грішніі мабуть діла
Караюсь я в отсій пустині
Сердитим Богом. Не мені
Про те знать, за що караюсь;
Та й знать не хочеть ся мені!...
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселіі ті дні,
Що пронесли ся надо мною
В моїй Україні колись.
Колись божились та клялись,
Братались, сестрились зо мною,
Поки, мов хмара, розійшлись
Без сльоз, роси тії сьвятої.
І довело ся знов мені
Людей на старости... Ні, ні!
Вони з холери повмирали —
А то б хоч клятви переслали
Того паперу...

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тії, погуляю,
Погуляю по-над морем,
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.
Люде скажуть, люде зрадять,
А вона мене порадить,
І порадить і розважить,
І правдоньку мені скаже.

[1849]

21.

Як маю я журити ся,
Докучати людям,
Пійду собі сьвіт-за-очи:
Що буде, те й буде!
Найду долю, одружу ся,
Не найду, втоплю ся,
Та не продамсь я нікому,
В найми не найму ся.

Пішов же я сьвіт-за-очи...
Доля заховалась,
А воленьку люде добрі
І не торгували,

А без торгу закинули
В далеку неволю,
Щоб не росло таке зільля
На нашому полі...

[1849]

22.

Лічу в неволі дні і ночі
І лік забуваю!
О Господи! як то тяжко
Тиї дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі з тиха,
Забирають за собою
І добро і лихо;
Забирають, не вертають
Ніколи нічого...
І не благай, бо пропаде
Молитва за Богом.

Каламутними болотами
Між бурянами, за годами
Три годи сумно протекли;
Богато дечого взяли
З моєї темної комори,
І в море нишком однесли;

І нишком проковтнуло море
Мов не злато-серебро —
Мої літа, мов добро,
Мою нудьгу, мої печалі,
Тиї незримі скрижали,
Незримим писані пером...

І четвертий рік минає
Тихенько, поволи,
І четверту починаю
Книжечку в неволи
Мережати. Змережаю
Кровю та сльозами
Мов горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажуть ся нікому
Ніколи, ніколи,
Нігде на світі! Нема слов
В далекій неволи!
Немає слов, немає сльоз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога.
Нема на що подивитись,
З ким поговорити!
Жити не хочеть ся на світі,
А сам мушиш жити!

Мушу, мушу, а длячого?
Щоб не губить душу?...

Не варт вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жити на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлюся
На мою Україну.....
Може ще я поділюся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими,
З темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки не ті люде,
Що на сій чужині.
Гуляв би я по-над Дніпром
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі невеселі.
Дай дожити подивитись,
О Боже мій милий,
На лани тиї зелені
І тиї могили!
А не даси, то донеси
На мою Україну
Мої сльози; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як іногді в Україні
Згадувати будуть.

Донеси-ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу! Бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холодне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині, і сі думи
Зо мною сховають,
І мене на Україні
Ніхто не згадає!

А може, тихо за літами,
Мої мережані сльозачи
І долетять коли невідь
На Україну, і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молодее,
Сльозами тихо упадуть.
І покивав головою
І буде плакати зо мною
І може. Господи, мене
В своїй молитві помяне!

Нехай, як буде, так і буде:
Чи то плисти, чи то брести!
Хоч доведеть ся розп'ястись,
А я таки мережать буду
Тихенько білії листи.

23.

Як би ви знали, паничі,
Де люде плачуть живучи,
То ви б іділій не творили,
Та марне Бога б не хвалили,
На наші сльози сьміючись.
За-що, не знаю, називаєм
Хатину в гаї тихим раєм:
Я в хаті мучив ся колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило.
А хату раєм називають!

Не називає її раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло. Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила:

Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині, а ми
Розлізли ся межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили;
А сестри! сестри! Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости, чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете.

Мені аж страшно, як згадаю
Отту хатину край села.
Такий, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раю!
На праведній Твоїй землі
Ми в раю пекло розвели,
А в Тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх сльозами поливаєм.
А може й те ще... Ні, не знаю,
А так здається, сам еси...
(Бо без Твоєї, Боже, волі,
Ми б не нудились в раю голі!)

А може й сам на небеси
Сьмієш ся, батечку, над нами,
Та може радиш ся з панами,
Як править миром?! Бо дивись:
Он гай зелений похиливсь,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть по-над ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти. Правда, рай?
А подиви ся та спитай,
Що там творить ся у тім раю.
Звичайне радість, та хвала
Тобі єдиному сьвятому,
За дивні Твої діла...
Оттим бо й ба! Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому! Ні, ні! нічого
Нема сьвятого на землі!
Мені здаєть ся, що й самого
Тебе вже люде прокляли.

[1850.]

24. Хатина

Не молила ся за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так собі
Мене повивала,

Співаючи: “Нехай росте
Та здорове буде!”
І виріс я, хвалить Бога,
Та не вийшов в люде,
Лучше б було не родити
Або утопити,
Як мав би я у неволі
Господа гнівити.

А я так мало, небогато
Благав у Бога: тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанну мою,
Мою Оксаночку, щоб з нею
У-двох дивити ся з гори
На Дніпр широкий, на яри
Та на лани золотополі,
Та на високиї могили, —
Дивитись, думати, гадать:
Коли-то їх понасипали?
Кого там люде поховали?
І в-двох тихенько заспівать
Та думу сумную, днедавну,
Про лицаря того гетьмана,
Що на огні Ляхи спекли.
А потім би з гори зійшли,
Понад Дніпром у темнім гаї
Гуляли-б, поки не смеркає,

Поки мир божий не засне,
Поки з вечірною зорйою
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене.
Ми б подивились, помолились,
І розмовляючи пішли б
Вечеряти в свою хатину.

.....

Давш ти, Господи єдиний,
Сади панам у твоїм раю,
Давш високої палати;
Нани-ж неситиї пузаті
На рій твій, Господи, плюють,
Заперши ся собі в палатах,
І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раю
Благав, і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі,
Хоч на малесенькій горі.
Над Каспієм [?], 1850.

25. Доля

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене маленького за руку

І в школу хлопця одвела
— До п'яного дяка в науку.
“Учи ся, серденько! колись
З нас будуть люде”, ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчив ся. А ти збрехала!
Які з нас люде?... Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою...

Ходімо ж, доленг моя,
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше! Дальше слава,
А слава — заповідь моя!

[8. XII. 1858.]

26. Сестрі

Минають убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: де-ж я прихилюсь
І де подіну ся на сьвітї?
І снить ся сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.

Дніпро геть-геть собі розкинувся
Сияє батько та горить!
Дивлюсь: у темному садочку
Під вишнею у холодочку
Моя єдина сестра,
Многострадална, сьвятая,
Неначе в раї спочиває,
За з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядає.
І їй здається: виринає
З-за хвилі човен, допливає
І в хвилі човен порина...
— “Мій братику! Моя ти доле!”
І ми прокинулися: ти —
На панщині, а я — в неволи!...

Оттак нам довелося йти
Ще з малечку колючу ниву!
Молися, сестро! Будем живі,
То Бог допоможе перейти.

Черкаси, 20. VII. 1859.

27. Молитви.

I.

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі і таляри
І пута кутії пошли!

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

Мені ж, мій Боже, на землі
Подаруй любов, сердешний рай,
І більш нічого не давай!

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутії ошайбуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели Твої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

28. Вечір

(Аф. Ал. Лазаревській.)

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть;
Плугаторі з плугами йдуть,

Співають ідучи дівчата,
А матери вечерять ждуть.

Сімя вечерея коло хати;
Вечірня зіронька встав;
Дочка вечерять подав,
А мати хоче лаучати,
Так соловейко не дав.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все. Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

[1847.]

29.

Ой одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя ні долі.

Тільки дав мені Бог
Красу, карії очи —
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.

Ані братика я,
Нї сестрички не знала,
Між чужими зросла,
Та вже й вянути стала...

Де-ж дружина моя?
Де ви, добрії люди?
Їх нема, я сама,
А дружини — й не буде!...

[1847.]

30.

Бував, іногді старий
Не знав сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий
І заспівав, як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом сьвятим,
І зоря, молодість його
Витає весело над ним.
Що-ж се зробило ся з старим?
Чого зрадів отсе? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А що-ж як зробить! Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчила ся любити:
Нераз такому любо стане,

Нераз барвінком зацвіте.
Оттак, буває, в темну яму
Сьвяте сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

[1848.]

31.

Ой умер старий батько
І старенькая мати,
Та нема кому щирої
Тії радоньки дати.

Що мені на сьвітї
Сиротї робити?
Чи йти в люде жити,
Чи дома журитись?

Ой пійду я в гай зелений,
Посажу я руту:
Як що зійде моя рута,
Остану ся тут.

Прийде милий в мою хату
Хазяїнувати;
А як же ні, то я пійду
Доленьки шукати.

Посходила тая рута,
В гаї зеленіє;
А дівчина сиротина
У наймах марніє!

[1849.]

32.

Ой люлі, люлі, моя дитино,
В день і в ночі...
Пійдеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.

Сину мій, сину! не клени тата,
Не помяни!
Мене прокляту, я — твоя мати,
Мене клени!...

Мене не стане, — не йди між люде,
Іди ти в гай:
Гей не спитає, й бачить не буде,
Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,
То пригорнись!...
Бо я любила, моя дитино,
Її колієсь.

Як пійдеш в села, у тиї хати,
То не журись;
А як побачиш з дітками матір,
То — не дивись!

[1847.]

33. Сон

(М. А. Марковичці.)

На панщині пшеницю жала;
Втомила ся; не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать:
Воно сповитєв кричало
У холодочку за снопом.
Розповила, нагодувала,
Попестила, і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І снить ся їй: той син Іван —
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жоччий,
На вольній, бачить ся, бо й сам
Уже не панський, а на волі,
Та на своїм веселім полі
У-двох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
Та й усьміхнула ся небога...
Прокинулась — нема нічого!

На Йвася глянула; взяла
Його, гарненько сповила,
Та, щоб дожать, до “ланового”,
Ще копу дожинать пішла...
13. VII. 1858.

34. Причинна

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може вийшла русалонька
Матері шукати,
А може жде козаченька,
Щоб залоскотати.

Не русалонька блукає:
То дівчина ходить,
Й сама не зна (бо причинна],
Що такеє робить.
Так ворожка поробила,
Щоб менше скучала,
Щоб, бач, ходя о-півночи,
Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.
Обіщав ся вернути ся,
Та мабуть і згинув!
Не китайкою покрились
Козацькі очі.
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел виїняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло ровки з'їли —
Така його доля!

Дармо що-ніч дівчинонька
Його виглядає;
Не вернеть ся чорнобривий
Та й не привитає,
Не розплете довгу косу,
Хустку не зав'яже,
Не на ліжко, в домовину
Сиротою ляже.

Така її доля... О Боже мій милий!
За що-ж ти каравш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацький очі? Прости сиротину!
Кого-ж їй любити? Ні батька, ні неньки;
Одна, як та пташка в далеких краях.
Пошли-ж Ти їй долю—вона молоденька—
Бо люде чужії її засьміють.
Чи винна ж голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога — милого питає.
Кого-ж сиротина, кого запитає,
І хто їй розкаже, і хто тебе знає,
Де милий ночує? чи в темному гаю?
Чи в бистрім Дунаю коня напуває?
Чи може з другою, другу кохає,
Її чорнобриву уже забуває?
Як-би то дали ся орлині крила,
За синім би морем милого знайшла;
Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким поділити ся
Не так воно хоче, як Бог нам дає:
Воно жить не хоче, не хоче журити ся.
“Журись!” каже думка, жалю завдає.
О Боже мій милий! така Твоя воля,
Таке її щастє, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари.
Жирокий Дніпр не гомонить;
Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить;
А з неба місяць так і сяє;
І над водою, і над гаєм,
Кругом, як в усі, все мовчить...
Аж гульк — з Дніпра повиринали
Малиї діти сьміючись,
“Ходімо грить ся!” закричали.
“Зійшло вже сонце!” (Голі скрізь,
З осоки коси, бо дівчата.)

.

“Чи всі ви тут? кличе мати:
Ходім шукати вечерять.
Пограємось, погуляймо,
Та пісеньку заспіваймо:

Ух! ух!

Солом'яний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.

Місяченьку!

Наш голубоньку!
Ходи до нас вечеряти:
У нас козак в очереті,
В очереті, в осоці,
Срібний перстень на руці;
Молоденький, чорнобривий;

Знайшли вчора у діброві.
Сьвіти довше в чистім полі,
Щоб нагулятись доволі!
Поки відьми ще літають,
Поки півні не співають,
Посьвіти нам!... Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить!

Ух! ух!

Солом'яний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.”

Зареготались нехрещені...
Гай обізвав ся; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажені,
Летять до дуба... ні-чичирк!

Схаменулись нехрещені,
Дивлять ся: мелькає,
Щось лізе вверх по стовбуру
До самого краю.
Отто-ж тая дівчинонька,
Що сонна блудила:
Отгаку-то їй причину
Ворожка зробила!
На самий верх на гіллячці
Стала — в серце коле.
Подивилась на всі боки,
Та й лізе до-долу.

Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її сердешную,
Та й залоскотали.
Довго, довго дивувались
На її уроду...
Треті півні: “кукуріку!” —
Шелеснули в воду.

Защєбєтає жайворонок,
У-гору летючи;
Закувала зозуленька,
На дубу сидючи;
Защєбєтає соловейко,
Пішла луна гаєм;
Червоніє за горою;
Плугатир співає.
Чорніє гай над водою,
Де Ляхи ходили;
Засиніли по-над Дніпром
Високі могили;
Пішов шелест по діброві,
Шепчуть густі лози;
А дівчина спить під дубом
При битій дорозі.
Знать добре спить, що не чує,
Як кує зозуля,
Що не лічить, чи довго жить;
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви
Козак виїжджає;
Під ним коник вороненький
На-силу ступає.
“Ізнеміг ся, товаришу!
Сьогодні спочинем:
Близько хата, де дівчина
Ворота одчинить.
А може вже одчинила
Не мені, другому...
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай до дому!”

Утомив ся вороненький,
Іде, спотикнеть ся;
Коло серця козацького
Як гадина веть ся.
“Ось і дуб той кучерявий...
Вона! Боже милий!
Бач, заснула виглядавши
Моя сизокрила!”
Кинув коня та до неї:
“Боже ти мій, Боже!”
Кличе її та цілує...
Ні, вже не pomoже!
“За-що ж вони розлучили
Мене із тобою?”
Зареготавсь, розігнав ся —
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати
Та знай співають ідучи,
Як провозжала сина мати,
Як бивсь Татарин у ночі.
Ідуть, під дубом зелененьким
Кінь замордований стоїть,
А біля його молоденький
Козак та дівчина лежить.
Цікаві (нігде правди діти)
Підкрали ся, щоб ізлякати;
Коли подивлять ся, що вбитий, —
З переполоху ну втікати!

Збирали ся подруженьки,
Слізоньки втирають;
Збирали ся товариші,
Та їм копають.
Прийшли попи з коротками,
Задзвонили дзвони;
Поховали громадою,
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі;
Нема кому запитати,
За-що їх убито.
Посадили над козаком
Явір та ялину,
А в головах у дівчини
Червону калину.

Прилітає возуленька
Над ними кувати;
Прилітає соловейко
Що-ніч щебетати;
Виспівує та щебече,
Поки місяць зійде,
Поки тиї русалоньки
З Дніпра грітись вийдуть.

[1838.]

35. Тополя

По діброві вітер вив,
Гуляв по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий —
На-що зеленів?
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.
Чумаки іде, подивить ся,
Та й голову схилить;
Чабан в ранці з сопілкою
Сяде на мотилі,
Подивить ся — серце ние:
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота
На чужині, гине!

Хто-ж викохав тону, гнучку
В степу погибати?
Постривайте, все розкажу.
Слухайте ж, дівчата!

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,

Полюбила — не спинила; „
Пішов, та й загинув.
Як-би знала, що покине,
Була б не любила;
Як-би знала, що загине,
Була-б не пустила;
Як-би знала, не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півночи
З милим під вербою;
Як би знала!...

І то лихо —
Попереду знати,
Що нам в світі зустрінесть-ся...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!
Само серце знає,
Кого любить. Нехай вяне,
Поки закопають!
Бо не довго чорнобриві,
Карі оченята,

Біле личко червоніє
Не довго, дівчата!
До полудня, та й завяне,
Брови полиняють....
Кохайтеся ж, любітеся,
Як серденько знає.

Защебече соловейко
В лузі на калині,
Заспівав козаченько,
Ходя по долині.
Виспівує, поки вийде
Чорнобрива з хати;
А він її запитав:
“Чи не була мати?”
Стануть собі, обіймуться,
Співа соловейко;
Послухають, розійдуться —
Обов раденькі.
Ніхто того не побачить,
Ніхто не спитав:
“Де ти була? що робила?”
Сама собі знає.
Любила ся, кохала ся,
А серденько мліло:
Воно чуло недоленьку,
А сказати не вміло.
Не сказало, остала ся
День і ніч воркує,

Як голубка без голуба,
А ніхто не чув.

Не щебече соловейко
В лузі над водою,
Не співає чорнобрива,
Стоя під вербою.
Не співає; як сирета,
Білим сьвітом нудить.
Без милого батько, мати —
Як чужії люде;
Без милого сонце сьвітить —
Як ворог сьмієть ся;
Без милого скрізь могила...
А серденько бєть ся!

Минув і рік, минув другий,
Козака немає;
Сохне вона, як квіточка, —
Ніхто не питає.
“Чого вянеш, моя доню?”
Мати не спитала,
За старого, багатого
Нищечком єднала.
“Іди, доню!” каже мати:
“Не вік дівувати.
Він багатий, одинокий,
Будеш панувати!”
— “Не хочу я панувати,

Не пійду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму!
Нехай попи заспівають,
А дружки поплачуть;
Легше мені в труні лежать,
Ніж його побачить.”

Не слухала стара мати,
Робила, що знала;
Все бачила чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла в ночі до ворожки,
Щоб поворожити:
Чи довго їй на сім сьвіті
Без милого жити?
“Бабусенько, голубонько,
Серце мое, ненько;
Скажи мені щирю правду:
Де милий серденько?
Чи жив, здоров, чи він любить,
Чи забув, покинув?
Скажи ж мені: де мій милий?
— “Добре, доню; спочинь трошки!
Бабусенько, голубонько,
Скажи, коли знавш!
Бо видав мене мати
За старого за-між.
Любить його, моя сиза —
Серце не навчити.

Пішла б же я утопилась —
Жаль душу згубити.
Коли не жив чорнобривий,
Зроби, моя пташко,
Щоб до дому не вернулась...
Тяжко мені, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи ж мою долю!”
Позаторік і зіллячка
Чини ж мою волю!
Сама колись діувала,
Тев лихо знаю;
Минуло ся, навчила ся:
Людам помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зіллячка
Для того придбала.”

Пішла стара, мов каламар
Достала з полиці.
“Ось на тобі сього дива!
Пійди до криниці;
Поки півні не співали,
Умий ся водою,
Випий трошки сього зілля,
Все лихо загойть.
Зипеш — біжи, яко мога;
Що б там ні кричало,

Не оглянй ся, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш: а як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз; не приїде —
В-третє випить треба.
За перший раз, як за той рік,
Будеш ти такою;
А за другий — серед степу
Тупне кінь ногою.
Коли живий козаченько,
То зараз прибуде.
А за третій — моя доню,
Не питай, що буде!
Та ще, чувш, не хрести ся!
Бо все піїде в воду.
Тепер же йди, подиви ся
На торішню вроду.”

Взяла зільля, поклонилаь:

“Спасибіг, бабусю!”

Вийшла з хати: “Чи йти, чи ні?

Ні, вже не верну ся!”

Пішла, вмилаь, напила ся,

Мов не своя стала;

В-друге, в-третє, та, мов сонна,

В степу заспівала:

“Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!

Рости, рости, тополенько,
Все в-гору та в-гору!
Рости тонка та висока
До самої хмари;
Спитай Бога: чи діжду я,
Чи не діжду пари?
Рости, рости, подиви ся
За синєє море:
По тім боці — моя доля,
По сім боці — горе.
Там десь милий чорнобривий
По полю гуляє,
А я плачу, літа трачу,
Його виглядаю.
Скажи йому, моє серце,
Що сьміють ся люде;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде!
Сама хоче мене мати
В землю заховати...
А хто ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає,
На старість поможе?
Мамо моя, доле моя!
Боже милий, Боже!
Подиви ся, тополенько!
Як нема, заплачеш
До схід сонця ранісінько,

Щоб ніхто не бачив.
Рости ж, серце тополенько,
Все в-гору та в-гору!
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!”

Таку пісню чорнобрива
В степу заспівала.
Зільля дива наробило —
Тополею стала.
Не вернула ся до дому,
Не діждала пари;
Тонка, тонка та висока —
До самої хмари.

По діброві вітер вие,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

[1839.]

36. Русалка.

Породила мене мати
В високих палатах,
Тай понесла серед почи
У Дніпрі скупати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною малою:

— “Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою,
Та впливи русалкою
Завтра серед ночі!
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, моє серце:
Нехай не сьмієть ся
Надо мною молодю
Нехай не, упець ся
Не моїми кров-сльозами,
Синьою водою
Дніпровою! Нехай собі
Гуляє з дочкою!
Пливи ж, моя єдина!
Хвилі мої, хвилі,
Привітайте русалоньку!”

Тай заголосила
Тай побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже з тиждень, як расту я,
З сестрами гуляю
О півночі, та з будинку
Батька виглядаю.
А може вже поєдналась
З паном у палатах,

Може знову роскошус
Моя грішна мати!"
Тай замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
Мов пліточка, а лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти —
Не спить ся в палатах;
Пана Яна нема в дома,
Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла;
Та й байдуже! Пішла собі
У палати спати;
Та не дійшла: довело ся
В Дніпрі ночувати.
І не счулась, як зуспіли
Дніпрові дівчата
Та до неї: ухопили
Тай ну з нею гратись!
Радісінькі, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали,
Тай зареготались.

Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

37. Лилея.

“За що мене, як росла я,
Люде не любили?
Зь що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах витають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цыту, дивують ся,
Не знають, де діти?
Скажи мені мій братику,
Королевий цвѣте!”
— “Я не знаю, моя сестро!”
І цвѣт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого пониклого
Личенька лилеї.

І заплакала лилея
Росою сльозою,
Заплакала і сказала:
— “Брате мій! З тобою
Ми давно вже кохавсь,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась.
Моя мати — чого вона,

Вона все журилась,
І на мене, на дитину,
Дивилась, дивилась
І плакала ? Я не знаю,
Мій брате єдиний,
Хто їй лихо заподіяв.
Я була дитина :
Я грала ся, забавлялась;
А вона все вяла,
Та нашого злого пана
Кляла, проклинала,
Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах;
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили;
А мене, не знаю за-що,
Убили — не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли, накрили
Острижену ганчіркою,
Та ще й реготались;
Жиди навіть нечистії
На мене плювали.

Оттакє-то, мій братику,
Було мені в сьвітї!
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люде віку. Я умерла
Зимою під тинем,
А весною процьвіла я
Цьвітом при долині,
Цьвітом білим, як сніг білим,
Аж гай звеселила.
Зимою люде, Боже мій,
В хату не пустили,
А весною, мов надиво,
На мене дивились.
А дівчата заkwітчались
І почали звати
Лилєю-снігоцьвітом;
І я процьвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах.
Скажи ж мені, мій братику,
Королєвий цьвіте:
На-що мене Бог поставив
Цьвітом на сїм сьвітї?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір? Милосердний,
Сьятий, Боже мий!

І заплакала лилея.
А цвіт королівий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білес, пониклес
Личенько лилеї.

38. Калина

“Чого ти ходиш на могилу?”
На-силу мати говорила:
”Чого ти плачеш ідучи?”
Чого воркуєш у ночі.
Моя голубко снізокрила?”
—”Так, мамо, так!”

І знов ходила,
А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі
В ночі процвітає:
То дівчина заручена
Калину сажав,
І сльозами поливав,
І Господа просить:
“Пошли, Боже, дощі в ночі
І дрібнії роси,
Щоб калина прийняла ся,
Розпустила віти:
Може пташкою прилине

Милий з того світа.
Зовю йому кубелечко
І сама прилину,
І будемо щебетати
В купці на калині.
Будем плакати, щебетати,
Тихо розмовляти.“
Будем в-купочці у-ранці
На той світ літати”.

І калина прийняла ся,
Віти розпустила,
І три діти на могилу
Дівчина ходила.
На четверте не сон-трава
В ночі процвітає:
То дівчина з калиною
Плаче-розмавляє:

”Широкая, высокая
Калино моя!
Не водою до схід сонця
Полигана!
Широкийі сльози-ріки
Тебе полили,
Їх славою лукавою
Люде понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають червону

Калину мою.
Повий мою головоньку,
Росою умий,
І вітами широкими
Од сонця закрий!
Мене знайдуть, поховають,
Мене осьміють;
Широкиї твої віти
Діти обірвуть.“

В-ранці рано на калині
Пташка щебетала;
Під калиною дівчина
Спала, не вставала:
Утомилось молодець,
На віки спочило..
Вставало сонце з-за могили,
Раділи люди встаючи;
А мати й спати не лягала
Вечерять доню дожидала
І тяжко плакала ждучи.

39. Три шляхи

Ой три шляхи широкії
До-купи зійшли ся;
На чужину з України
Брати розійшли ся,
Покинули стару матір,

Той жінку покинув,
А той сестру, а найменший
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясені в полі,
А невістка посадила
Високу тополь;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясені,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зів'яла.
Не вертають ся три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті,
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,
По світу блукають,
І три шляхи широкі
Терном заростають.

40. Хустина

Чи то на те Божя воля,
Чи така єї доля?
З сиротою покохалась.
Неборак, як голуб, з нею,
Росла в наймах, виростала,
З безталанною своєю,
Од зіроньки до зіроньки
Сидять собі у вдівоньки,
Сидять собі, розмовляють,
Пречистої дожидають,
Діждали ся...

З Чигирину
По всійславній Україні,
Заревли великі дзвони,
Щоб сіддали хлопці коні,
Щоб мечі, шаблі острили
Та збирались на весілля.
На веселе погуляньє,
На криваве залицяньє.

У неділеньку та ранесенько
Сурми, труби вигравали;
В поход у дорогу славні компанійці
До схід сонечка рушали.
Випровожала вдова свого сина,
Ту єдиную дитину,
Випроводжала сестра свого брата

А с'рому сиротина
Випроводжала сестра свого брата,
До зірничі із криниці,
Виносила збрю: шаблю золотую
І рушницю-гаківницю.
Випроводжала три поля, три милі,
Прощала ся при долині,
Дарувала шиту шсеками хустину.
Щоб згадував на чужині.
Ой хустино, хустиночко, /
Мережана шита!
Тільки й слави козацької,
Сіделечко вкрити.

Вернула ся, журила ся,
На шлях битий дивила ся,
Квітчала ся, прибиралась,
Що день божий спсдівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге,
А на третє линуць
Преславнії компанійці
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім з-тиха —
Не диви ся, безталанна!
Везуть тобі лихо:

Везуть труну мальовану,
Китайкою вкриту,
А за нею з старшиною
Іде, в чорній свиті,
Сам полксєзник компанійський,
Характерник з Січи.
За ним ідуть есаули,
Та плачуть ідучи.
Несуть пани есаули
Козацькую збрую:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушницї-гаківницї
І три самопали;
А на збруї козацькая
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного,
Розбиті копита,
А на йому сіделечко,
Хустиною вкрите.
[1847.]

41. Іван Підкова (В. І. Штернбергу). І.

Ревіли гармати;
Було колись — Запорожцї
Вміли панувати!
Панували, добували

І славу, і волю;
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!
Високіі ті могили,
Де лягло спочити
Козацьке біле тіло,
В китаїку повите.
Високіі ті могили
Чорніють як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Сьвідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.
Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед, горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А агадаймо! може серце
Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара з-за Лиману
Небо, сонце крив.
Синє море звіврюкою
То стогне, то ви вив.

Дніпра гирло затопило.
“Ануге, хлопята,
На байдаки! море грає,
Ходім погуляти!”

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
“Грай же, море!” Заспівали,
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце млів, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попереду отаман
Веде, куди знає.
Похожає вздовж байдака,
Гасне люлька в роті;
Поглядає сюди, туди —
Де-то будь роботі?
Закрутивши чорні уси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку; човни стали.
“Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!”

— “Добре, батьку отамане!”

Кругом заревіло.

“Спасибіг вам!”

Надів шалку.

Зову закипіло

Синє море; вздовж байдака

Знову похожав

Пан отаман, та на хвилю

Мовчки поглядав.

[1838.]

42. На вічну пам'ять І. Котляревському.

Сонце гріє, вітер віє

З поля на долину,

Над водою гне з вербою

Червону калину;

На калині одиноке

Гніздечко гойде.

А де-ж дів ся соловейко?

Не питає: не знає!

Згадай лихо, то й байдуже:

Минулось. пропало;

Згадай добре, серпе вяне:

Чому не осталося?

Отто-ж гляну, тай згадаю:

Було, як смеркає,

Защобече на калині, —

Ніхто не минав:

Чи бсгатий, кого доля,

Як мати дитину,

Убирав, доглядає,

Не мине калину;

Чи сирота, що до-свѣта

Мусить уставати,

Опинить ся, послухає,

Мов батько та мати

Розпитують, розмовляють:

Серце беть ся любо,

І сьвіт божий, як велихдзнь,

І люде, як люде!

Чи дівчина, що милого

Що-день виглядає,

Вяне, сохне сиротою,

Де дітись не знає,

Пійде на шлях подивить ся,

Поплакати в лози:

Защобече соловейко,

Сохнуть дрібні сльози:

Послухає, усєміхнеть ся,

Пійде темним гаєм,

Нїби з милим розмовляла.

А він знай співає,

Та дрібно, та рієно, як Бога благає.

Поки вийде злодій на шлях догулять

З ножем у халяві; поїде луна гаєм,

Лійде тай замовкне: на-що щебетать?
Запеклюю душу злодія не спинить,
Тільки стратить голос, добру не
навчить;

Нехай він лютує, поки сам загине,
Поки безголова ворон прокричить

Засне долина, на калані
І соловейко задріма-
Повів вітер по долині,
Пішла дібровою луна;
Луна гуляє, божя мова.
Встануть сердеги працювать,
Пійдуть корови на діброви,
Вийдуть дівчата воду брать
Вигляне сонце. Рай та й годі!
Верба сьмієть-ся, сьвято скрізь!
Злодій заплаче, дарма що злодій.

Так було перш; тепер дивись:
Сонце гріє вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де дів ся соловейко?
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський оттак щебетав;

Замок неборака, сиротами кинув
І гори і море, де перше витав,
Де ватагу пройдисьвіта
Водив за собою.
Все осталося, все сумув,
Як руїни Трої.
Все сумув, тільки слава
Сонцем засіяла;
Не вмере кобзар, бо на віки
Його привитала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Праведная душе! приймиж мою мову,
Немудру, та щиру, прийми, привитай!
Не кинь сиротою, як кинув дірови,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну заспівай!
Нехай усміхнеться душа на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле! бо я одинокий
Сирота на світі в чужому краю;
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік, човна не дають!
Згадаю, Єнея, згадаю родину,
Згадаю, заплачу, як тая дитина;

А хвиля на той бік ідуть та ревуть.
А може я й темний, нічо не бачу,
Може моя доля на тім боці плаче,
Бо сироту всюди люде осьміють.
Нехай би сьміялись, та там море грає,
Там місяць, там сонце яснійше сия,
І з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий з нею був би я.
Праведная душе! прийми, мою мову,
Немудру та щиру, прийми, привитай!
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!
[1838.]

43. До Основ'яненка.

Бють пороги: місяць оходить
Як і перше сходяв.
Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січи! Очерети
У Дніпра питають:
Де-то наші діти ділись?
Де вони гуляють?"
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу жовачім.

На тім степу скрізь могили
Стоять та соують;
Питають ся у буйного:
“Де наші панують ?
Де панують бенкетують?
Де ви забарились?
Верніте ся! Дивіте ся:
Жита похилились,
Де пасли ся ваші коні,
Де Тирса шуміла,
Де крив Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Верніте ся!...”

“Не вернуть ся!”

Загуло, сказало
Синє море; ”не вернуть ся,
На віки пропали !”
Правда море правда синє:
Такая їх доля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани.
Обідрана сиротою
По-над Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,

Тільки ворот, що сьмість ся.
Сьмій ся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине,
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в сьвітї,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмире, не загине...
От, де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так батьку отамане?
Чи правду співаю?
Ех, як би то!... Та що й казати,
Кебети не маю.
А до того в Московщині
Кругом чужі люде.
“Не потурай!” може скажеш;
Та що з того буде?
Насьміють ся на псалом той,
Що вильлю сльозами;
Насьміють ся! — Тяжко, батьку,
Жити в ворогам!

Поборов ся б з Москалями,
Як би малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички з'їли.
Оттаке-то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
“Ой не шуми луже!”
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знавш,
— Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку! щоб нехотя
На весь сьвіт почули:
Що діялось в Україні,
За-що погибала,
За-що слава козацькая
На всім сьвіті стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послушак,

Як те море глас,
Як дівчина під вербою
“Гриця” заспіває:
Нехай ще раз усьміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині.

[1839.]

44. Гамалія

“Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати,
Не чуємо на чужині.

“Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

“Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на сей бік за нами!

“Ой Боже наш, Боже! хоч і не за нами,
Неси ти їх з України;
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем!”

Оттак у Скутарі козаки співали;
Співали сердеги, а сльози лились,
Лили ся козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затряс ся, бо з-роду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, с рий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорсву мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую журбу-мову на филі подав.

Зареготав ся дід наш дужий,
Аж піна з вуса потекла.
“Чи спиш, чи чуєш, брате Луже,
Хортице, сестро?”

Загула

Хортиця з лугом: “Чую, чую!”
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

“У Туркині, по тім боці,
Хата на помості.
Гай, гай! море грай!
Рєви, скелі ламай!
Поїдемо в гості.

“У Туркині у кишені
Таляри, дукати.

Нї кишені трусить,
Ідем різать, палитя,
Братів визволити!

“У Туржині яничари
І баша! на лаві.
Гой, ги, вороги!
— Ми не маєм ваги!
Наша воля й слава!”

Пливуть собі співаючи,
Море вітер чув.
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
— Гамаліє! серце млів:
Сказило ся море.
— Не злякав! І сховались
За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі — в раю Византія
І Скутар дрімає; Босфор клекотить,
Неначе скажений; то стогне, то виє:
Йому Византію хочеть ся збудить.
“Не буди, Босфоре: буде тобі горе!
Твої білі ребра піском занесу,
У мул поховаю!” реве снє море.
“Хиба ти не знавш, яких я несу
Гостий до султана.

Так море спиняло
(Любило завзятих чубатих Славян).

Босфор схаменув ся. Туркиня дрімала,
Дрімав у гаремі ледачий султан.
Тільки у Скутарі, в склепу, не дрімають
Козаки сердеги. Чого вони ждуть?
По своєму Бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

“О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там:
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В залізах руки принести,
І перед всіма у кайданах
Стать козакові!....”

Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!”
Кричать за муром. Хто такий?

Гамаліє! серце мліє:
Скутар скаженіє!
“Ріжте, бийте!” на фортеці
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво преть ся без ваги —
І покотились яничари.
Гамалія по Скутарі —
По пеклу гуляє,

Сам хурдигу розбивав,
Кайдани ламав.
“Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!”
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови,
І ніч стрепенулась:
Не бачила стара мати,
Козацької плати.
Не лякай ся, подиви ся
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у будень,
А сьвято чимале.
Не злод і з Гамалієм
Їдять мачки сало
Без шашлика. “Засьвітимо
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Византія прсбуркалась,
Витріщає очі,
Переплива на помогу,
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Византія,
Руками берег достав;
Достала, зикнула, встає —
І на ножах в крєви німів.

Скутар, мов пекло те, палає;
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гні,
Козацтво сьміливо літє.
Ніхто на сьвітї не втече,
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури, срібло, злото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.
Горить Скутар, стиха робота,
І хлопці сходять ся; зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки, тай потягли,
Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,
Так бупім гуляють,
Та, звичайне Запорожці,
Пливучи співають:

“Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців тай поїхав
По морю гуляти, —
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.

Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару;
Сидять брати Запорожці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
“Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!”
Вилітали Запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копн клали,
Гуртом заспівали:
“Слава тобі, Гамаліє,
На весь сьвіт великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!”

Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія,
Орел орлят мов стереже.
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеть ся Византія:
Вона боїть ся, щоб Чернець
Не засьвітив Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова
Не злихнув в море на ралець.

Пливуть собі, а із-за хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море мило
Гомонить і клекотить.

Гамаліє, вітер віє,
Ось-ось наше море!..
І сховали ся за хвилі,
За рожеві гори.

(1843)

45. Чигирин

Чигирине, Чигирине!
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипають ся могили,
Високі могили,
Твоя слава і; про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
Де ти стояв, чого стояв,
І на сміх не скаже!

За що ж боролись ми з Ляхами?
За що ми різались з ордами?
За що скородили списами
Московські ребра? Засївали,
І рудою поливали,
І шаблями сксродили,
Щож на ниві уродило?
Уродила рута, рута,
Вої нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх рїїнах
Марно сльзи трачу. Заонула Вкраїна,
Буряном укрилась, цвївілью зацвїла.
В калюжі, в болотї серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надїю в степу оддала.

А надїю

Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.
Нехай же вітер все розносить
На неокраянім крилі,
Нехай же серце плаче, просить
Сьвятої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,

Мій друже єдиний!
Прослав єси степи, ліси
І всю Україну!

Спи ж, повитий жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тиї недолїтки

Поростуть гетьмани.
Помолившись, і я б заснув...

Так думи прокляті
Рвуть ся в душу запалити,
Серце розірвати.
Не рвіть, думи, не паліть!
Може верну знову
Мою правду безталанну,
Моє тихе слово.
Може викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги
Може з'орю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І нальють живої
Козацької тії крови,
Чистої, сьвятої.
Може, може... а між тими,
Між ножами рута
І барвінок розівесть ся,
І слово забуте,

Мое слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадасть ся, і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеть ся, як рибонька,
І мене згадає...
Слово мое, сльози мої,
Раю ти мій, раю!

Спи Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти!
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі!
Москва, 19. II. 1844.

46. Розрита могила.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— “Молилась я, турбувалась,
День і ніч не спала,
Моїх діток доглядала,
Звичаю навчала.

Виростали мої діти,
Мої добрі квіти, —
Панувала і я колись
На широких сьвіті.
Панувала! О Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що колишучи співала
Про свою долю,
Що співаючи ридала,
Виглядала волю!...
Ой Богдане, Богданочку!
Як би була знала,
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидовій, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихав,
Мене покидав,
А могили мої милі
Москаль розривав.
Нехай рив, розкопує,
Не своє шукає;
А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та допоможуть Москалеві

Господарювати,
Та з матери полатану
Сорочкуздіймати!
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати!”

На четверо розкопана
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? — Ех як би то,
Як би то знайти те,
Що там поховали,
Не плакали б діти,
Мати б не ридала.

47. Холодний яр.

У всякого своє лихо,
І в мене те лихо;
Хоть не своє, позичене,
А все таки лихо.
На що б, бач ся, те згадувать,
Що давно миңуло?
Будить Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло!...

Хоть і яр той! Вже до його
І стежки малої

Не осталось, і здаєть ся,
Що ніхто й ногою
Не ступив там, — а згадавш,
То було й дорога
З монастиря Мотринова
До яру страшного.
В яру колись Гайдамаки
Табсром стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У яр тогді сходили ся,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином і брат з братом,
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого Ляха.

Деж ти дів ся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом?
Чи то засадили
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Невими Ляхами?
Не гатіте! бо над яром
Залізняк витає,

І на Умань позирав,
Гонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Сьвятого закона!
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славте ся царевою
Сьвятою війною,
Бо ви самі не знаєте,
Що царики коять!
А кричите, що несете
І душу і шкуру
За отечество! Йй Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
І не знає за-що,
Та ще й Гонту знесважав,
Ледаче ледащо:
“Гайдамаки — не воїны,
Разбойники, воры,
Пятно въ нашей исторіи!”
Брешеш людоморе!
За сьвятую правду, волю
Розбійник не стане;
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;
Не розіб'є живе серце

За свою Вкраїну!
Ви — розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому
Сьвятому закону
І землею всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіть ся-ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо! Дурить дітей,
І брата сліпого,
Дурить себе, чужих людей
Та не дурить Бога!
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара,
І повіє новий огонь
З Холодного яра!
Вюнище, 17. XII. 1845.

48.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам у-ночи,
Іде встеп, а йдучи
Співає, сумно співає:
— “Наносили землі,

Та й до дому пішли,
І ніхто не згадав.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймав.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти:
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата;
Крови брата впились,
І в степу полягли
У могилі заклятій.”
Та й замогк, зажуривсь,
І на спис похиливсь,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко, тяжко ридав,
Сині хвилі голосили.
З-за Дніпра, із села
Луна степом пішла,
Треті півні співали.
Презалив ся козак,
Затрусив ся байрак,
А могила застогнала.

49. Моїм союзникам.

Згадайте, братія моя
(Бодай те лихо не верталось!)
Як ви гарчесенько і я
Із-за решотки визирали
І певне думали: “Коли —
На раду тиху, на розмову —
Коли ми зійдемо ся знову
На сій з’убоженій землі!”
— Ніколи, братія, ніколи!...
З Дніпра у купі не пемо,
Розійдемося, рознесемо
В степи, в ліси свою недолу,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Між людьми як люде...

А поки те буде,
Любіте ся, брати мої,
Україну любіте,
І за неї безталанну
Господа моліте!
Ворогів забудьте, други,
І не проклиняйте,
І мене в неволі лютій
Ніколи згадайте!....

[1847. П. півріч.]

50. Сон

Гори мої високі!
Не так і високі,
Як хороші, хороші,
Блакитні з-далека —
З Переяслава старого,
З Виблої могили,
Ще старшої мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь, аж он передо мною
Неначе дива виривають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами витраває;
А он-де, он-де, за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.

Давно соїть виглядає
Запорожця з Лугу,
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.

Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На сьвіт з домовини.
Може часш оновленья?
Не жди тії слави!
Твої люде окрадені,
А панам лукавим
На-що здалась козацькая
Великая слава?

І Трахтемирів геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов п'яний старець торбинки.
А он старе Монастирище,
Колись козацьке село.
Чи те воно тогді було?
Та все пішло царям на грище:
І запороже, і село,
І монастир сьвятий, скрабниця —
Все, все неситі рознесли,
А ви, ви гори оддали!..
Бодай ніколи не дивить ся
На вас, проклятий! Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, Ляхи погані...

51. Ляхам

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Оттам-то весело жилось:
Братались з вольними Ляхами
Пишались вольними степами;
В садах кохали ся, цвіли,
Неначе лілії, дівчата;
Пишала ся синами мати,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа.
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сліз і крови,
А сиріт іменем Христовим
Замордували, розпяли.

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава;
Україна плаче, стогне-плаче,
За головою голова
До долу пада. Кат лютує,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: Те Деум! Аллелюя!

Оттак-то, Ляше, друже, брате,
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,

А ми б і досі так жили!
Подай же руку козакові,
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Воз'обновим наш тихий рай!

14. III. 1958.

52. Катерина

)Василю Андрієвичу Жуковському на пам-
ять 22. квітня 1838 р.)

I.

Кохайте ся чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.
Як-би сама, ще б нічого,
А то й стара мати ,
Що родила на світ божий,
Мусить погирати.
Серце вяне спіраючи,
Коли знає за-що;
Люде серця не питають,

А скажуть: “ледащо! ”
Кохайте ся ж чорнобриві,
Та не в москалями,
Бо москалі чужі люде,
Сьміють ся над вами.

Не слухала Катерина
Ні батька ні неньки,
Полюбила москалика,
Як знало серденько-
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занастина.
Кличе мати вечеряти,
А донька не чує:
Де жартує з москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночі карі очі
Любо цілувала,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі злиї люде,
Що хотять, говорять:
Вона любить, то й не чує,
Що вкратило ся горе.

Прийшли вісти недобрії,
В поход затрубили;

Пішов москаль в Туреччину;
Катрусю накрив.
Не чула ся, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співати,
Любо й потужити.
Обицав ся чорнобривий,
Коли не загине,
Обицав ся вернути ся.
Тогді Катиринна
Буде собі московкою,
Забудеть-ся горе;
А поки-що, нехай люде
Що хотять говорять.
Не журить ся Катерина —
Слізоньки втирає,
Що дівчата на улиці
Без неї співають.
Не журить ся Катерина ,
Вмиєть-ся сльозою,
Візьме відра о-півночи,
Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває "Гриця".
Виспівує, вимовляє,
Аж калина плаче.

Вернула ся — і раденька,
Що ніхто не бачив.

Не журить ся Катерина,
І гадки не має,
У новенькій хустиночці
В вікно виглядає.
Виглядає Катерина ...
Минуло пів року;
Занудило коло серця,
Заколало в боку.
Нездужає Катерина,
Ледве-ледве дыше,
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
А жіночки лихо дзвонять,
Матери глузують,
Що москалі вертають ся
Та в неї ночують:
— "В тебе дочка чорнобрива,
Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку
Московського сина.
Чорнобривого придбала...
Мабуть, сама вчила..."
Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побили!
Як ту матір, що вам на сьміх
Сина породила...

Простіть, високиї, мені,
Високиї і голубиї,
Найкращі в світі, найсвятіі!
Простіть! Я Богу помолюсь..

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї й душу погублю!

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топити ся в глибокім,
В Дніпрі широкому, оттак
Стоїть одним-одна хатина.

З хатини видно Україну
І всю гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить, і сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивить ся, і дума,
А сльози капають. "Гай-гай!"
Старий промовив: "Недоуми!
Занапали божий рай!

Гетьманщина!..." І думав
Чоло похмаріло:
Мабуть щось тяжке, тяжке
Вимовить хотілось,
Та не вимовив...

"Блукав я по світу чимало,
Носив і свиту і жупан.

На-що вже лихо за Уралом
Оттим Киргізам!...Отже й там,
Йй-же Богу, кучше жити,
Нїж нам на Українї!
А можи тим, що Киргізи
Ще не християне?...
Наробив Ти, Христе, лиха,
А переіначив
Людей божих?... Котили ся
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої
І своєї крови ;
А полущали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!
Без ножа і авто-да-фе
Людей закували,
Та й мордують... Ой, ой, пани,
Пани християне! “

Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою бую-головою.
Вечірнє сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сьє-білів,
Батька Богдана могила мріє;
Київським шляхом верби похилі
Трибратії давні могили вкрили;

З Трубайлом Алта між осокою
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сес-
трою.

І все те, все те радує очи,
А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею;
Виступав круглий місяць
З сестрою зорек,
Виступають із-за хмари;
Хмари звеселіли;
А старий мій подивив ся.
Сльози покотились.

”Молюсь Тобі, Боже милий,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!
Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На сі сьвяті гори,
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити,
І Твою красою
Серце веселити,
І поховать побитих
На горах отсих високих,
І витать над ними!
Утер сльози нехолодні,

Хоч не молодії,
І згадував літа свої,
Давнії ,благії:
Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось?
Які моря перепливав?
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сияв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Сьвятого Бога вихваляв.
І все те, все то в Україні!
І усміхнув ся сивий дід:
Бо може — нігде правди діть —
Було таке, що й женихались,
Та розійшли ся, не побрались;
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати.
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату ночувати,
А місяць хмарою повивсь.

Оттакий-то на чужині
Сон мені приснив ся!
Нїби знов я на волю,
На сьвіт народив ся.
Дай же, Боже, коли-небуть,

Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленькій хаті;
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах !

Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто спитає, привитає
Без милого в світі?
Батько-мати — чужі люди,
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина,
Одсує квартиру,
Поглядає на улицу,
Колише дитинку;
Поглядає — нема, нема!
Чи то-ж і не буде?
Пішла б в садок поплакати,
Так дивлять ся люди.
Зайде сонце, Катерина
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
"Оттут є муштри виглядала.

Оттут розмовляла.

А там... а там... сину, сину!“

Та и не доказала.

Зеленіють по садочку

Черешні та вишні,

Як і перше виходила,

Катерина вийшла.

Вийшла, та вже не співав,

Як перше співала,

Як москаля молодого

В вишник дожидала.

Не співав чорнобрива,

Кляне свою долю.

А тим часом вороженьки

Чинять свою волю,

Кують річи недобрі.

Що має робити?

Як би милий чорнобривий

Умів би спинити...

Так далеко чорнобривий,

Не чує, не бачить,

Як вороги сьміють ся їй,

Як Катруся плаче.

Може вбитий чорнобривий

За тихим Дунаєм;

А може — вже в Московщині

Другую кохає!

Ні, чорнявий не убитий,

Він живий, здоровий...

А деж найде такі очі,
Такі чорні брови?
На край світа, в Московщині
По тім боці моря,
Нема нігде Катерини;
Та здалась на горе!
Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на сім світі
Щастя-долі дати.
А без долі біле личко —
Як квітка на полі:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всякий по волі.
Умивай же біле личко
Дрібними сльозами!
Бо вернулись москалики
Іншими шляхами.

II.

Сидить батько кінець стола,
На руки схилив ся,
Не дивить ся на світ божий:
Тяжко зажурив ся.
Коло його стара мати
Сидить на ослоні,
За сльозами ледве, ледве
Вимовляє доні:

“Що, весілля, доню моя!
А де-ж твоя пара?
Де сьвітилки з друженьками,
Старости, бояре?
В Московщині, доню моя!
Іди ж їх шукати!
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
Що ти народилась!
Як би знала, до схід сонця
Була-б утопила.
Здалась тогді б ти гадині,
Тепер — москалеві....
Доню моя, доню моя,
Цвіте мій рожевий!
Як згідку, як пташечку,
Кохала, ростила
На лишенько.. Доню моя!
Що ти наробила?....
Одячила!... Іди ж, шукай
У Москві свекрухи!
Не слухала моїх річей,
То її послухай!
Іди, доню, найди її,
Найди, привитай ся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертай ся!
Не вертай ся, дитя мов,
З далекого краю!...

А хто ж мою головоньку
Без тебе сховав?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
Дитя мов любе!
Іди од нас!”

Ледве, ледве

Поблагословила:

“Бог з тобою!” та, як мертва,
На діл повалилась.

Обізвав ся старий батько:

“Чого ждеш небого?”

Заридала Катерина,

Тай бух йому в ноги:

“Прости мені, мій батечку,

Що я наробила!

Прости мені, мій голубе,

Мій соколе милий!,,

— “Нехай тебе Бог прощає

Та добрі люди;

Молись Богу та йди собі —

Мені лекше буде”.

Ледви встала, поклонилась,
Вийшла мовчки з хати,

Остали ся сиротами
Старий батько й мати.
Пішла в садок, у вишневий,
Богу помолилась,
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила;
Промовила: “Не верну ся!
В далекому краю
В чужу землю чужі люде
Мене заховать;
А свої ся крихотка
Надо мною ляже,
Та про долю, моє горе,
Чужим людям скаже...
Не розказуй, голубонько,
Де б ні заховали,
Щоб грішної на сьм сьвіті
Люде не займали!
Ти не скажеш... ось хто скаже,
Що я його мати!
Боже Ти мій! лихо моє!
Де мені сховатись?
Заховаюсь, дитя моє,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуєш
В людях сиротою,
Безбатьченком!....”

Пішла селом,
Плаче Катерина;

На голові хустиночка,
На руках дитина.
Вийшла з села — серце нив;
Назад подивилась,
Покивала головою,
Тай заголосила.
Як тонеда стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Поканали сльози.
За сльезами за гіркими
І сьвіта не бачить,
Тільки сина пригортав,
Цілує та плаче.
А воно як янголятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
Пазухи шукає.
Сіло сонце, з-за діброви
Небо червоніє;
Утерла ся, повернулась,
Пішла... тільки мріє.

В селі довго говорили
Де-чого багато,
Та не чули вже тих річий
Ні батько ні мати....

Оттаке то на сїм сьвіті
Роблять людям люде!

Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить.
А за віщо? Сьвятий знає!
Сьвіт, бач-ся, широкий,
Та нема де прихилтись
В сьвіті одиноким.
Тому доля запродала
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховують.
Де-ж ті люде, де-ж ті добрі,
Що серце збиралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Єсть на сьвіті доля,
А хто її знає?
Єсть на сьвіті воля,
А хто її має?
Єсть люди на сьвіті,
Сріблѡм, злотом сяють,
Здасть ся, панують,
А долі не знають,
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати — сором.
Возміть срібло, злото,
Та будьте багаті,

А я візьму сльози —
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тогді я веселий,
Тогді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

III.

Кричать сови, спить діброва,
Зіроньки сияють,
По-над шляхом щирцею,
Ховрашки гуляють.
Спочивають добрі люде;
Що кого втомило:
Кого щастє, кого сльози,
Все нічка покрила.
Всіх покрила темнісінька,
Як діточок мати.
Де-ж Катрусю пригорнула?
Чи в лїсі, чи в хатї?
Чи на полю під копою
Сина забавляє,
Чи в діброві з-під колоди
Вовка виглядає?
Бодай же вас, чорні брови,

Нікому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!
А що даліше спіткаєть-ся?
Буде лихо, буде!
Зострінуть ся жовті піски
І чужіі люде,
Зострінеть ся зима люта.
А той чи зостріне,
Що пізнав Катерину,
Привитає сина?
З ним забулаб чорнобрива
Шляхи, піски, горе:
Він як мати привитає,
Як брат заговорить...

Побачимо, почувемо...

А поки — спочину,
Та тим часом розпитаю
Шлях на Московщину.
Далекий шлях, пани брати,
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись —
Щоб його не мірять!...
Розказав би про те лихо,
Та чи тож повірять?
“Бреше”, скажуть, “сякий-такий!
(Звичайно не в очи)

А так тільки псує мову
Та людей морочить.”
Правда ваша, правда люде!
Тай на-що те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
На що воно? У всякого
І свого чимало.
Цур же йому!.. А тим часом
Кете лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились;
А то лихо розказувать.
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий візьме!
Лучше ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

За Києвом та за Дніпром,
По-під темним гаєм,
Ідуть шляхом чумаченьки,
“Пугача” співають.
Іде шляхом молодиця,
Мусить бути з прощі.
Чого-ж смутна, невесела,
Заплакані очі?
У латаній свитиночці,
На плечах торбина,

В руці ціпок, а на другій
Заснула дитина.
Зостріла ся з чумаками,
Закрила дитину,
Питаєть ся: “Люде добрі!
Де шлях в Московщину?”
— “В Московщину? отсей самий.
Далеко небого?”
— “В саму Москву. Христа ради
Дайте на дорогу!”
Бере шага, аж трусить ся:
Тяжко його брати!
Та й на віщо... А дитина?
Вона ж його мати!
Заплакала, пішла шляхом,
В Броварях спочила,
Та синові за гіркого
Медяник купила.
Довго-довго сердешная
Все йшла та питала;
Було й таке, що під тином
З сином ночувала....

Бач, на-що здали ся карі оченята:
Щоб під чужим тином сльози виливать!
Ото ж то дивить ся та кайтесь, дівчата,
Щоб не довело ся москаля шукать,
Щоб не довело ся, як Катря шукає...
Тогді не питайте, за що люде лають,

За що не пускають в хату ночувать.

Не питаєте, чорнобриві,

Бо люди не знають;

Кого Бог кара на сьвітї,

То й вони карають...

Люде гнуть ся, як ті лози,

Куди вітер віє.

Сиротині сонце сьвітить

(Сьвітить та не гріє) —

Люде б сонце заступили,

Як би мали силу,

Щоб сироті не сьвітило,

Сльози не сушило.

А за віщо, Боже милий!

За що сьвітом пудить?

Що зробила вона людям,

Чого хотять люде?

Щоб плакала!... Серце мов!

Не плач Катерино!

Не показуй людям сльози,

Терпи до загину!

А щоб личко не марніло

З чорними бровами,

До схід чця, в темнім лісі

Умий сл. сльозами!

Умиєш ся, не побачать,

То й не засьміють ся;

А серденько одпочине,

Поки сльози льлють ся.

Оттаке то лихо, бачите, дівчата!
Жартуючи кинув Катрусю москаль,
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,
А люде хоч бачать, та людям не жаль.
“Нехай” кажуть “гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувать!”

Попід тиньню ночувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину;
Аж гульк — зима впала.
Свище полем заверуха,
Іде Катерина
У личаках — лихо тяжке! —
І в одній свитині.
Іде Катря, шкандибав;
Дивить ся — щось мріє...
Либонь ідуть москалики..
Лихо!... серце мліє...
Полетіла, зостріла ся,
Пита: “Чи немає
Мого Йвана чорнявого?”
А ті: “Ми не знаєм.”
І, звичайно, як москалі,
Сьміють ся, жартують:
“Ай да баба! ай да паші!
Каво не надуют!”
Подивилась Катерина:
“І ви бачу, люде!

Не плач, сину, моє лихо!
Що буде, то й буде!
Піду дальше, — більш ходила...
А може й зостріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А сама — загину!“

Реве, стогне хуртовина,
Котить, верне полем;
Стоїть Катря серед поля,
Дала сльозам волю.
Утомилась заверюха,
Де-де позіхав;
Ще б плакала Катерина,
Та сльоз більш не має.
Подивилась на дитину:
Умите сльозою
Червоніє, як квіточка
В-ранці під росою.
Усміхнулась Катерина,
Тяжко усміхнулась:
Коло серця — як гадина
Чорна повернулась.
Кругом мовчки подивилась;
Бачить: ліс чорніє,
А під лісом, край дороги,
Либонь курінь мріє.
”Ходім, сину! смеркаєть-ся,
Коли пустять в хату;
А не пустять, то й на дворі

Будем ночувати.
Під хатою заночуєм,
Сину мій, Іване!
Де-ж ти будеш ночувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку,
Кохай ся на дворі!
Собаки злі, покусують,
Та не заговорять,
Не розкажуть сьміючи ся..
З псами їсти й пити —
Бідна моя головонько!
Що мені робити?“

Сирота собака мав свою долю,
Мав добре слово в сьвітї сирота;
Його бють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сьміх не спита.
А йвася спитають, зараньня спитають,
Не дадуть до мови дитині дожити.
На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята..
Одна його доля — чорні бровенята,
Та й тих люде заздрі не дають носити.

IV.

Пошід горою яром, долом,
Мов ті діди високочолі,

Дуби з гетьманщини стоять;
У яру гребля, верби в ряд,
Ставок під кригою в неволі,
І ополонка — воду брать.
Мов покотило червоніє,
Крізь хмару сонце занялось,
Надув ся вітер; як повів,
Нема нічого, скрізь біліє,
Та тільки лісом загуло;

Реве, свище заверюха,
По лісу завило;

Як те море, біле поле

Снігом покотилось.

Вийшов з хати карбівничий,

Щоб ліс оглядіти,

Та де тобі! таке лихо,

Що не видно й сьвіта.

“Еге, бачу, яка фуга!

Щур же йому з лісом!

Піти в хату... Що там таке?

От їх до-сто-біса!

Недобра їх розносила,

Мов справді за ділом.

Ничипоре! дивись лишень,

Які побілілі!”

—”Що, москалі? де москалі?”

—”Що ти? схамени ся!

— “Де москалі-лебедики?”

—”Та он, подиви ся!”

Полетіла Катерина

І не одягла ся.
"Мабуть добре Московщина
В тямку їй дала ся!
Бо у-ночи тільки й знає,
Що москаля кличе."
Через пеньки, заметами,
Летить, ледве дише.
Боса стала серед шляху,
Втерлась рукавами.
А москалі їй на-зустріч,
Як оден, верхами.
"Лихо мов! доле моя!"
До їх.. коли гляне:
Попереду старший їде.
"Любий мій Іване!
Серце мов коханев!
Де ти так барив ся?"
Та до його за стремена...
А він — подивив ся,
Та шпорами коня в боки.
"Чого-ж утікавш?
Хиба забув Катерину?
Хиба не пізнавш?
Подиви ся, мій голубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя люба!
На-що рвеш стремена?
А він коня поганяє,
Ніби-то й не бачить.

"Пострівай же мій голубе!
Дивись я не плачу.
Ти не пізнав мене, Іване?
Серце, подиви ся!
Їй же Богу, я Катруся!"
— „Дура, атвяжіся!
Вазьміте проч! безумную!"
— "Боже мій! Івасю!
І ти мене покидаєш?!
А ти ж присягав ся!"
- „Вазьміте проч! Что-ж ви сталі?"
- "Кого? мене взяти?
За-що ж? скажи, мій голубе!
Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила,
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братіку!
Хоч ти не цурай ся,
Наймичкою тобі стану...
З другою кохай ся
З цілим сьвітом!.. Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала...
Покриткою — який сором!
І за-що я гину!
Покинь мене, забудь мене,

Та не кидай сина!
Не покинеш? Серце мов,
Не втікай од мене!...
Я винесу тобі сина.“
Кинула стремена
Та в хатину.

Встаєть-ся,
Несе йому сина;
Несповита, заплакана
Сердешна дитина
"Ось-де воно, подиви ся!
Де ж ти? заховав ся?
Утік! нема!... Сина сина
Батько одцурав ся?
Боже ти мій!... Дитя мов!
Де дінусь з тобою?
Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики!
Воно сиротина;
Возьміть його та оддайте
Старшому за сина!
Возьміть його!... бо покину,
Як батько покинув, —
Бодай його не видала
Лихая година!
Гріхом тебе на світ божий
Мати породила;

Виростай же на сьміх людям!“
На шлях пожила;
”Оставей ся шукать батька!
А я вже шукала.“
Та в ліс з шляху, як навісна!
А дитя осталося,
Плаче бідне... А москалям
Байдуже, минули.
Воно й добре, та на лихо
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Йвана,
То плаче то просить.
Вибігає на возлісься;
Кругом подивилась,
Та в яр... біжить — серед ставу
Мовчки опинилась.
“Прийми, Боже, мою душу,
А ти — мов тіло!“
Шубовсть в воду!... По-під льодом
Геть загуркотіло.

Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала.
Дунув вітер по-над станом —
І сліду не стало.

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає;
То не лихо, то не тяжке,
Що мати вмирає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:
Їм зосталась добра слава,
Могила зосталась.
Засьміють ся злії люде
Малій сиротині;
Вильє слёзи на могилу —
Серденько спочине,
А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?
Хто з ним заговорить?
Ні родини, ні хатини;
Шляхи, піски, горе...
Панське личко, чорні брови —
На-що ? Щоб пізнали!
Змалювала, не сховала...
Бодай полиняли!

V.

Ішов кобзар до Києва
Та сів спочивати:

Торбинками обвішаний
Його повожатий.
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
“Ісуса” співає.
Хто йде, їде, не минає;
Хто бублик, хто гроші;
Хто старому, а дівчата
Шажок міхonoші.
Задивлять ся чорноброві:
І босе і голе.
”Дала,“ кажуть, ”бровенята,
Та не дала долі!

Їде шляхом до Києва
Берлин шестернею,
А в берлині господиня
З паном і сімєю.
Опинив ся против старців,
Їжурява лягає.
Побіг Івась, бо з віконця
Рукою махає.
Дає гроші Івасеві,
Дивуєть-ся пані.
А пан глянув — одвернув ся...
Пізнав препоганий,
Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята,

Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита пані: як зоветь-ся?
"Івась" — „Какой мілай!“
Берлин рушив, а Івася
Курява покрила..
Полічили, що достали,
Встали с'ромахи,
Помолились на схід сонця,
Пішли по-над шляхом.

[1838.]

53. Гайдамаки

(Василю Івановичу Григоровичу на пам'ять
22. квітня, 1838. р.).

Все йде, все минає і краю не має...
Кудиж воно ділось- відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знав.
Живе, умирає; одно зацьвіло,
А друге завяло, на віки завяло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало;
І зорі червоні, як перше пили,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивить ся в жолобок, криницю.

в море безкрая і будеш сиять,
Як над Вавилоном, над його садами.
І над тим, що буде, з нашими синами.
Ти вічний без краю. Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою розмовлять з тобою.
Співать тобі думу, що тиж нашептав.
Порай мені ще раз: де дітись з журбою?
Я не самотній, я не сирота:
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх, душа жива!
А може їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті сльози-слова,
Що так вона нишком над ними ридала.
Що так вона щиро колись виливала,
Ні, не заховаю, бо душа жива!
Як небо блакитне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає;
А де вона буде? Хиберні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі, —
Безславному тяжко сей світ покидать.
Згадайте, дівчата, вам треба згадать!
Вона вас любила, рожеві квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої гайдамаки!
Світ широкий, воля, —

Ідїть, сини, погуляйте,
Пошукайте долї!
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матери
Привітає в сьвітї?
Сини мої! орли мої!
Летїть в Україну!
Хоч і лихо зострінеть ся
Так не на чужинї.
Там найдеть-ся душа щира,
Не дасть погибати;
А тут, а тут... тяжко діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши насьміють ся.
Такі, бачте, люде:
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять.
"Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і сьвітить;
Оттак, каже, було б треба."
Що маєш робити?
Треба слухать, може й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали.
Розумні та й годї!
А щож на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покешкують,

Та й кинуть під лаву.
"Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане
Та розкаже по нашому
Про свої гетьмани;
А то дурень розказує
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили,
Більш нічого не осталось,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають.
Дарма праця, пане брате:
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, тог дива,
Співай про Матрйошу,
Про Парашу, радість нашу.
Султан, паркет, шпори, —
От-де слава! А то співа:
"Грає синє море",
А сам плаче за тобою
І твоя громада.."
Усіряках..."

— Правда, мудрі!

Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки, шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте! кричіть собі!
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люде,
А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспіваю, заригаю,
Як мала дитина .
Заспіваю — море грає,
Вітер повіває,
Степ чорнів, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю — розвернулась
Висока могила;
Аж до моря Запорожці ,
Степ широкий вкрили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Меж очеретами
Ревуть, стогнуть, розсердилися, —
Щось страшне співають!
Послухаю, пожурю ся,

У старих питаю:
Чого, батьки, сумуєте?
"Не весело, сину!
Дніпро на нас розсердив ся,
Плаче Україна."

І я плачу, а тим часом
Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, всі в золоті.
У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують: "
Як Січ будували;
Як козаки на байдаках
Пороги минали;
Як гуляли по синьому,
Гріли ся в Скутарі,
Та як, люльки закуривши
В Польщі на пожарі,
В Україну вертали ся;
Як бенкетували:
"Грай, кобзарю! лий, шинкарю!"
Козаки гукали.
Шинкар знає, наливає
І не схаменеть-ся;
Кобзар вшкварив, а козаки,
Аж Хортиця гнет-ся,

Метелиці та гопака
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.

— "Гуляй, пане без жупана!

Гуляй, вітре, полем!

Грай кобзарю, лий шинкарю.

Поки встане доля!"

Взявшись в боки, на-вприсідки

Парубки з дідами:

"Оттак, діти, добре, діти!

Будете панами!"

Отамани на бенкеті,

Неначе на раді,

Похожають, розмовляють...

Вельможна громада

Не втерпіла, ударила

Старими ногами.

А я дивлюсь, поглядаю,

Сьмію ся сьязами.

Дивлю ся, сьмію ся, дрібні утираю:

Я не одинокий, є з ким в сьвіті жити!

У моїй хатині, як в степу безкраїм,

Козацтво гуляє, байрак гомонить,

У моїй хатині синє море грає,

Могила сумує, тополя шумить,

Тихесенько "Гриця" дівчина співає —

Я не одинокий, є з ким вік дожити!

От-де мов добро, гроші,

От-де моя слава!
А за раду — спасибі вам,
За раду лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози.
Бувайте здорові!
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть; може найдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панами!

Оттак сидя кінці стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? хто поведе?
На дворі сьвітає,
Погас місяць, горить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одягли ся,
Кругом мене стали.
Сумно, сумно, як сироти
Мовчки похилились.
"Благослови кажуть, батьку,
Поки маєш силу,
Благослови шукать долю

На широких сьвіті!“
—”Постривайте! Сьвіт не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Викохав вас, вигодував,
Виросли чималі,
Йдете в люди, а там тепер
Все письменне стало.
Виbachайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Де-чому навчили.
Тма, мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі.
Що-ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо, попросим!
Єсть у мене щирий батько
(Рідного не має),
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам здоров знає,
Як то тяжко блукать в сьвіті
Сироті без роду.
А до того душа щира,
Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,

Як малого повивала,
З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуючи
Співав під тином.

Любить її, думу правди,
Козацькую славу,
Любить її! Ходім, сини,
На раду ласкаву!
Як-би не він спіткав мене
При лихій годині,
Давно б досі заховали
В снігу на чужині, —
Заховали б та й сказали.
“Так-якесь ледащо”.

Тяжко, важко нудить сьвітом,
Не знаючи, за-що.
Минуло ся, щоб не снилось!...
Ходімо, хлопята!
Коли мені на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, привитає
Як свою дитину.
А од його, помолившись,
Гайда в Україну!”

Добрий-день же, тату, в хату!
На твоім порогу

Благослови моїх діток
В далеку дорогу!
[7.IV. 1 41.]

[I] ІНТРОДУКЦІЯ.

Була колись шляхетчина,
Вельможная пані;
Міряла ся з Москалями,
З Ордою, з султаном,
З Німотою. Було колись...
Та що не минає?
Було, шляхта знай чванить ся,
День і ніч гуляє,
Та королем коверзує —
Не кажу Степаном
Або Яном Собієским,
Ті два незвичайні,
А иншими. Небораки
Мовчки панували,
Сейми, сеймики ревіли,
Сусіди мовчали,
Дивили ся, як королі
Із Польщі втікають,
Та слухали, як шляхетство
Навісне гукає:
“Непозвалям! непозвалям!”
Шляхта репетує,
А магнати палять хати,
Шабельки гартують.

Довго таке творило ся,
Поки не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Понятовський жвавий.

Запанував, та й думав шляхту
Приборкать трошки; не з'умів.
Хотів добра, як дітям мати,
А може й ще чого хотів.
Єдине слово “недозвалям”
Хотів у шляхти одібрати,
А потім... Польща запалала,
Шляхта сказала ся; кричать:
“Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наймит Москаля!,,
На і'валт Пулавського і Паца
Встає шляхетська земля,
І — разом сто конфедерацій.¹⁾

Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдованах
І по Україні;
Розбрили ся, тай забули
Волю ратувати,
Полигали ся з жидами,
Та й ну руйнувати.
Руйнували, мордували,
Церквами топили...

А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

[II.] ЯРЕМА.

“Яremo, герш-ту? хамів сину!
Піди кобилу приведи!
Подай патинки господині,
Та принеси мені води!
Вимети хату! внеси дрова!
Посип індікам! гусям дай!
Піди до льоху, до корови,
Та швидче, хаме!... Пострівай!
Підеш, упоравшись, в Вільшану;²⁾
Їмості треба. Не барись!”
Пішов Ярема, похиливсь.

Оттак у ранці жид поганкй
Над козаком коверзував.
Ярема гнув ся, бо не знав,
Не знав сіромаха, що вирости крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знав, нагинав ся.

О Боже мій милий!
Тяжко жить на сьвіті, а хочеть ся жить:
Хочеть ся дивитись, як сонечко сяє,
Хочеть ся послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,

Або чорнобрива в гаю заспівав....
О Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:
Ні сестри, ні брѣта, нікого нема!
Попихач жидівський, виріс у порогу;
А не кине долі, людей не займа.
Та й за що їх лаять? хиба вони знають,
Кого треба гладить, кого катувать?
Нехай бенкетують! У їх доля дбає,
А сироті треба самому придбать.
Трапляється, часом тихенько заплаче,
Та й то не от того, що серце болить:
Що-небудь згадає, або що побачить....
Та й знову до праці. Оттак треба жить!
На-що батько, мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
Сирота Ярема — сирота багатий,
Бо в з ким заплакати, в з ким заспівать:
Єсть карії очи, як зіроньки сяють,
Білі рученята мліють, обнимають,
Єсть серце єдине, серденько дівоче,
Що плаче, сьміється, як він того хоче.

Оттакий то мій Ярема,
Сирота багатий.
Таким і я колись то був!
Минуло дівчата,
Минуло ся, розійшло ся,

І сліду не стало.
Серце млів, як згадаю...
Чому не осталося?

Чому не осталося, чому не вітало?
Легше було б сльози, журбу виливать.
Люде одібрали, бо їм було мало.
“На що йому доля? треба закопать;
Він і так багатий”.

Багатий на лати
Та на дрібні сльози — бодай не втирать!
Доле моя, доле! де тебе шукать?
Верни ся до мене, до мові хати,
Або хоч присни ся... не хочеть ся спать!

Вибачайте, добрі люди!
Може не до ладу,
Та прокляте лихо, злидні
Кому не завадить?
Може ще раз зустрінемось.
Поки шкандибаю
За Яремою по сьвіту,
А може... й не знаю.
Лихо, люде, всюди лихо,
Нігде пругорнуть ся:
Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнуть ся;
Гнуть ся мовчки, усміхать ся,
Щоб люде не знали,
Що на серці заховано,

Щоб не привітали.
Бо їх ласка — нехай снить ся
Тому, в кого доля,
А сироті щоб не снилась,
Не снилась ніколи!
Тяжко, нудно роказувать,
А мовчати не вмію.
Виливай ся ж слово-сльози:
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділю ся
Моїми сльозами,
Та не з братом, не з сестрою,
З німими стінами
На чужині.... А поки що —
До корчми верну ся:
Що там робить ся?

Жидюга

Дріжить, ізгнувшись
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж душно!
Білі рученята
Розкидала, розкрила ся,
Як квіточка в гаю
Червонів; а пазуха...
Пазухи не має,
Розірвана. Мабуть душно
На перині спати

Одинокій, молоденькій;
Ні з ким розмовляти, —
Одна шепче. Несказано
Гарна нехрещена!
Отто дочка, а то батько,
Чортова кишенья.
Стара Хайка лежить долі,
В перинах поганих.
Де ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

[III.] КОНФЕДЕРАТИ.

“Одчиняй, проклятий жиде!
Бо будеш битий! одчиняй!
Ламайте двері, поки вийде
Старий паскуда!”

“Пострівай!
Стрівайте, зараз!”

“Нагаями
Свиняче ухо! Жартувать,
Чи що ти хочеш?”

— “Я? з панами?
Крий Боже! Зараз, дайте встать,
Ясновельможні! (нишком — свині!)”
— Пане полковнику, ламай!”
Упали двері, а нагай
Малює вдовж жидівську спину.
“Здоров, свине! здоров, жиде!”

Здоров, чортів сину!”

Та нагаєм, та нагаєм.

А жид зогнув спину:

“Не жартуйте, мості-пане!”

— “Добрий вечір, в хату!

Ще раз шельму! ще раз!... годі

Вибачай, проклятий!

Добрий вечір! а де дочка?”

— “Умерла панове!”

— “Лжеш Іудо! нагаями!”

Посипались знову...

“Ой паночки, голубчики,

Йй -Богу, немає!”

— “Брешеш, шельмо!”

— “Коли брешу.

Нехай Бог карає!”

— “Не Бог, а ми. Признавай ся!”

— “На що б мав ховати,

Як би жива? Нехай, Боже,

Щоб я був проклятий!....”

Ха, ха, ха, ха! Чорт, панове,

Літанью співає.

Перехрестись!”

— “Як же воно?

Далєбі не знаю.”

— “Оттак, дивись!”

Лях хрестить ся,

А за ним Іуда.

“Браво! браво! охрестили.

Ну, за таке чудо
Могоричу, мостї-пане!
Чуєш, охрещений?
Могоричу!”

“Зараз, зараз!”

Ревуть, мов скажені,
Ревуть ляхи, а поставець
По столу гуляє.

“Єще Польща не згїнела!”
Хто куди гукає.
“Давай, жиде!”

Охрещений

Із льоху та в хату
Знай шмигає, наливає;
А конфедерати
Знай гукають: “Жиде! меду!”
Жид не схаменеть ся.
“Де цимбали? грай, псявіро!”
Аж корчма трясеть ся,
Кракавяка оддирають,
Вальса та мазура.

А жид гляне та нищечком:
“Шляхетська натура!”
— “Добре, годї! тепер співай!”
— “Не вмію, їй-Богу!”
— “Не божись собача шкуро!”
— Яку-ж вам? “Небогу”?
“Була собі Гандзя.

“Каліка небога,
Божила ся, молила ся,
Що боліли ноги;
На панщину не ходила,
А за парубками
Тихесенько, гарнесенько
Поміж бурянами.”

— “Годі, годі! се погана:
Схизмати³) співають.”
— “Якої-ж вам? хиба отсю:
Стривайте, згадаю.

“Перед паном Хведором
Ходить жид ходором,
І задком
І передком
Перед паном Хведірко.”

— “Добре, годі! тепер плати!”

— “Жартуєте, пане!

За що платить?”

— “Що слухали.

Не кривись, поганій!

Не жартуєм. Давай гроші!”

— “Де мені їх взяти?

Ні шеляга; я панською

Ласкою багатий.”

— “Лжеш, собако! признавай ся!

А нуते, панове,

Батогами!”

Засвистіли,
Хрестять Лейбу знову.
Періщили, періщили,
Аж піре летіло...

— “Єй же Богу, ні шеляга!

Їжте мое тіло!

Ні шеляга! гвалт! ратуйте!”

— “Ось ми пожартуєм!”

— “Постривайте! я щось скажу.”

— “Почуєм, почуєм.

Та не бреши, бо, хоч здохни,

Брехня не допоможе.”

— “Ні, в Вільшаній...”

—”Твої гроші?”

—”Мої ховай Боже!

Ні, я кажу, що в Вільшаній...

Вільшанські схизмати

По три сімї, по чотири

Живуть в одній хаті.”

—”Ми се знаєм бо ми самі

Їх так очухрали.”

—”Та ні, не те... вибачайте!....

Щоб лиха не знали,

Щоб вам гроші приснили ся!...

Бачте, у Вільшаній

У костьолї, у титаря...

А дочка Оксана!

Ховай Боже, як панночка!

Що-то за хороше!
А червінців! хоч не його,
Так що? аби гроші!“
—”Аби гроші, однаково!
Правду Лейба каже;
А щоб певна була правда,
Нехай шлях покаже.
Одягай ся!“

Поїхали

Ляхи у Вільшану.
Один тільки під лавою
Конфедерат п'яний
Нездужа встать, а курника,
П'яний і веселий.
“Єще, кеди ми живми,
Польска не згінела!”

[IV.] ТИТАР.

“У гаю, гаю
Вітру немає;
Місяць високо,
Зіроньки сяють.
Вийди, серденько!
Я виглядаю;
Хоч на годину,
Моя рибчино!
Виглянь, голубко!
Та поворкуєм,
Та посумуєм:

Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Мое серденько,
Поки близенько,
Та поворкуєм...
Ох тяжко, важко!“

Оттак, ходя по-під гаєм,
Ярема співає,
Виглядає, а Оксани
Немає, немає.
Зорі сяють, серед неба
Сьвітить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивить ся в криницю;
На калині, над водою,
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.
А Ярема по долині
Ледве, ледве ходить,
Не дивить ся, не слухає.

”На-що мені врода,
Коли нема щастя, коли нема долі?
Літа молодії марно пропадуть.
Один я на сьвіті — стебло серед поля.
Його буйні вітри полем рознесуть:

Так і мене люде не знають, де діти,
За-що ж одцурались? що я сирота!
Одно було серце, одно на всім сьвіті,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась!”

І хлинули сльози.

Поплакав сердега, утер рукавом.
”Оставайсь здорова! В далекій дорозі
Найду або долю, або за Дніпром
Ляжу головою. А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії очі, ті очі козачі,
Що ти цілювала, серденько мов!
Забудь мої сльози, забудь сиротину,
Забудь, що кляла ся, другого шукай!
Я тобі не пара: я в сірій свитині,
А ти титарівна. Красчого витай!
Витай, кого знаєш. Така моя доля!
Забудь мене пташко, забудь, не журись:
А коли почуєш, що на чужім полі
Сховали Ярему, нишком помолись.

Одна, серце, на сім сьвіті

Хоч ти помоли ся!”

Та й заплакав сіромаха,

На кий похилив ся.

· Плаче собі тихесенько...

Шелесть!... коли гляне:

По-під гаєм, мов ласочка,
Крадеть-ся Оксана.

Забув, побіг, обняли ся...

"Серце!" та й зомліли.

Довго, довго тільки — "серце!"

Та й знову німіли.

"Годі, пташко!"

— "Ще трошечки,

Ще, ще, сизоклий!

Вийми душу! Ще раз, ще раз...

Ох, як я втомилась!"

— "Одпочинь, моя ти аоре!

Ти з неба злетіла!"

Послав свитку. Як ясочка,

Усміхнулась, сіла.

"Сідай же й ти коло мене!"

Сів та й обняли ся.

— "Серце мов, крихто моя!"

Знову по[кля]ли ся.

"Ти сьогодні забарилась!"

— "Батько занедужав,

Коло його все поралась."

— "А мене й байдуже?"

— "Який бо ти, їй-же Богу!"

І сльози блиснули.

— "Не плач, серце, я жартую."

— "Жарти!"

Усміхнулась.

Прихилилась головою,

Та й ніби заснула.

— "Бач, Оксано, я жартую,

А ти й справді плачеш!
Ну, не плач же, глянь на мене:
Завтра не побачиш;
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано!
Завтра в-ночи у Чигрині
Свячений достану;
Дасть він мені срібло, золото,
Дасть він мені славу.
Одягну тебе, обую,
Посажу, як паву,
На дзиглику, як гетьманшу,
Та й дивитись буду;
Поки не вмиру, дивити-мусь.“
— ”А може й забудеш?
Цілувались, обнимались
Поїдеш з панами,
Найдеш собі шляхтяночку,
Забудеш Оксану!“
— ”Хиба красча є за тебе?“
— ”Може й є не знаю.“
— ”Гнівиш Бога, мое серце:
Красчої немає
Ні на небі, ні за небом,
Ні за синім морем
Нема красчої од тебе!“
— ”Що се ти говориш?
Схамени ся!“

— Правду, рибко!“

Та й знову, та й знову.
Довго вони, як бачите,
Вели таку мову;
Мої чорноброві,
З усієї сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
Їй Ярема розказував,
Як жить вони будугь,
Як окує всю в золото,
Як долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Україні,
Як він буде панувати,
Коли не загине.
Аж обридло слухаючи,
Далєбі, дівчата!
”Ото який! мов і справді
Обридло!“

А мати

Або батько як побачать.
Що ви, мої любі,
Таке диво читаете, —
Гріха на всю губу!
Тогдї, тогдї — та цур йому!
А дуже цікаве!
А надто вам розказать би,
Як козак чорнявий

Під вербою над водою
Обнявшись сумув;
А Оксана, як голубка,
Воркує, цілує,
То заплаче, то зомліє;
Головоньку схилить:
"Серце мое, доле моя!
Соколе мій милий!
Мій!..." Аж верби нагинались
Слухати таку мову.
Отто мова! Не розкажу,
Мої чорнобріві,
Не розкажу против ночі,
А то ще приснить ся.
Нехай собі розійдуть ся
Так, як і зійшли ся,
Тихесенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні сльози,
Ні щирі козачі.
Нехай собі! Може ще раз
Вони на сїм сьвітї
Зострінуть ся. Побачимо...

А тим часом сьвітить
З усіх вікон у титаря.
Що-то там творить ся?
Треба глянуть, та розказать...
Бодай не дивить ся!

Бодай не дивитись, бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіть ся: то конфедерати,
Люде, що зібрались волю боронить!
Боронять прокляті!“) Будь проклята мати,
І день і година, коли понесла,
Коли породила, на сьвіт принвела!
Дивіть ся, що роблять у титаря в хаті
Пекельнії діти!

У печи пала
Огонь і сьвітить на всю хату;
В кутку собакою дрожить
Проклятий жид; конфедерати
Кричать до титаря: "Хоч жить?
Скажи, де гроші!

Той мовчить.
Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили: нема,
Нема ні слова.
"Мало муки,
Давайте приску! де смола?
Кропи його! оттак! холоде?
Мерщій же приском посилай!
Що? скажеш, шельмо?... І не стогне!
Завзята бестія! Стрівай!"
Насипали в халяви жару...
"У тім п'яшок закатай!"
Не витерпів сьвятої кари,
Упав сердга. Пропадай

Душа без сповіди сьвятої!
“Оксано, дочко!” та й умер.
Ляхи задумали ся стоя,
Хоч і запеклі.

“Що-ж тепер?
Пансьве, ради! Поміркуйте!”
Тепер з ним нічого робить.
Запалим церкву!“

— “Гвалт! ратуйте!
Хто в Бога вірує!” кричить
На дворі голос, що в сили.
Ляхи зомліли. “Хто такий?”
Оксана в двері: “Вбили! вбили!”
Та й пада крижем. А старший
Махнув рукою на громаду.
Понура шляхта, мов хорти,
За двері вийшла. Сам по-заду
Бере зомлілую...

Де-ж ти,
Яremo, де ти? подиви ся!
А він мандруючи співа,
Як Наливайко з Ляхом бив ся.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають, та й замовчать.
Біліє місяць; люде сплять,
І титар спить... Не рано встане:

На віки, праведний, заснув.
Горіло світло, погасало,
Погасло... Мертвий мов здрігнув,
І сумно, сумно в хаті стало⁵)

[V.] СВЯТО В ЧИГИРИНІ.

Гетьмане, гетьмане! як-би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.
Базари, де військо, як море червоне,
Перед бунчуками бувало горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить,
Закипить і розлило ся
Степами, ярами;
Лихо мліє перед нами...
А за козаками —
Та що й казати?...минуло ся;
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани брати!

.

Тай о з того, що згадаєш?
Згадаєш, заплачеш.
Бо щоб не почули...
Тай що з того, що згадаєш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,

Колись то козачий.

Із-за лісу, з-за туману,

Місяць випливає,

Червоніє крутілолиций,

Горить а не сяє.

Людам його сьвіту,

Що пожари Україну

Нагріють, осьвітять.

І смеркло ся, а в Чигрині,

Як у домовині,

Сумно, сумно. (Оттак було

По всій Україні

Против ночі Маковія,

Як ножі сьвятили.)

Людей не чуть; через базар

Кажан костокрилий

Перелетить; на вигоні

Сова завиває,

А де-ж люде? Над Тясмином,

У темному гаї.

Зібрали ся: старий, малий

Убогий, багатий

Повднались, дожидають

Великого сьвята.

У темному гаю, в зеленій діброві,

На припоні коні отаву скубуть;

Осідлані коні, вороні готові.

Куди-то поїдуть? кого повезуть?

Ои кого, дивіть ся! Лягли по долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
Огто Гайдамаки. На гвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом Гайдамаки Ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять
Вози залізної тарані:
То щедрої гостинець пані;
Уміла що кому давать,
Нівроку їй, нехай царствує;
Нехай не вадить, як не чуть!
Поміж возами нігде стать:
Неначе в ірій налетіло
З Сьмілянщини, з Чигирина,
Просте козацтво, старшина,
На певне діло налетіли.
Козацьке панство похожав
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Старшина перший.
Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.
Мудра голова! сидить собі в хуторі, ніби
не знає нічого, а дивляш ся — скізь Голова-

тий. "Коли сам," каже, "не повершу, то синові передам."

Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора гострів ся з Залізняком; таке розказує про його, що цур йому! "Кошсвим," каже, "буде, та й годі ді; а може ще і гетьманом, коли теє..."

Старшина другий.

А Гонта на-що? а Залізняк? До Гонти сама... сама писала: "Коли," каже...

Старшина первий.

Цитьте лишень! здасть-ся дзвонять.

Старшина другий.

Та ні, то люде гомонять.

Старшина первий.

Гомонять, поки ляхи почують. Ох, старі голови та розумні: химерять, химерять, та й зроблять з леміша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну, треба з'їсти; плачте, очи, хоч псвилазьте: бачили, що купували; грошам не пронадать! А то думають, думають, ні в-голос ні мовчки а Ляхи догадають ся — от тобі й пиши! Що там за рада? чом вони не дзвонять? Чим

спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а слава Богу вся Сьмільянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте? співають.

Старшина третій.

Справді співа щось; піду, спиню.

Старшина первий.

Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно!

Старшина другий.

Ото мабуть Волох!⁶⁾ Не витерпів таки старий дурень; треба, та й годі!

Старшина третій.

А мудро співає! коли ні послухавш, усе иншу. Підкрадьмось, братці, та послухаем; а тим часом задзвонять.

Старшина первий і другий.

А що-ж? то й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо!

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сльпий кобзар; кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзар співає з повагою і не голосно.)

Кобзар.

”Ой Волохи, Волохи!
Вас остало ся трохи;
І ви Молдавани,
Тепер ви не пани:
Ваші господарі
Наймити Татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!
Годі ж, не журіть ся,
Гарно помоліть ся,
Братайте ся з нами,
З нами козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана!
Будете панами,
Та, як ми з ножами,
З ножами сьвятими,
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаєм,
Та так погуляєм,
Що аж пекло засьмість-ся,
Земля затрясеть-ся,
Небо запалає...
Добре погуляєм!“

Запорожець.

Добре, погуляєм! Правду старий співа.

як не бреше. А що б то з його за кобзар був.
як-би не Волох!

Кобзар.

Та я й не Волох, так тільки: був колись
у Волощині, а люде й зовуть Волохом, сам
не знаю, за-що.

Запорожець.

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь! Ану
лишень, про батька Максима ушквар!

Гайдамана.

Та не голосно, щоб не почула старшина

Запорожець.

А що нам ваша старшина? Почув, так
послуха, коли має чим слухати, та й годі!
У нас один старший — батько Максим: а він
як почув, що ще карбованця дасть. Співай.
старче божий, не слухай його!

Гайдамана.

Та воно так, чоловіче; я се й сам знаю,
та ось що: не так пани, як підпанки, або
— поки сонце зійде, то роса очи виїсть.

Запорожець.

Брехня! Співай, старче божий, яку зна-
вш, а то й дзвона не діждемо, поснемо.

Гуртом.

Справді поснемо; співай яку-небудь!

Нобзар (співає).

"Літа орел, літа сизий
По-під небсами:
Гуля Максим, гуля батько,
Степами, лісами.
Ой літає орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлопята.
Запорожці ті хлопята,
Сини його, діти.
Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, то й ушкварять,
Аж земля трясеть-ся.
Заспіває, заспівають,
Аж лихо сьмієть-ся.
Горілку, мед не чаркою,
Поставцем черкає,
А ворога, заплющившись,
Ката не минає.
Оттакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воює, і гарцює
З усієї сили —
Нема в його ні оселі.

Ні саду, ні ставу...
Степ і море; скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйте ся ж, вражі Ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізняк Чорним шляхом,
За ним гайдамаки."

Запорожець.

Отсе то так! вчистив, нічого сказати:
і до ладу, і правда. Добре, далєбі добре! Що
хоче, то так і втне. Спасибіг, спасибіг!

Гайдамана.

Я щось не второпав, що він співав про
гайдамаків.

Запорожець.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось
що він співав: щоб Ляхи погані, скажені со-
баки, каялись, бо йде Залізняк Чорним шля-
хом з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різа-
ти...

Гайдамана.

І вішати, і мордувати! Добре, їй-Богу,
добре! Ну, се так! Далєбі, дав би карбовання
як-би був не пропив учора! Шкода! Ну, не-
хай стара вязне, більше мяса буде. Побор-
гуй, будь ласкав, завтра оддам. Утни ще
що-небудь про гайдамаків!

Кобзар.

До грошей я не дуже ласий. Аби була
ласка слухати, поки не охрип, співати-му;
а охрипну, чарочку, другу тії ледащині-жи-
виці, як то кажуть, та й знову. Слухайте ж,
панове громадо!

”Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові.
Ночували Ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напили ся, простягли ся,
Та й...”

Громада.

Цить лишень! здасть-ся, дзвонять.
Чуєш?... ще раз... о!

Кобзар.

Задзвонили, задзвонили!
Пішла луна гаєм.
Ідїть же ви та молїтесь,
А я доспіваю.

Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезли, а на плечах
Чумацькі волів

Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:
"Ночували гайдамаки
В Зеленій діброві."
Шкандибає, курнижає,
І гич не до речи.
"Ну лищ иншу, стагче божий!"
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
— "Добре, хлопці, нате!
Оттак! оттак! добре, хлопці!
А иуте, хлопята,
Ушкваримо!"

Земля гнеть-ся,
А вони з возами
Так і ріжуть. Кобзар грає,
Додає словами:

"Ой гоп таки так!
Кличе Гандзю козак:
"Ходи, Гандзю, пожартую,
"Ходи, Гандзю, поцілую;
"Ходім, Гандзю, до попа
"Богу помолить-ся;
"Нема жита ні снопа,
"Вари варениці!"
Оженив ся, зажурих ся,
Нічого немає;
У ряднині ростуть діти,

А козак співає :

“І по хаті ти-не-ни,

”І по сїнях ти-ни-ни,

”Вари, жінко, лини!

”Ти-ни-ни, ти-ни-ни!”

”Добре! добре! ще раз! ще раз!”

Кричать гайдамаки.

— ”Ой гоп того дива!

Наварили Ляхи пива,

А ми будем шинкувать,

Ляшків-панків частувать.

Ляшків-панів почастиуєм,

З панянками пожартуєм.

Ой гоп таки так!

Кличе панну козак:

”Панно, пташко моя!

”Панно, доле моя!

”Не сором ся, дай рученьку,

”Ходім погуляймо;

”Нехай людям лихо снить ся,

”А ми заспіваймо!

”А ми заспіваймо,

”А ми посїдаймо,

”Панно, пташко моя,

”Панно, доле моя!”

— ”Ще раз, ще раз!”

— ”Як-би таки, або так, або сяк,

Як-би таки запорозьський козак,

Як-би таки молодий, молодий,
Хоч по хаті б поводив, поводив.

Страх мені не хочеть-ся
З старим дідом морочить ся!
Як-би таки..."

— "Цу-цу, скажені, схаменіть ся!
Бач, розходили ся! А ти,
Стара собако, де б молить ся,
Верзеш тут погань! От чорти!"
Кричить отаман. Опинились;
Аж церков бачать. Дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом; з
Громада — ніби нежива,
Ані телень... По-між возами
Попи з кропилами пішли;
За ними корогви несли,
Як на великдень над пасками.

"Молітесь, братія, молітесь!"
Так благочинний почина;
"Кругом сьвятого Чигрина
Сторожа стане з того сьвіту,
Не дасть сьвятого розпинать.
А ви Україну ховайте:
Не дайте матери, не дайте
В руках у ката пропадать!
Од Конашевича і досі
Пожар не гасно, люде мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі..

Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти ; а дівчата,
Землі козацької краса,
У Ляха вяне, як перш мати,
І непокрита коса
Стидом січеть-ся; карі очи
В неволі гаснуть; розковать
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромить ся конать
В ярмі у Ляха... горе, горе!
Молтесь, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть,
І заривають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана?
Де Острянищина стоїть
Хочби убогая могила?
Де Наливайко? нема!
Живого й мертвого спалили.⁷⁾
Де той Богун, де та зима?
Ігуль, що зиму замерзає,
Богун не встане загатить
Шляхетським трупом. Лях гуляє!
Нема Богдана червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:
Нема журбу з ким поділить.
І Альта плаче: "Тяжко жити!

Я сохну, сохну... “Де Тарас?⁸⁾
Нема, не чутъ, не в бѣлка діти!
Не плачте, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Моїтесь, братія!”

Молились,
Молились щиро козаки,
Щиро, як діти; не журились,
Гадали теб... а зробилось —
Над козаками хусточки!
Одно добро, одна слава —
Біліє хустина,
Та й ту знимуть...

А діякон:
“Нехай ворог гине!
Беріть ножі! осьвятили.”
Ударили в дзвони,
Реве гавм: “осьвятили!”
Аж серце холоде.
Осьвятили, осьвятили!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблупали,
По всій Україні.⁹⁾

[VI.] ТРЕТІ ПІВНІ.¹⁰⁾

Ще день Україну катували
Ляхи скажені; ще один,

Один останній сумовали
І Україна і Чигрин.
І той минув, день Маковія,
Велике сьвято в Україн,
Минув, — і Лях і жидовин
Горілки, крови упивались,
Кляли схизмата, розпчали,
Кляли, що нічого вже взять.
А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
Ще лічать гроші у-ночі,
Без сьвітла лічать бариші,
Щоб не побачили “злі” люде.
І ті на золоту лягли,
І сном нечистим задрімали.
Дмірають, на віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливе оглядять
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люди, що вони моторять,
Щоб Богові в-ранці про те розказать.
Сьвітить білолиций на всю Україну,
Сьвітеть, — а чи бачить мою сиротину,
Оксану а Вільшани, мою сироту?
Де її мордують, де вона вьркує?
Чи знає Ярема? чи знає, чи чує?
Побачимо потім, а тепер не ту,

Не ту заспіваю, иншої заграю;
Лихо, не дівчата, буде танцювать.
Недолю співаю козацького краю;
Слухайте ж, щоб дітям потім розказать,
Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вміла в добрі панувать.

Гомонїла Україна,
Довго гомонїла,
Довго, довго кров степами
Текла, червонїла.
Текла, текла, та й висохла.
Степи зеленїють;
Діди лежать, а над ними
Могили синїють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх умиють. Зійде сонце,
Осушить, притріє;
А унуки? їм байдуже,
Жито собі сїють!
Богато їх, а хто скаже.
Де Гонті могила,

Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочивав?
Тяжко, важко! Кат панув,
А їх не згадають.

Гомоніла Україна.
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.
І день і ніч гвалт гармати,
Земля стогне, гнеть-ся;
Серце усьміхнеться.
Серце усьміхнеться.

Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену¹¹⁾: і там розлилось, ,
Не знать за-що, крови широке море.
А тепер що буде? Сховайся ж за гору;
Сховайся мій друже, щоб не довелось
На старість заплакати.

Сумно, сумно серед неба
Сяє білолиций.
По-над Дніпром козак іде,
Може в вечорниці.

Іде смутний, невеселий,
Ледве несуть ноги.
Може дівчина не любить
За те, що убогий?
І дівчина його любить,
Хоч лата на латі.
Чорнобривий, а не згине,
То буде й багатий.
Чогож смутний чорнобривий
Іде, ~~ч~~чуть не плаче
Якусь тяжку недоленку
Віщує козаче
Чує серце, що не скаже,
Яке лихо буде.
Мине лихо ... Кругом його
Мов вимерли люде .
Ані півня ні собаки,
Тільки із-за гаю
Деся далеко сіроманці
Вовки завивають.

Байдуже! іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досьвідки, —
До Ляхів поганих
У Черкаси. А там третій
Півень заспівав.
А там, а там... Йде Ярема,
На Дніпр поглядає.

"Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий
Богато ти, батьку, у море носив
Козацької криви; ще понесеш, друже!
Червснів ти синє, та не напоїв;
А сю ніч упеть-ся. Пекельнеє сьвято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато, багато
Шляхетської крови. Козак оживе,
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинеть-ся доля козак заспіва:
"Ні жида ні Ляха!" а в степах України —
Дай то Боже милий — блисне булава!"

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердця Ярема з сьвяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій
Підняв гори-хвилі, а в очеретах
Реве, стогне, завивав,
Лози нагинав;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирав.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усміхнет-ся,
А друга заплаче.
"Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут, а тут... що ще буде?
Може ще загину!"

А тим часом з-за байраку
Півень "кукуруку!"
"А Черкаси! Боже милий,
Не вкороти віку!"

[VII] ЧЕРВОНІЙ БЕНКЕТ.

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
"Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! Погуляєм
Та хмару нагрієм!"
Заняла ся Сьмілянщина,
Хмара червонів;
А найперша Медведівка¹¹⁾
Хмари нагрівая.
Горить сьміла Сьмілянщина
Кровю підливаая.
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхою¹²⁾ запалало,
І кров полила ся
Аж у Умань. По Поділью
Гонта бенкетує
А Залізняк в Сьмілянщині
Дамаску гартує
У Черкасах, де й Ярема
Пробує сьвячений.

"Отак, отак! добре діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!" на базарі
Залізник гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема — страшно глянуть —
По три, по чотири
Так і кладе. "Добре, сину!
Матері їх хиря!
Мордуй, мордуй! В раю будеш,
Або есаулом.
Гуляй, сину! нуте, діти!"
І діти майнули
По гористах, по коморах,
По льохах, усюди;
Всіх уклали, все забрали.
"Тепер, хлопці, буде!
Утомились, одпочиньте!"

Улиці, базари
Крились труном, пили кровю.
"Мало клятв карі!"
Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрещені, клятві душі!"
На базар збирались
Гайдамаки. Йде Ярема,
Залізник гукає;

"Чуєш, хлопче? ходи сюди!

Не бійсь, не злякаю."

— "Не бою ся!" Знявши шапку,
Став, мов перед паном.

— "Відкіля ти? хто ти такий?"

— "Я пане, з Вільшани."

— "З Вільшаної, де титаря
Пси замордували?"

— "Де? якого?"

— "У Вільшаній;

І кажуть, що вкрали

Дочку його, коли знавш."

— "Дочку у Вільшаній?"

— "У титаря, коли знавав."

— "Оксано! Оксано!"

Ледве вимсвив Ярєма,

Та й упав до-долу.

"Еге! ось що... Шкода хлопця;

Провітри, Мико! "

Провітрив ся. "Батьку! брате!

Чом я не сторукий?

Дайте ножа дайте силу!

Муки Ляхам, муки!

Муки страшної, щоб пекло

Трясло ся та мліло!"

— "Добре, сину, ножі будуть

На сьвяте діло.

Ходім з нами у Лисянку

Ножі гартувати!"

— “Ходім, ходім, отамано!
Батьку ти мій, брате
Мій єдиний! На край світа
Полечу, достану,
З пекла вирву, отамано....
На край світа, пане...
На край світа, та не найду,
Не найду Оксани!”

— “Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? я не знаю.”

— “Яремою”

— “А прізвище?”

— “Прізвища не маю!”

— “Хиба байстрюк? без прізвища?
Запиши, Миколо,
У реєстер! Нехай буде...
Нехай буде Голий!
Так іпиши!”

— “Ні, погано!”

— “Ну, хиба Бідою?”

— “І се не так.”

— “Стривай лишень,
Пиби Галайдою!”
Записали.

— “Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти!
Найдеш долю; а не найдеш —
Рушайте, хлсята!
І Яремі дали коня

Зайвого з обозу.
Усміхнув ся на воронім,
Та й знову у сльози.
Виїхали за царину;
Палають Черкаси...
— "Чи всі, діти?"
— "Усі батьку!"
— "Гайда!"

Простягла ся
По діброві по-над Дніпром
Козацька ватага.
А за ними кобзар Волох
"Переваги-ваги
Шкандибав на конику,
Козакам співав."
'Гайдамаки, гайдамаки!
Залізняк гуляє."

Поїхали. А Черкаси
Палають, палають.
Байдуже, ніхто й не гляне!
Сьміють ся та лають
Клятву шляхту; хто балака,
Хто кобзаря слуха.
А Залізняк по-переду
Нашорошив уха,
Іде собі, люльку курить,
Нікому ні слова;
А за ним німий Ярема.

Зелена діброва
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люде
І лютеє горе —
Все пропало, все! Нічого
Не знає, не бачить,
Як убитий. Тяжко йому,
Тяжко, а не плаче.
Ні, не плаче: змія люта
Жадно випиває
Його сльози, давить душу,
Серце роздирає.
"Ой ви сльози, дрібні сльози!
Ви змиєте горе;
Змийте його! Тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане!
Занапастить хиба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти, де ти? Подиви ся,
Моя ти єдина!
Подиви ся на Ярему!
Де ти? Може гине,
Може тяжко клене долю,
Клене, умирає,
Або в пана у кайданах
У склепу конав!

Може згадує Ярему,
Згадує Вільшану,
Кличе його: "Серце мов,
Обніми Оксану!
Обнімемось, мій соколе!
На віки зомлієм!
Нехай Ляхи знущають ся —
Не почуєм!" Віє,
Віє вітер з-за Лиману,
Гне тополю в полі,
І дівчина похилить ся,
Куди гне недолю.
Посумув, пожурить ся,
Забуде, і може...
У жупані сама пані;
А Лях... Боже, Боже!
Карай пеклом мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною!
Та не таким горем
Карай серце! розірветь-ся,
Хоч-би було камінь.
Доле моя, серце мов!
Оксано, Оксано!
Де ти діла ся, подїлась?"

І хлинули слюзи;
Дрібні дрібні полили ся.
Де вони взяли ся!
А Залізник гайдамакаж

Каже опинить ся:
— “У ліс, хлопці! вже сьвітає,
І коні пристали;
Поласемо!” І тихенько
У лісі схсвадись.

[VIII.] ГУПАЛІВЩИНА.

Зійшло сонце; Україна —
Де палала, тліла,
А де шляхта, заперши ся,
У будинках мліла.
Скрізь по селах шибениці:
Навішано трупу —
Тільки старших, а так шляхта —
Купою на купі.
На улицах, на розпутьях
Собаки, ворони
Їдять шляхту, клюють очи;
Ніхто не боронить.
Та й нікому: остали ся
Діти та собаки;
Жінки навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.

Оттаке-то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла ... А де-віщо,
За-що люде гинуть?

Того-ж батька, такі-ж діти, —
Жити б та братать ся!
Нї не вміли, не хотїли,
Треба роз'єднать ся!
Треба крови, брата крови,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті.
"Убем брата! спалим хату!"
Сказали, і сталося.
Все-б, здаєть ся; нї, на кару
Сироти остались.
В сльозах росли, та й вирости;
Замучені руки!
Розв'язались, і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаєш:
Старих Славян діти
Впились кровю, а хто винен?
Ксьондзи, єзуїти. 13)

Мандрували гайдамаки
Лїсами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльовами.
Вже минули Воронівку,
Вербівку, в Вільшану
Приїхали. "Хиба спитать,
Спитать про Оксану?

Не питаю, щоб не знали,
За-що пропадаю.
А тим часом гайдамаки
Й Вільшану минають.
Питаєть-ся у хлопчика:
"Що, титаря вбили?"
— "Ба ні, дядьку; батько казав,
Що його спалили
Отті Ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.
Не дослухав... "Неси, коню!
І поводи кинув.
"Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодні, коли й умру,
З домовини встану
Ляхів мучить. Серце мове!
Оксано, Оксано!
Де ти?

Замовк, зажурив ся,
По'хав ходою.
Тяжко йому сіромасі
Боротись з нудьгою.
Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають.
Корчма тліє з стодолю,

А Лсьби немає.
Усміхнув ся мій Ярема,
Тяжко усміхнув ся.
"Оттут, оттут позавчора
Перед жидом гнув ся.
А сьогодні... та й жаль стало,
Що лихо минуло.

Гайдамаки по-над яром
З шляху повернули.
Наганяють півпарубка.
Хлопець у свитині
Полатаній, у постолах,
На плечах торбина.
"Гей, старчення! стрівай лишень!
— "Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака.
— "Який же поганий!
Відкіля ти?

— "З Кирилівки. ¹⁴⁾

— "А Будища ¹⁵⁾ знаєш?

І озеро коло Будищ?

— "І озеро знаю,

Оттам воно; отсим яром

Втрапите до його.

— "Що, сьогодні Ляхів бачив?

— "Нігде ні одного;

А вчора було багато,
Вінки не сьвятили,
Не дали Ляхи прокляті.

За-те ж їх і били!
І я, й батько сьвятим ножем;
А мати не здужа,
А то й вона б.

— ”Добрз, хлопче!

Ось на-ж тобі, друже,
Сей дужачик, та не згуби!
Узяв золотого.
Подивив ся: ”Спасибі вам!
— ”Ну, хлопці, в дорогу!
Та чуєте? без гомону!
Галайдо, за мною!

В отсїм яру є озеро
Й ліс по-під горсю,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям! Може льохи
Стерегти сьсталась
Яка погань.

Приїхали,

Стали кругом лїса;
Дивлять ся: нема нікого.
”Ту їх до-сто-біса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлопята!
Шейдче, швидче! Оттак, оттак!
І конфедерати
Посипали ся до-долу,
Груші гнидобокі.

Позбивали, упорались;
Козакам нівроку:
Найшли льохи, скарб забрали.
У Ляхів кишені
Потрусили, та й потягли
Ще карать мерзених.

ІХ. БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ.

Смеркло ся. Із Лисянки ¹⁶⁾
Кругом засьвітило;
Отто Гонта з Залізняком
Люльки закурили.
Страшно, сртрашно закурили!
І в пеклі не вміють
Оттак курить. Гнилий Тикич
Кровю червонів
Шляхетською, жидівською;
А над ним палають
І хатина і будинок:
Мов доля карає
Вельможного й неможного.
А серед базару
Стоїть Гонта з Залізняком,
Кричать: "Ляхам кари!
Кари Ляхам, щоб каялись!"
І діти карають.
Стогнуть, плачуть; один просить,
Другий проклинає;

Той молить ся, сповідає
Гріхи перед братом,
Уже вбитим. Не милують,
Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду:
Шляхтяночки й жидівки
Тече кров у воду;
Ні каліка, ані старий,
Ні мала дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години.
Всі полягли, всі покотом;
Ні душі живої
Шляхетської й жидівської.
А пожар у-двоє
Розгорів ся, розпалив ся
До самої хмари.

А Галайда знай гукає:
"Кари Ляхам, кари!"
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
"Дайте Ляха, дайте жида!
Мало мені, мало!
Дайте Ляха, дайте крови
Наточить з поганих!
Крови море... мало моря!...
Оксано, Оксано!

Де ти?“ крикне й сховається
В полоні, в пожарі.
А тим часом гайдамаки
Столи взд'вж базару
Поставили, несуть страву,
Де що запотали,
Щоб за-світла повечерять.
“Гуляй!” загукали.

Вечеряють, а кругом їх
Пекло череонів.
У полоні повішані
На кроквах чорніють
Панські трупи. Горять крокви
І падають з ними.
”Пийте, діти! пийте, лийте!
З панами такими
Може ще раз зустрінемось,
Ще раз погуляєм!“
І поставець одним духом
Залізняк черкає.
За прокляті ваші трупи,
”За душі прокляті
Ще раз випю. Пийте, діти!
Випем, Гснто брате!“
— ”Пострівай, я дожидаю,
Що Ляхи прокляті...“
Ярема встав: ”які Ляхи?“
— ”Отто бо завзятий!

Пий горілку, мій голубе!“

— ”Які Ляхи, брате?“

— ”По тім боці у будинку
Заперлись, прокляті.“

— ”Розвіємо!“ — ”Шкода муру,
Старосьвітська штука!

А ще гірше, Богданові
Мурували руки!“

— ”Богданові? шкода, шкода
Гетьманської праці!“

— ”Я послав сказать проклятим,
Щоб видали Паца:

Помилую! Не видадуть —

Порох засипаю...

Потайники вже зроблені...”

— ”І Ляхи гуляють?

Лічать зорі? Добре брате!

А поки що буде,

Вип'єм чарку!“ — ”Добре, вип'єм!“

— ”Пийте, добрі люде!

Та не дуже, бо ще може

Не кончили кари!“

— ”Не кончили!... Пийте, бийте!

Грай, співай, кобзарю!

Й ми Ляхів караєм;

Не про лихо, бо ми його

Не знали й не знаєм.

Веселої утни, старче,

Щоб земля домилась, —

Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась.”

Кобаар (грає й приспівує):

“Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала,
Куплю черевики.
Од села села до села
Буду танцювати;
Ні корови, ні вола,
Остала ся хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тином;
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з парубками.
Ох ви дітки мої,
Мої голубята!
Не журіть ся, подивіть ся,
Як танцює мати!
Сама в найми піду
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!”

— “Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!”

Сайший вшкварив, наиприсюдки
Пішли по базару/

Земля гнеться... “Нумо, Гонто!”

— „Нум, брате Максиме!

Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загинем!

”Не дивуйтеся дівчата,

”Що я обідрав ся;

”Бо мій батькс робив гладко,

”То й я в його вдав ся.

— ”Добре, брате! їй-же Богу!”

— ”Ану ти, Максимі!”

— ”Пострівай лиш!”

”Оттак чини, як я чиню,

”Люби дочку абн-чию,

— ”Хоч попову, хоч дякову,

”Хоч хорошу мужикову!

Всі танцюють, а Галайда
Не чує не бачить.

Сидить собі кінець стола,

Тяжко, важко плаче,

Як дитина. Чого б, бач-ся?

В червонім жупанї,

І золото і слава в...

Та нема Оксани,

Нї з ким долю поділити,
Нї з ким заспівати;
Один, один сиротою
Мусить пропадати!
А того, того й не знав,
Що його Оксана
По тім боці за Тикичем
В будинку з панами,
З тими самими Ляхами,
Що замордували
Її батька. Недолюди!
Тепер захсвались
За мурами, та дивитись,
Як жида конають,
Брати ваші! А Оксана
В вікно поглядає
На Лисянку засьвічену.
"Де-то мій Ярема?
Сама думає. Не знає,
Що він коло неї,
У Лисянці, не в свитині,
В червонім жупані,
Сидить один та думає:
"Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?
Тяжко йому!

А із яру

В киреї козачій
Хтось крадеть-ся.

"Хто ти такий?

Га-айда питаю.

"Я посланець пана Гонти.

Нехай погуляє,

Я підожду."

— "Ні, не діждеш,

Жидівська собако!

— "Хсвай Боже! який я жид?

Бачиш? гайдамака!

Ось царицина кспійка!"

— "Не брши, проклятий!

Признавай ся! я Ярема,

Ти конфедератів

Із хутора до титара

Повів у Вільшану.

Признавай ся: я все знаю:

Де діли Оксану?"

Махнув ножом. — "Ховай Боже!"

— "Я тебе сховаю."

— "У будинку на тім боці —"

— "Вгручай. як знаєш!

На золото!" Сипле йому

Жменсю з кшени.

— "Треба Гонтів..." — "Потім, потім.

А не, то сьвяченим."

— "Добре, добре! пострівай!"

— "Ніколи, проклятий!

"Добре, добре! пострівайте!"

"Ніколи, проклятий!

Ходім вкупі!“ — ”Які-ж бо ви,
Яremo, заваяті!
Вам не треба, один піду:
Гроші мур ламають,
Скажу Ляхам : замість Паца...“
— ”Добре, добре! знаю.
Іди швидче?“

— ”Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів-упруга, а там нехай!
Ідть же, гуляйте!...
Куди везти?“

— ”В Майданівку!
В Майданівку, чуєш?“
— ”Чую, чую.“

— ”І Галайда
З Гонтою танцює.
А Залізняк бере кобзу:
”Потанцюй, кобзарю!
Я заграю.“

Навприсїдки
Сліпий по базару
Оддирав постолами,
Додає славами:

”На городї постирнак, постирнак;
Чи я ж тобі не козак, не козак?
Чи я ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я ж тобі черевичків не куплю?

Куплю, куплю, чорнобрива,

Куплю, куплю того дива.

Буду, серце, ходити.“

Буду, серце, любити.“

”Ой гоп гопака,

Полюбила козака,

Та рудого, та старого —

Лиха доля така!

Іди ж, доле за журбою,

А ти, старий, за водою!

А я — так до шинку.

Випю чарку, випю другу,

Випю третю на потугу.

Пяту, шосту, та й кінець.

Викрутасом, вихилясом...

Молодець горобець!

Пішла баба у танець,

А за нею горобець,

Старий рудий бабу кличе,

А та йому дулю тиче:

”Оженив ся, сатано,

Заробляй же на пшоно!

Треба діток годувать,

Треба діток одягать.

А я буду добувать;

А ти старий не гріши,

Та в запічку колиши,

Та мовчи, не диши!“

"Як була я молодою
Преподобницею,
Повісила хвартушину
Над віконницею;
Хто йде, не мине,
То кивне, то моргне.
А я шовком вишиваю,
В кватирочку виглядаю:
Семени, Івани!
Надівайте жупани,
Та ходімо потуляймо,
Та сядемо заспіваймо!"

"Заганяйте квочку в бочку,
А курчата в вершу!
Скажи, скажи, стара суко:

.

"І... гу!

Загнув батько дугу,
Тягне мати сунюню,
А ти завяжи, доню!"

"Чи ще? чи годі?"

— "Ще, ще, хоч погану! самі ноги носять."

"Ой сип сирівець
Та криши опеньки!
Дід та баба, то й до ладу,
Обоє раденькі.

"Ой сип сирівець
Та криши петрушку!

.
.

Ой"сип сирівець
Та накриши хріну!
Як дід бабі
.

"Ой сип воду, воду
Та пошукай броду, броду!"...

— "Годі! годі!" кричить Гонта:
"Годі! погасає.

Сьвітла, діти!... А де Лейба?

Ще його немає?

Найти його та повісити!

Петелька свиняча!

Гайда діти! погасає

Каганець козачий!"

А Галайда: "Отамане!

Погуляймо, батьку!

Дивись: горить; на базарі

І видко і гладко.

Потанцюєм. Грай, кобзарю!"

— "Не хочу гуляти!

Огню діти! дьогтю, клоччя!

Давайте гармати;

В потайники пустіть огонь!

Думають: жартую!"

Заревіли гайдамаки:

"Добре, батьку! чуєм!"

Через греблю повалили,
Гукають, співають.
А Галайда кричить: "Батьку
Стійте! пропадаю
Постривайте, не вбивайте:
Там моя Оксана!
Годиночку. батьки мої!
Я її достану!"
— "Добре, добре! Залізничче,
Гукни, щоб палили!
Преподобить ся з Ляхами...
А ти, сизокрилий,
Найдеш иншу!"
Оглянув ся —
Галайди немає.

Ревуть гори, і будинок
З Ляхами гуляє
Коло хмари. Що осталося,
Пеклом запалало...
"Де Галайда?" Максим кличе.
І сліду не стало.

[X.] ЛЕБЕДИН.¹⁷⁾

"Я сирота з Вільшаної,
Сирота, бабусю!
Батька Ляхи замучили,
А мене — бою ся,

Боюсь згадать, моя сиза! —
Узяли з собою.
Не розпитуй, бабусенько,
Що було зо мною.
Я молилась, я плакала,
Серце розривалось,
Сльози сохли, душа мерла...
Ох, як-би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що побачу знову, —
В-двоє, в-троє б витерпіла
За єдине слово!
Вибачай, моя голубко!
Може я грішила,
Може Бог за те й карає,
Що я полюбила,
Полюбила стан високий
І карії очі,
Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька
Молилась в неволі, —
Ні, бабусю, а за його,
За милого долю.
Карай, Боже! Твою правду
Я витерпіть мушу.
Страшно сказати: я думала
Запастить дубу.
Як-би не він, може б...може

І занепастила.
Тяжко було! я думала:
"О Боже мій милий!
Він сирота, — хто без мене
Його привітає?
Хто про долю, про недолю,
Як я, розпитає?
Хто обійме, як я, його?
Хто душу покаже?
Хто сироті убогому
Добре слово скаже?"
Я так думала, бабусу,
І серце сьміялось:
"Я сирота, без матери,
Без батька осталась,
І він один на всім сьвіті
Мене вірно любить
А нечує що я вбила,
То й себе погубить."
Так я думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема його, не прибуде!
Одна я осталась..."

Та й занепакала. Черниця,
Стоя коло неї,
Зажурилась.

— "Бабусенько!
Скажи мені: до я?"

— "В Лебидині, моя пташко!

Не вставай: ти хвора."

— "Лебидині? чи давно я?"

— "Ба ні, позавчора."

— "Позавчора?... Стрівай, стрівай!..

Пожар над водою...

Жид, будинок, Майданівка...¹⁸⁾

Зовуть Галайдою..."

— "Галайдою Яремою

Себе називав

Той, що привіз."

— "Де він, де він?

Тепер же я знаю!"

— "Через тиждень обітцяв ся

Прийти за тобою."

— "Через тиждень? через тиждинь!

Раю мій, покою!

Бабусенько, минула ся

Лихая година!

Той Галайда — мій Ярема!...

По всій Україні

Його знають. Я бачила,

Як села горіли;

Я бачила: кати Ляхи ,

Трусили ся, мліли,

Як хто скаже про Галайду.

Знають вони, знають,

Хто такий і відкіля він,

І кого шукав!

Мене шукав, мене найшов,
Орел сизокрилий!
Прилітай же, мій орлику,
Мій соколе милий!
Ох, як весело на сьвіті,
Як весело стало!
Через тиждень, бабусенько!...
Ще три дні осталось.
Ох, як довго!...
"Загрібай, мамо, жар, жар,
"Буде тобі дочки жаль, жаль..."
Ох, як весело на сьвіті!
А тобі, бабусю,
Чи весело?"

— "Я тобою,
Пташко веселю ся."
— "А чом же ти не співавш?"
— "Я вже одспівала...
Піду, дзвонять до вечерні!"
Оксана осталась,
Пожурилась, усміхнулась,
Пала на коліна,
І молить ся за Ярему
Щиро як дитина.

Через тиждень в Лебедині
У церкві співала:
"Ісаія ликуй!" В-ранці
Ярему вінчали;

А в-вечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану:
Ляхів кінча; з Залізняком
Весілля справляє
В Уманщині, на пожарах.
Вона виглядає,
Виглядає, чи не їде
З боярами в гості —
Перевезти із келії
В хату на помості.

Не жури ся, сподівай ся
Та Богу моли ся!
А мені тепер на Умань!¹⁰⁾
Треба подивить ся.

[XI.] ГОНТА В УМАНІ.

Хвалили ся гайдамаки.
На Умань ідучи:
"Будем драти. пане брате.
З китайки онучі!"

Минають дні, минає літо,
А Україна знай горить;
По селах плачуть малі діти:
Батьків немає. Шелестить

Пожовкле листя по діброві,
Гуляють хмари, сонце спить;
Нігде не чуть людської мови;
Зьвір тільки вив, йде в село,
Де чує трупи. Не ховали,
Вовків Ляхами годували,
Поки їх снігом занесло.

Не спинила хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й вона, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком покрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаю
Землю, убрану весною,
В-ранці зустрічають...
Рай та й годі! А для кого?
Для людей. А люде?
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть — огудять.
Треба кровю домалювать,
Осьвітить пожаром;
Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.
Пекла мало!... Люде люде!
Коли-то з вас буде

Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люде!

Не спинила весна крови,
Ні злости людської.
Тяжко глянуть; а згадавм —
Так було і в Трої,
Так і буде.

Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть, земля горить,
Кровю підпливає.
Придбав Максим собі сина
На всю Україну;
Хоч не рідний син Ярема
А щира дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже, лютує:
З ножем в руках, на пожарах
І днює й ночує.
Немилує, не минає
Нїгде ні одного;
За титаря Ляхам платить,
За батька сьвятого,
За Оксану — та й зомлів,
Згадавши Оксану.
А Залізняк: "Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляєм!"

Погуляли:

Купою на купі
Од Києва до Умані
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
О-півночі; до схід сонця
Умань затопили.
Затопили, закричали:
"Карай Ляха знову!"
Покотились по базару
Кінні народів²⁾;
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Гвалт і галас. На базарі,
Як посеред моря
Кровавого, стоїть Гонта
З Максимом завзятим.
Кричать у-двох: "Добре, діти!
Оттак їм проклятим!"

Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза езуїта
І двох хлопців. "Гонто, Гонто!
Отсе твої діти!
Ти нас ріжеш, заріж і їх :
Вони католики!
Чого-ж ти став? Чом не ріжеш?

Поки не великі,
Заріж і їх, бо виростуть,
То тебе заріжуть!...“
— ”Убийте пса! а собачат
Своею заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь:
Що ви? католики?“
— ”Католики... бо нас мати...“
— ”Боже мій великий!
Мовчіть мовчіть! знаю, знаю!“
Зібрлась громада.
”Мої дітч католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо...
Я присягав, брав сьвячений
Різать католика.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?
— ”Будем різать, тату!“
— ”Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Цо вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Була не втопила?
Менше б гріха: ви б умерли
Не католиками;

А сьогодні, сини мої,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!“

Махнув ножем —

І дітей немає!
Попадали зарізані.
”Тату!“ белькотали:
”Тату, тату! ми не Ляхи!
Ми...“ та й замовкли.
— ”Поховать хиба?“

— ”Не треба!

Вони католики.
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?...²⁾
Ходім, брате!“

Взяв Максима,
Пішли вдовж базару,
І обидва закричали:
”Кари Ляхам, кари!“
І карали. Страшно, страшно
Умань запалала; ,

Ні в будинку, ні в костьолі,
Нігде не осталось,
Всі полягли. Того лиха
Не було ніколи,
Що в Умані робило ся!
Базиліян школу,
Де учились Гонти діти,
Сам Гонта руйнує.
"Ти поїла невеликих,
Добру не навчила...
Валіть стіни!"

Гайдамаки

Стіни розвалили;
Розвалили, об каміння
Ксьондзів розбивали,
А школярів у криниці
Живих поховали.

До самої ночі Ляхів мордували;
Душі не осталось. А Гонта кричить:
"Де ви, людоді? де ви поховались?
З'їли моїх діток, тяжко мені жить!
Тяжко мені плакати! ні з ким говорить!
Сини мої любі, мої чорнобриві!
Де ви поховались? Крови мені, крови,
Шляхетської крови, бо хочеть-ся пить,
Хочеть-ся дивитись, як вона чорніє,
Хочеть-ся напиться! Чом вітер не віє,

Ляхів не навіс? Тяжко мені жить,
Тяжко мені плакати! Праведнії зорі!
Сховайтесь за хмару; я вас не займав,
Я дітей зарізавав!... Горе мені, горе!
Де я прихилю ся?“

Так Гонта кричав,
По Умані бігав. А серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатня кара,
Остатня вечеря!

— “Гуляйте, сини!
Пийте, поки п'ють-ся, бийте, поки б'ють-ся!”
Залізник гукав. “А ну, навісний,
Ушквар нам щонебудь, нехай земля гнеть ся,
Нехай погуляють мої козаки!”

І кобзар ушкварив:

“А мій батько арендар,
Чоботар;
Моя мати пряха
Та сваха;
Братя мої, соколи,
Привели
І крову із діброви,
І намаста нанесли.
А я собі Христа
В намисті;

А на лиштві листє
Та листє,
І чоботи і підкови.
Вийду в-ранці до корови,
Я корову напою,
Подою,
З парубками постою,
Постою.“

”Ой гоп по вечері,
Замикайте, діти, двері.
А ти, стара, не журись,
Та до мене пригорнись!“

Всі гуляють. А де-ж Гонта?
Чом він не гуляє?
Чому не пє з козаками?
Чому не співає?
Нема його; тепер йому
Мабуть не до неї,
Не до співи.

А хто такий
У чорній киреї
Через базар переходить?
Став, розрива купу
Ляхів мертвих, шука когось.
Нагнув ся, два трупи
Невеликих взяв на плечі

І, по-зад базару,
Через мертвих переступа,
Криється в пожарі
За костьолом. Хто-ж се такий?
Гонта, горем битий,
Несе дітей поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Гонта дітей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховає,
І як Гонта плаче.

Виніс в поле, геть од шляху;
Свячений виймає,
І свяченим копа яму.
А Умань палає,
Світить Гонті до роботи
І на дітей світить.
Неначе сплять одягнені.
Чого-ж страшні діти?
Чого Гонта нби краде,
Або скарб ховає?
Аж трусить ся. Із Умані
Де-де чуть, гукають
Товариші гайдамаки.
Гонта мов не чує,

Синам хату серед степу
Глибоку будує.
Та й збудував. Бере синів,
Кладе в темну хату,
Й не дивить ся, ніби чув:
"Ми не Ляхи, тату!"
Поклав обох; із кишені
Китайку виймає;
Поцілував мертвих в очи,
Хрестить, накриває
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивив ся...
Тяжко, важко плаче:
"Сини мої, сини мої
На ту Україну
Подивіть ся: ви за неї
Й я за неї гину.
А хто мене поховає?
На чужому поли
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива,
Що ти наробила?
На-що мені дітей дала?
Чом мене не вбила?
Нехай вони б поховали,
А то я ховаю."

Поцілував, перехристив,
Покрив, засипав:
"Спочивайте, сини мої,
В глибокій оселі!
Сука мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти!
Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарав,
За гріх сей великий.
Простіть, сини! я прощаю,
Що ви католики."

Зрівняв землю, покрив дерном
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.
"Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде!
І мене вбють... коли-б швидче!
Та хто поховав?
Гайдамаки!... Піду ще раз,
Ще раз потуляю!"

Пішов Гонта похилившись;
Іде, спотикнеться.

Пожар сьвітить; Гонта гляне,
Гляне, усміхнеться.
Страшио, страшио усміхав ся,
На степ оглядав ся.
Утер очи... тільки мрів
В диму, та й сновив ся.

[XII.] ЕПІЛОГ.

Давно те минуло, як мала дитина,
Сирота в рядині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій країні,
Де Залізняк, Гонта з сьвяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили. Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало що лихо минуло.
Молодее лихо! як-би та вернулось,
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю...
Дідусь ще гуляв, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта Ляхів покарав.
Столітнії очи як зорі сияли,
А слово за словом сьміялось, лилось:

Як Ляхи конали, як Сьміла горіла.
Сусіди од сраху, од жалю н міли,
І мені малому нераз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу...
Я її онукам тепер розказав.

Вибачайте, люде добрі,
Що козацьку славу
Так навманя розказую,
Без книжньої справи.
Так дід колись розказував,
Нехай здоров буде!
А я за ним. Не знав старий,
Що письменні люде
Тії речі прочитають.
Вибачай, дідусю, —
Нехай лають! А я поки
До своїх верну ся,
Та доведу вже до краю,
Доведу, — спочину,
Та хоч крізь сон подивлю ся
На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З сьвятими ножами,
На ті шляхи, що я міряв
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською
Кровю напували
Укра ну, та й замовкли,
Ножі пощербили.
Нема Гонти! нема йому
Хреста ні могили,
Буйні вітри розмахали
Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакати!
Один тільки брат названий
Оставсь на всім сьвітї:
Та й той — почув, що так страшно
Пекельнії діти
Його брата замучили,
Залізник заплакав
В-перше зроду, сльози не втер,
Умер неборака.
Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила ²²⁾ :
Така його доля!
Сумно, сумно гайдамаки
Залізную силу
Поховали, насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшли ся,

Відкіля взяли ся.
Один тільки мій Ярема
На кий похилив ся,
Стояв довго. "Спочинь, батьку,
На чужому полі!
Бо на своїм нема місця,
Нема місця, волі...
Спи козаче, душа щира!
Хто-небудь згадав."

Пішов степом сіромаха,
Сльози утирає.
Довго, довго оглядав ся,
Та й невидко стало;
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла:
Кривда повиває...
Розійшли ся гайдамаки,
Куди який знає:
Хто до-дому, хто в діброву,
З ножем у халяві,
Жидів кончать. Така й досі
Остала ся слава. 23)
А тим часом стародавню

Віч розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тільки і остались,
Що пороги серед степу,
Ревуть, завивають:
"Поховали дітей наших,
І нас розривають!"
Ревуть собі й ревіти-муть,
Їх люде минули;
А Україна на-віки,
На-віки заснула.

З того часу в Україні
Жито зеленіє;
Не чуть плачу ні гармати,
Тільки вітер віє,
Нагинає вербч в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
Така божа воля.

Тільки часом у-зечері,
По-над Дніпром, гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи співають:

"А в нашого Галайди
Хата на помості!
Грай, море! добре, море!
Добре буде, Галайда!"

ПЕРЕДМОВА.

По мові передмова, — можна б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого (тільки бачив, а прочитав дуже небагато), всюди в передслово, а в мснє нема. Як-би я не друковав своїх "Гайдамаків" то воно б не треба й предмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сьміялись на обірванців, щоб не сказали: "От який! хіба діти та батьки дурнійші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія!" Так, далєбі так, вибачайте! треба предисловія! Так як-же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було й правди, а так, як всі предисловія komponують ся? Хоч убий, не вмію; треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеться.

Начнем же уже начало книги сице: Весело подивить ся на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як бороли ся Ляхи з козаками. Весело, а все таки скажеш: "Слава Богу, що минуло!" А надто як згадавш що ми одної матери діти, що всі ми Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братують ся знову з своїми воро-

гами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеть ся на віки од моря і до моря славянська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768. року, розказую так, як чув од старих людей: надрукованого і критикованого нічого не читав, бо здається, і нема нічого. Галайда в половину видуманий, а смерть вільшанського титара — правдива, бо ще є люде, которі його знали. Гонт і Залізняк, отамани того кровавого діла, може виведені в мене не так, як вони були, за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде! коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив а чув, то спершу скаже: "Коли старі люде брешуть, то й я з ними."

[1841.]

54 Черниця Маряна

[1.]

У неділю на вигоні.

Дівчата гуляли,

Жартували з парубками,

Де-які співали —

Про досвідки, вечорниці,

Та як била мати,

Щоб з козаком не стояла.

Звичайно, дівчата,

То про своє все й співають,
Яка про що знає.
Аж ось, з хлопцем старий сліпець
В село шкандибає;
В руках чоботи, на плечах
Латана торбина
У старого. А дитина,
Сердешна дитина,
Обідрана, ледве, ледве
Несе ноженята...
Безталанний син Катрусі!
"Дивіть ся, дівчата,
Кобзар іде! кобзар іде!"
Та всі, яко мога,
Хлопців кинули, побігли
Зострічать сліпого.
"Діду серце, голубчику!
Заграй нам щось-небудь!
Я шага дам, я черешень,
Я напою медом;
А тим часом одпочинеш,
А ми потанцюєм.
Заграй же нам яку-небудь!"
— "Чую, любі, чую!
Спасибіг вам, мої квітки,
За слово ласкаве!
Заграв би вам, та, бачите
Справи нема, справи.
Учора був на базарі,
Кобза зопсувалась,

Розвалила ся.“

”А струни?“

— ”Тільки три осталось.“

”Та хоч на трійох? яку-небудь!“

— ”На трійох? Ох дівчата!

І на одній колись-то грав,
Та ба, вже не грати!
Пострівайте ж, мої любі,
Трошки одпочину...

Сядьмо, хлопче!“

Посідали.

Розв'язав торбину,
Вийняв кобзу, разів зо два
Ударив по рваних.

”Що б вам заграць? Пострівайте!

Черницю Маряну...

Чи чували, чи не чули?...

Слухайте ж, дівчата,

Та кайте ся!“

[II.]

Давно колись

Була собі мати;
Був і батько, та не стало:
Осталась вдовою.

Ой осталась удовою,
Та й немолодою,
Із волами, із возами.

З малою дочкою.
Росла дочка Маряночка,
Виросла, як панна —
Чорнобрива, уродлива,
Хоч-би й за гетьмана!
Стала мати міркувати
Та зятя єднати,
А Маряна не до пана
Ходила стояти,
Не до пана усатого,
Сідого, старого,
До Петруся що вечора,
Вечора сьвятого.
Розмовляла, жартувала.
Обнімала. мліла,
В раю жила, а іногді
Плакала, німіла.

“Чого плачеш, моя пташко?”

Петро запитає.

Вона гляне, усміхнеть-ся:

“І сама не знаю!”

— “Може, думаєш, покину? ь

Ні, моя рибчино!

Буду ходять, буду любить,

Поки не загину.

Хиба було коли в сьвіті.

Щоб ті. що кохались,

Розійшли ся, не взяли ся,

Живими остались?“
— ”Ти жартуєш. мій голубе!
Ти чув, що співають:
То кобзарі вигадують,
Бо сліпі, не знають;
Бо не бачать, що в брови,
Чорні й карі очі,
І високий стан козачий,
І гнучкий дівочий. —
Що в коси, чорні коси.
Козацька чуприна.
Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усміхну ся, скажу йому:
”Орле сизокрилий!
”Люблю тебе й на тім світі,
”Як на сім любила:“
Оттак. серце, обнимімося,
Оттак поцілую!
Нехай вкупі заховать...
Умиру — не почую...
Не почую...”

Обняли ся,
Обнялись, зомліли.
Оттак вони любили ся,
Оттак і хотіли,
Щоб на той світ переступить.
Та не по їх стало...

Що-вечора сходили ся,
І мати не знала,
Де Маряна до півночи,
З ким вона гуляла.
"Воно мале, ще дитина,
Нічого не знає."

Угадала стара мати,
Та не все вгадала:
Знать забула, що колись-же
Сама дівувала.

Угадала мати: Маряна — дитина,
Не знала, як треба на сім світі жить;
Думала, ні люде ані домовина
З Петром не розлучать, уміла любить;
Думала, що тільки кобзарі співають,
Бо сліпі, не бачать карих оченят,
Що тільки лякають молодих дівчат.
Лякають, дівчата, правдою лякають!
І я вас лякаю, бо те лихо знаю —

Бодай на сім світі ніколи не знать
Того, що я знаю!....Минуло, дівчата;
Серце не заснуло, я вас не забув;
Люблю вас і дої, як діточок мати,
Буду вам співати, поки не загину...
Тогді, мої любі, як мене не стане,
Згадайте про мене, про мою Маряну;
Я вам з того світа серцем усьміхнусь,
Усьміхну ся..."

Та й заплакав.

Дивились дівчата,
Не питали, чого плаче,
Та й на-що питати?
Минуло ся, помагало
Ласкаве дівоче
Щире слово...

[Ш.]

”Вибачайте!”
Утер сліпі очи;
”Вибачайте, мої любі!
Нехотя журю ся.
Так от, бачите, Маряна
З убогим Петрусем
Що-вечора розмовляла,
А мати не знала.
Дивувалась: ”Що се таке
Маряну спіткало?
Чи не пристріт? Сяде шити,
Не те вишиває;
Замість ”Гриця“, задумавшись,
”Петруся“ співав;
Часом сонна розмовляє,
Подушку цілує...”
Мати спершу сьміяла ся,
Думала: жартує;
Потім бачить, що не жарти,
Та й каже Маряні:
”Треба старостів нам ждати,

Та може й од пана.
Ти вже виросла — нївроку,
Уже й дувала;
Я вже думаю, що бачиш.
(На-силу сказала),
Що вже й за-між, коли тєв...“
— ”А за кого, мамо?“
— ”Хто вподобав, то я й оддам.“
Співає Маряна:
”Минула ся твоя доля,
На-віки минула!
Чом ти вчора, як вернулась,
На-вік не заснула?
Було б легше в домовині
Одинокій спати.
Тогдї може б над тобою
Заплакала мати.
А лиха ще буде, буде,
Поки заховать!“
Оттаке-то, мої людї,
Бува на сїм сьвітї:
Одна дочка у матери,
Та й тїй тяжко жити!...
По садочку похожав,
Слїзоньки втирав;
Поглядав на сонечко:
Щече, а не сяє;
Стоїть собі серед неба,
Мов сьмієть ся в неї.

Воно не зна, що Маряна
Рада б під землею
Заховать ся од матери,
Щоб не почуть знову
Тії мови, що вже чула,
Проклятої мови.
Воно не зна, що, як зайде
Спочити за гаєм,
Петрусь вийде на долину,
Петрусь заспівав,
Петрусь її розпитає,
Як брат заговорить,
Поцілує, розпитає
Про лютеє горе.

Не знала Маряна; чого серце мліє,
Чого плачуть очи. На-що його знать?
Хилить ся тополя, куди вітер віє,
Тяжко одинокій на степу стоять.
Утомить ся вітер, тополя спочине:
Оттак і д'воча мине хуртовина.
Тяжко одинкій в степу зустрічать,
А ще гірше любій по-переду знать,
Де і як спіткає лихая година.
Несподівано Маряна
Зостріла недолю;
Співа було, а іногді
Дав сльозам волю.
Сама не зна, чого плаче:

Може серце й чує,
Та не вмів розказати
 Про те, що віщує.
Раз у-вечері Маряна,
 Як мати заснула,
Пішла слухать соловейка,
 Мов з-роду не чула.
Вийшла в садок, послухала,
 Сама заспівала,
Та й замовкла; під яблуню
 Тихесенько стала,
Заплакала, як дитина
 Без матери плаче...
Петро стоїть перед нею,
 Нічого не бачить.

•
"Оддай мене, мая мамо,
 Та не за старого,
Оддай мене, мов серце,
 Та за молодого!
Нехай старий бурлакує,
 Гроші заробляє,
А молодий мене любить,
 Долі не шукає.
Не шукає, не блукає
 Чужими степами.
Свої воли, свої вози,
 А між парубками,
Як маківка на второлі.

Нічого не схоче.

Цьвіте, процвітає.

Мая поле, мая волю,

Та долі не мая.

Його доля — мої брови,

Мої карі очі;

Моя слово — панство-царство,

Оттаке то, мої любі,

У кайданах, моя сиза,

Та не сиротою,

Тільки мамо, щоб плакати,

Щоб співать зо мною.

Одай...“

— ”Дочко моя, Маряно!

Оддам тебе за пана,

За старого, багатого,

За сотника Івана.“

— ”Умру, серце-мамо,

За сотником Іваном!“

— ”Не вмиш будеш панувати,

Будеш діток годувати!“

Мати галка, мати чорна

Літаючи краще;

Чорнобрива дівчинонька,

Ходя гаєм, плаче.

Летить галка через балку,

В степу погуляти,

А дівчина нудить сьвітом:

Ні з ким розмовляти.
Не пускає її мати
В-ранці до криниці,
Ні жита жать, ні льону брать,
Ні на вечорниці,
Де дівчата з парубками
Жартують, співають,
Та про мене чорнобриву
Нишком розмовляють:
"Багатого дочка батька,
Шляхетського роду..."
Тяжко, мамо, важко, мамо!...
На-що дала вроду?
На-що брови змалювала,
Дала карі очі?
Усе дала, тільки долі,
Долі дати не хочеш.
На-що мене годувала,
На-що доглядала,
Поки лиха я не знала,
Чом не заховала?

Не слухала стара мати,
Лягла спочивати;
А Маряна заплакала,
Ледве пішла з хати.
"Злякала ся," дума мати:
"Нехай переплаче!"
А Маряна за сльозами

І світу не бачить.
Пішла в садок; серце мліє.
Як згадав пана.
Серце мое, рибко моя!
Маряно, Маряно!
Пострівайте!... заспівала —
Пішла луна гаєм, —
Не про "Гриця" про "Петруся"
Так і виливала.
Заспівав, опинить ся,
Послуха, та знову
Аж голосок-утомив ся.
Петрової мови
Не чуть, нема, не гукає,
Не кличе: "Маряно!
Де ти, пташко? вилинь, серце,
Серденько кохане!"
Нема Петра, не чуть Петра...
Не вже-ж то покинув
Сиротою чорнобриву
При лихій годині?
Побачимо... А тим часом
По-над темним гаєм,
Як русалка жде місяця,
Маряна блукає.
Не співає чорнобрива,
Тяжко, тяжко плаче!
Ой верни ся, подиви ся,
Зрадливий кобаче!-

Утомилась би Маряна,
Утоми не чув;
Без Петруся в гаю, в лузі
Ходячи ноче.
На схід сонця червоніє,
Ховають ся зорі;
Іде дівчина до хати,
Несе своє горе.
Прийшла в хату, спала мати;
Глянула на неї:
"Ой як-би ти, мамо, знала,
Якою змією
Окрутила мое серце,
Рідної дитини!...
Та й упала на постелю,
Як у домовину!...

[1841.]

55 Сон.

Дух истинни, егоже мір не
может прїяти, яко не видит его
ниже знает его.

Іоан. гл. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той несим оком

За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину;
Той тузами обирає
Свата в його хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата;
А той тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеться-ся,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки, —
І не благай не вимолять
Ні діти ні жінка;
А той щедрий та розкішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з його сердешного
Кров, як воду, тече!...
А братія мовчить собі,
Витріщивши очи,
Як ягнята: "Нехай!" каже,
"Може так і треба."

— "Так і треба! бо немає
Господа на небі!

А ви я ярмі падайте,
Та якогось раю
На сїм сьвіті бажаєте...
Немає! немає!
Шкода й праці! Схаменіть ся:
Усі на сїм сьвіті,
І царята і старчата,
Адамові діти!
І той, і той... А що-ж то я?
— "Ось-що, добрі люде:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і вбудень;
А вам нудно, жалувєтесь — —
Їй Богу, не чую!
І не кричіть! — я свою пю,
А не кров людськую.

[І.]

Оттак, ідучи по-під тиньню
З бенкету п'яний у-ночи,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лав;
Тихо, як у раю,
Усюди божа благодать,
І в серці і в хаті.
Отто-ж я ліг і спати;
А вже підпилий як засне,

То, хоч коти гармати,
І усом не моргне.

Та й сон же, сон, на прочуд
дивний

Мені приснив ся:
Найтверезійший би упив ся:
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива;
Так чорта з-два!
Дивлю ся: так буцїм сова
Летить лугами, берегами,
Та тенетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками;
А я за нею, та за нею,
Лечу й прощаю ся з землею.

— "Прощай, сьвіте! прощай,
земле,

Неприятний краю!
Мої муки, мої люті
В хмарі заховаю.

А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!

в

Я до тебе літати му
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою; . .

О півночи падати-му
З чистою росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово небого!
Годуй діток! Жива правда
У Господа Бога!“

Лечу, дивлю ся — аж сьвітає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Стеги, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі мов сторожі,
Розмовляють в полі.
І усе те, вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмиваєть-ся,
Ранньою росою,
Вмиваєть-ся, красуєть-ся,
Сонце зустрічає.

І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбав,
Ані розруйнує.
І все-то те... Душе моя!
Чого-ж ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?

Хиба ти не бачиш?
Хиба ти не чуєш людського плачу?
Та глянь, подиви ся! А я полечу
Високо, високо за синії хмари:
Немав там влади, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь! у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нічим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію в військо оддають,
Бо його, бач, трохи... А он-де під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.
А он — бачиш? Очи, очи!
На-що ви здали ся?
Чом ви з-малку не висохли,

Сл'язми не злили ся?
То покритка по-під тиньню
З байстрям шкандибає;
Батько й мати одцурались,
Й чужі не приймають;
Старці навіть цурають ся...
А панич не знає:
З двадцятою, недолюдок,
Душі пропиває.

Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?
Може й бачить, та помога,
Як і отті гори
Предковічні, що політі
Кровію людською!...

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упемо ся отрутою,
В кризі л'жемо спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на сім сьвіті
Катам панувати?

Лети-ж, моя думо, моя люта муко!
Свое товариство; ти з ними росла,
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкі руки

Тебе цовивали; бери ж їх, лети,
Та повсьому небу орду розпусти!
Нехай чорніє, червоніє,
Полум'ям повіє,
Нехай знову рига змія,
Трупом землю криє.
А без тебе я де-небудь
Серце захсваю.
А тим часом пошукаю
На край світа раю!

[II.]

І знов лечу по-над землею,
І знов прощаю ся я з нею.
Тяжко матір покидати
У безверхій хаті,
А ще гірше дивити ся
На сльози та лати.
Лечу, лечу, а вітер віє,
Передо мною сніг біліє;
Кругом бори та болота,
Туман, туман та пустота,
Людей не чуть, не знать і сліду
Людської страшної ноги...

"І вороги й не-вороги,
Прощайте! В гості не приїду.
Упивайтесь, бенкетуйте!
Я вже не почую;

Один собі на вік-віки
В снігу заночую.
І поки ви дознаєтесь,
Що ще єсть країна
Неполита слізьми, кровю,
То я одпочину,
Одпочину..."

Аж слухаю:

Загули кайдани
Під землею. Подивлю ся...
О люде поганий!
Де ти взяв ся? що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею? Ні, вже мабуть
Я не заховаюсь
І на небі! За-що ж кара?
За-що мені муки?
Кому я що заподіяв?
Чиї тяжкі руки
В мені душу закували,
Серце запалили
І, ганячи силу,
Думи розпустили?
За що не знаю, а карають,
І тяжко карають!
А коли я спокутую?
Коли діжду краю?
Не бачу й не знаю.

Заворушила ся пустиня,
Мов із тісної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.

То не вмерлі, не зариті,
Не суда ідуть просити;
Ні, то люде, живі люде,
В кайданах забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому. То каторжні!...

А за-що? Те знає
Вседержитель, а може ще
Й він не добачає!
Он-де злодій штемпований
Кайдани волочить;
От розбійник катований
Зубами скрегоче,
Недобитка товариша
Зарізати хоче.

А між ними, залеклими,
В кайдани убраний,
Цар всесвітній, цар волі, цар
Штемпом увінчаний,
В муці, в каторзі — не просить,
Не плаче, не стогне.
Раз добром налите серце
В-вік не прохолоне.

А де-ж твої думи, рожевії квіти?
Доглядані, сьмілі, викохані діти?
Кому-ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може на віки в серці заховав?
Ой не ховай, брате! розсип їх, розкидуй!
Зійдуть і рости-муть і у люде вийдуть.

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно;
Мороз розум будить.

[ІІІ.]

І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлю ся: хати над шляхами,
То город із стома церквами;
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі.

Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштрують ся. Далі гляну,
У долині, мов у ямі,
На багнищі город мріє.
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий. Долітаю,
То город без краю.

Чя то турецький?
Чи то німецький?
А може те, що й московський!

Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісінької хати!
Смеркало ся. Огонь-огнем
Кругом запалало,
Аж злякав ся. "Ура! ура!
Ура!" закричали.

Цу-цу, дурні! схаменіть ся!
Чого се ви раді?
Що орете?" — «Єкой хохоль!
Не знаєть параду!
У нас парадъ. Сам ізволить
Сегодня гуляти.»
"Та де-ж вона, тая цяця?"
— «Вонъ, видишь палаты?»
Штовхаю ся, а землячок,
Спасибіг, признав ся,
З цинковими гудзиками:
«Гдѣ ты здѣсь узялся?»
— З України. — «Да какъ же ты
Й гаварить не вмѣешь
По здѣшнему?» — "Ба нѣ, кажу,
Говорить я вмію,
Та не хочу." — «Єкой чудаць!
Я всы входы знаю;
Я здѣсь служу; коли хочешь,
Въ дворець попитаюсь
Ввести тебя . Только, знаєшь,

Мы, братъ, просвѣщенны,
Не поскупись полтинкою!»
— Цур, тобі, мерзенний
Каламарю! ”

І зробив ся
Я знову незримий,
Та й пропхав ся у палату.
Боже мій єдиний!
Так от-де рай! Уже не-що
Золотом облиті
Блюдолизи! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступав. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо сердешна
Хита головою.
“Так отсе-то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Та й повірив тунорилим
Твоім віршомазам!
Отто дурний! а ще й битий!
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства
У сріблї та златї!
Мов кабани годованї,
Пикатї, пузатї!
Аж потїють та топлять ся,
Щоб то ближе стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять — хоч маленьку,
Хоч пів дулі, аби тільки
Під самую пику.
І всі у-ряд поставали,
Нїби без'язикі.
Ані телень!... Цар цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами,
Скаче, бадьорить ся.
Довгенько в-двох походили,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути) —
Об отечестві, здаєть-ся,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще повійших;
А потім цариця
Сїла мовчки на двиглику.
Дивлюсь: цар підходить
До пайстаршого, та в пику
Його як затопить!

Облизав ся неборака,
Та меншого в тузо —
Аж загуло!... А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом,
Як кинеть-ся по улицах,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
"Гуля наш батюшка, гуля!
Ура ! ура ! ура-а-а!"

IV.

Зареготав ся я, та й годі;
А й мене давнули
Таки добре. Перед сьвітом
Усе те заснуло;
Тільки де-де православні
По кутках стогнали,
Та стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сьміх і сльози! От пішов я
Город озирати.
Там ніч як день. Дивлю ся я:
Палати, палати

По-над тихою рікою,
А берег обшитий
Ввесь камінем. Дивую ся,
Мов несамовитий:
Як то воно зробило ся
З калюжі такої
Таке диво! Оттут крови
Полило людської
І без ножа! По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивить ся,
І дзигари тельнякають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп,
У свиті — не свиті,
І без шалки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, от-от річку,
От-от перескочить.
А він руки простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто-ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
"Первому Вторая"
Таке диво поставила.

Тепер же я знаю:
Се той перший, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати кати, людоді!
Наїлись обов,
Накрали ся, а що взяли
На той сьвіт з собою?
Тяжко, тяжко мені стало
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, замираю.
А тим часом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось такеб невидиме:

”Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лїнію.
А мене послали
У столицю з козаками
Наказним гетьманом.
О Боже мій милосердний!
О царю поганий!
Царю проклятий, неситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістями.

Поставив столицю
На їх трупах катованих,
І в темній темниці
Мене, вольного ~~татарина~~,
Голодом замучив
У кайданах... Царю, царю!
І Бог не розлучить
Нас з-тобою. Кайданами
Сковані зі мною
На вік-віки. Тяжко мені
Витать над Невною...
України далекої
Може вже немає;
Полетів би, подивився,
Так Бог не пускає.
Може Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,
Нашу славу? Боже милий!
Зжалься, Боже милій!"

Та й замовкло. Дивлюся я:
Біла хмара криє
Синє небо; а в тій хмарі
Мов звір в гаї вив.
То не хмара, біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусяжовик,
І заголосила:

"І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав толих і голодних
У сніг на чужину,
Та порізав із шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердим
І заклав столицю
В свій рясі. Подиви ся:
Церкви та палати!
Весели ся, лютий кате,
Проклятий, проклятий!"

[V.]

Розлетілись, розсипались:
Сонечко вставало;
А я стоя, дивувався
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпутьях
Уже муштрувались,
По-край улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до дому:
Посилала мати
На цілу ніч працювати,

На хліб заробляти.
А я стою похилившись.
Думаю гадаю:
"Як -то тяжко той насущий
Люде заробляють!"

От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать, та драти
Із батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають;
По московськи так і чешуть.
Сьміють ся та лають
Батьків своїх що з-малечку
Цвенькати не вчили
По німецьки, а от тепер
І жисне в чорнилі!...
Пявки, п'явки! Може батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови.
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях
Замучені. Плач, Україно,
Бездітна вдовице!

Пійти лишень, подивить ся...
До царя в палати:
Що там робить ся? Прихожу:
Саршина пазута
Стоїть рядом, сопе, хроне
Та понадувалася,
Як індики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
Неначе з берлога
Ведмідь виліз. Ледве-ледве
Переносить ноги,
Та одутий, аж посинів:
Похмілья прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих:
Всі пузаті до одного
В землю провалились.
Він випучив баньки з лоба,
І все затрусилось,
Що осталося. Мов скажений
На менших гукає,
І ті в землю. Він до дрібних,
І ті пропадають;
Він до челяди сунеть-ся,
І челядь пропала;
До москалів, москаликів
Тяжко застогнали,
Пішли в землю! Диво дивне

Стало ся на сьвітї!
Дивлю ся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій ведмедж. Стоїть собі,
Голову понутив
Оіромаха . Де-ж діла ся
Ведмежа натура?
Мов кошени — такий чудний!
Я аж засьміяв ся!
Він і почув, та як гикне. —
Я перелякав ся,
Та й прокинувсь.

Оттаке-то
Приснило ся диво!
Чудне якесь! Таке тільки
Снить ся юродивим
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати мої милі:
Я не своє розказував,
А те, що приснилось,
Петербург, 8. VI. 1844.

56. Наймичка

ПРОЛОГ.

У неділю в-ранці роно
Поле крило ся туманом;

У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.
Щось до лона пригортає
Та з туманом розмовляє:

‘Ой тумане, тумане,
Мій латаний талано!
Чому мене не сховавш
Оттут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Нї, не дави, туманочку!
Сховай тільки в полі,
Щоб ніхто не знав, не бачив
Мої недолі!
Я не одна, єсть у мене
І батько і мати...
Єсть у мене — туманочку,
Туманочку, брате! —
Дитя моє, мій синочку,
Нехрещений сину!
Не я тебе хрестити-му
На лиху годину;
Чужі люде хрестити-муть,
Я не буду знати,
Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата...

Не лай мене! Молити-мусь,
Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошаяю до тебе!“

Пішла полем ридаючи,
В тумані ховалась,
Та крізь сльози тихесенько
Про вдову співала,
Як удова в Дунаєві
Синів поховала:

”Ой у полі могила;
Там удова ходила,
Там ходила, гуляла,
Трути-зілля шукала.
Трути зілля не найшла
Та синів двох привела,
В китаєчку повила
І на Дунай однесла:
”Тихий, тихий Дунай!
”Моїх діток забавляй.
”Ти, жовтенький пісок!
”Нагодуй моїх діток,
”Іскупай, ісповний,
”І собою укрий!“ “

I.

Був собі дід та баба,
З давнього давна, у таї над ставом,

У-двох собі на хуторі жили,
Як діточок двов,
Усюди обов.

Ще з-малечку у-двох ягнята пасли,
А потім побрали ся,
Худоби діждали ся,
Придбали хутір, став і млин,
Садок у гаї розвели
І пасіку чималу,
Всього надбали.
Та діточок у їх Біг-ма,
А смерть з косою за плечима.

Хто-ж їх старість привитає,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховає?
Хто душу спомяне?
Хто поживе добро чесно
В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своя дитина?
Тяжко дітей годувати
У безверхій хаті,
А ще тірше старіти ся
У білих палатах,
Старіти ся, умирати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
На сьміх, на розтрату.

II.

І дід і баба у неділю
На приспі в-двох собі сиділи
Гарненько, в білих сорочках.
Сияло сонце в небесах,
Ані хмариночки, та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховало ся у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.

В таких раї чого б, бач-ся,
Старим сумувати?
Чи то давне яке лихо
Прокинулось в хаті?
Чи вчорашнє, задалене
Знов заворушилось,
Чи ще тільки заклоунулось,
І рай запалило?

Не знаю, що і після чого
Старі сумують. Може вже
Отсе збирають ся до Бога,
Та хто в далеку дорогу
Їм добре коней запряже?
"А хто нас, Насте, поховає,
Як помremo?"

— "Сама не знаю!
Я все отсе міркувала,
Та аж сумно стало:

Одинокі зостарілись...
Кому понадбали
Добра сього?“

— ”Стривай лишень!

Чи чуєш? щось плаче
За ворітьми, мов дитина!
Побіжім лиш! Бачиш?
Я вгадував, що щось буде!“

І разом схопились,
Та до воріт. Прибігають,
Мовчки зупинились:
Перед самим перелазом —
Дитина сновита,
Та й не туго. й новенькою
Свитиною вкрита;
Бо то мати сповивала,
І літом укрила
Останньою свитиною!...
Дивились, молили
Старі мої. А сердешне
Неначе благав:
Випручало рученята
Й до їх простягав
Манюсінькі... І замовкло,
Неначе не плаче,
Тільки пхика.

”А що, Насте?
Я й казав! От бачиш!

От і талан, от і доля!
І не одинокі!
Бери ж лишень та сповивай!...
Ач яке, нівроку!
Неси ж в хату, а я верхи
Кинусь за кумами
В Городище.“

Чудно якось
Дієть-ся між нами!
Один сина проклинає,
З хати виганяє;
Другий сьвічечку, сердешний,
Потом заробляє
Та ридаючи становить
Перед образами:
Нема дітей!... Чудно якось
Дієть-ся між нами!

III.

Аж три пари на радощах
Кумів назбирали,
Та в-вечері й охрестили
І Марком назвали.
Росте Марко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить де положить
І що з ним робити.
Минає рік. Росте Марко,

І дійна корова
У роскоші купать-ся.
Аж ось чорноброва
Та молода, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благодатний
У найми просить ся.

”А що-ж?” каже, ”возьмім, Насте!”

— ”Возьмімо, Трохиме,
Бо ми старі, нездужавм,
Та таки й дитина,
Хоча воно вже й піросло,
То все-ж таки треба
Коло його піклуватись.”

— ”Та воно-то треба,
Бо й я свою вже часточку
Прожив, слава Богу,
Підтоптав ся. Так що-ж тепер,
Що візьмеш, небого?
За рік, чи як?”

— ”А що дасте.”

— ”Е ні! треба знати,
Треба, дочко, лічить плату,
Зароблену плату;
Бо сказано: хто не лічить,
То той і не має.
Так оттак хиба, небого:
Ні ти нас не знавш,

Ні ми тебе; а поживеш,
Роздивиш ся в хаті,
Та й ми тебе побачимо, —
Оттогді й за плату.
Чи так, дочко?“

— ”Добре, дядьку!“

— ”Просимо ж у хату!“

Повднались. Молодиця
Рада та весела,
Їїби з паном повінчалась,
Закупила села.
І у хаті, і на дворі,
І коло скотини,
У-вечері і в-досвіта;
А коло дитини,
Так і пада, лїби мати!
В будень і в неділю
Головоньку йому змие,
Й сорочечку білу
Що день божий надїває.
Граєть-ся, співає,
Робить возики, а в сьвято
То й з рук не спускає.
Дивують ся старі мої
Та молять ся Богу.
А наймичка невсипуща
Що-вечір, небога,
Свою долю проклинає,

Тяжко, важко плаче;
І ніхто того не чує,
Не знав й не бачить,
Опріч Марка маленького.
Так воно не знає,
Чого наймичка сльозами
Його умивав;
Не зна Марко, чого вона
Так його цілує, —
Сама не з'їсть і не допє,
Його нагодув.
Не зна Марко, як в колисці
Часом серед ночі
Прокинеть-ся, ворухнеть-ся,
То вона вже скочить,
І укритє й перехрестить,
Тихо заколише:
Вона чує з тії хати,
Як дитина дитє.
В-ранці Марко до наймички
Ручки простягає,
І мамою невсипущу
Ганну величає.
Не зна Марко, ростє собі,
Ростє, виростає.

IV.

Чимало літ перевернулось,
Води чимало утекло;

І в хутір лихо завернуло.
І сліз чимало принесло.
Бабусю Настю поховали
І ледве, ледве одволали
Трохима діда. Прогуло
Прокляте лихо, та й заснуло.
На хутір знову благодать
З-за гаю темного вернулась
До діда в хату спочивать.

Уже Марко чумакує
І в осени не ночує
Ні під хатою, ні в хаті.
Кого-небудь треба сватать.
"Кого-ж би тут?" старий дума
І просить поради
У наймички. А наймичка
До царівни б рада
Слать старости: "Треба Марка
Самого спитати."
— "Добре, дочко! спитаємо,
Та й будемо сватать."
Розпитали, порадились,
Та й за старостами
Пішов Марко. Вернули ся
Люде з рушниками,
З сьвятим хлібом обміненим.
Панну у жупані,
Таку кралю висватали,
Що хоч за гетьмана,

То не сором. Оттаке-то
Диво запопали!

”Спасибіг вам!” старий каже.
”Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінчати,
Та й весілля! Та ще ось-що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя настя!...“
Та й заливсь слюзами.
А наймичка у порогу
Вхопилась руками
За одвірок, та й зомліла.
Тихо стало в хаті;
Тільки наймичка шептала:
”Мати... мати... мати!“

V.

Через тиждень молодиці
Коровай місили
На хуторі. Старий батько
З усієї сили
З молодицями танцює
Та двір вимітає;
Та проложих, проїзжачих
У двір закликає,
Та вареною частує,
На весілля просить.

Знай бігає, а самого
Ледве ноги носять.
Скрізь гармідер та реготня
В хаті і на дворі,
І жолоби викотили
З нової комори.
Скрізь пораньне: печуть, варять,
Вимітають, миють...
Та все чужі. Де-ж наймичка?
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благав старий,
А Марко аж плакав,
Що була вона за матір.
"Ні, Марку! ніяко
Мені матірю сидіти:
То багаті люде,
А я наймичка; ще й з тебе
Сьміяти ся будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Пійду помолю ся
Усім сьвятим у Києві,
Та й знову верну ся
В вашу хату, як приймете.
Поки маю сили,
Трудити-мусь."

Чистим серцем
Поблагословила
Свого Марка, заплакала
Й пішла за ворота.

Розвернуло ся весілля,
Музикам робота
І підковам. Вареною
Столи й лави миють.
А наймичка шкандибав,
Поспішав в Київ.
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Наняла ся носити воду,
Бо грошей не стало
На акафист у Варвари.
Носила, носила,
Кіп із вісім заробила,
Й Маркові купила
Святу шапочку в печерах
У Івана святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варвари
Невістці достала,
І, всім святим поклонившись,
До-дому верталась.
Вернула ся. Катерина
І Марко зустріли
За ворітьми, ввели в хату
Й за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катерина
Одпочить послала.

"За-що вони мене люблять?
За-що поважають?
О Боже мій милосердний!
Може вони знають?
Може вони догадались?...
Ні, не догадались,
Вони добрі."

І наймичка
Тяжко заридала.

VI.

Тричі крига замерзала,
Тричі розтавала;
Тричі наймичку у Київ
Катря проводжала,
Так як матір. І в четвертий
Провела небогу
Аж у поле, до могили,
І молила Бога,
Щоб швиденько вертала ся,
Бо без неї в хаті
Якось сумно, ніби мати
Покинула хату.

Після Пречистої в неділю,
Та після Першої, Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В брилї, на приспї. Перед ним

З собакою унучок грав ся,
А внучка в юпку одяглась
У Катрину, і ніби йшла
До діда в гості. Засьміявсь
Старий і внучку привитав,
Неначе справді молодицю.
"А де-ж ти діла паляницю?
Чи може в лїсі хто одняв?
Чи по-просту — забула взяти?
Чи може ще й не наекла?
Е, сором, сором! лепська мати!"
Аж зирк! — і наймичка ввійшла
На двір. Побіг старий стрічати
З онуками свою Ганну.
"А Марко є дорозі?"
Ганна діда питала ся.
— "В дорозі ще й досі."
— "А я ледве додибала
До вашої хати.
Не хотїлось на чужині
Одній умирати!
Коли-б Марка діждати ся!
Так щось тяжко стало"...
І внучатам із жлуночка
Гостинці виймала:
І хрестики, й дукачики,
Й наміста разочок
Ориночці, і червоний
З фольги образочок;
А Карпові соловейка

Й покапали сльози
З старих очей замучених.
Ледве, ледве встала
Із-за стола.

”Катерино!

Не та вже я стала:
Зледащила, не здужаю
І на ноги встати.
Тяжко, Катре, умирати
В чужій, теплій хаті!“

Занедужала небога.

Уже й причащали,
Й маслосьвятів служили, —
Нї, не помагало!
Старий Трохим по надвірю
Мов убитий ходить.
Катерина з болящої
І очей не зводить.
Катерина коло неї
І днює й ночує.

А тим часом сичі в ночі
Недобре віщують
На коморі. Болящая
Що-день, що-година,
Ледве чути, питаєть-ся:
”Доню Катерино !

Чи ще Марко не приїхав?
Ох, як-би я знала,
Що діжду ся, що побачу,
То ще б підождала!“

VIII.

Іде Марко з чумаками,
Ідучи співає,
Не поспіша до господи,
Воли попасає.
Везе Марко Катерині
Сужна дорогого,
А батькові шитий пояс
Шовку червоного,
А наймичці на очіпок
Парчі золотої
І червону добру хустку
З білою габою,
А діточкам черевички,
Фіг та винограду,
А всім зкупі червоного
Вина з Цариграду
Відер з тров у барилі,
І кавяру з Дону, —
Всього везе, та не знає,
Що діється дома!

Іде Марко, не журить ся.
Прийшов, слава Богу!
І ворота одчиняє,
І молить ся Богу.
"Чи чуєш ти, Катерино?
Біжи зустрічати! ,
Уже прийшов! Біжи швидче,
Швидче веди в хату!

Слава Тобі, Христе Боже!
На-силу діждала!“
І ”Отче наш“ тихо, тихо,
Мов крізь сон, читала.

Старий воли випрягає,
Занози ховає
Мережані, а Катруся
Марка оглядає.
”А де-ж Ганна, Катерино?
Я так і байдуже!
Чи не вмерла?“
— ”Ні, не вмерла,
А дуже нездужа.
Ходім лишень в малу хату,
І став у порогу...
Аж злякав ся. Ганна шепче:
”Слава, слава Богу!
Ходи сюди, не лякай ся!...
Вийди, Катре, з хати!
Я щось маю розпитати,
Де-що розказати.“

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилив ся
До наймички у голови.
”Марку! Подиви ся,
Подиви ся ти на мене!
Бач, як я вмарніла?

Я не Ганна, не наймичка,
Я...“
Та й заніміла.
Марко плакав, дивував ся.
Знов очі одкрила,
Пильно, пильно подивилась, —
Сльози покотились.
”Прости мене! Я каралась
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене, мій синочку!
Я... я твоя мати!“
Та й замовкла...

Зомлів Марко,
Й земля задріжала.
Прокинув ся... до матери —
А мати вже спала!

Переяслав, 13. XI. 1845.

57. Невольник

ПОСЬВЯТА.

Думи мої молодії,
Понуриї діти!
І ви мене покинули!...
Пустку натопити
Нема кому... Остав ся я,
Та не сиротою,

А з тобою, молодою, ,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
Єдина думо
Пречистая! Ти витаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Егерія: ,
Так ти, моя зоре,
Просияєш надо мною,
Ніби заговориш, ,
Усміхнешся. Дивлюся я —
Нічого не бачу.
Прокинувсь — серце плаче,
І очі заплачуть.

Спасибі зіронько!

Минає
Неясний день мій вже смеркає;
Над головою вже несе
Свою неклепану кошу
Косар непевний; мовчки скосить;
А там — і слід мій занесе
Холодний вітер. Все минає!...
Згадаєш може, молода,
Вилиту сльозами
Мою думу, і тихими,
Тихими річками
Проговориш: “я любила
Його на сім світі,

Й на тім світі любити-му“...
О мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду витати
Коло тебе, і за тебе
Господа благати!

I.

Той блукає за морями,
Світ переважає,
Доля, доленьки шукає,
Немає, немає,
Мов умерла! А той рветь-ся
З усієї сили
За долею... от-от догнав.
І — бебех в могилу!
А в иншого сіромахи
Ні хати ні поля,
Тільки торба; а з торбини
Витлядає доля,
Мов дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за чвертку закладає, —
Ні, не покидає!
Як репях той учепить ся
За латані поли,
Та й збирає колосочки
На чужому полі;

А там — снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Такая-то доля тая, —
Хоч і не шукайте!
Кого схоче, сама найде,
У колисці найде.

Ще на Україні веселі
І вольнії пишались села
Тогді, як праведно жили
Старий козак і діток двох.
Ще за гетьманщини старої,
Давно се діялось колись.

Так коло полудня, в неділю,
Та на Зелених ще й Сввятах,
Під хатою в сорочці білій
Сидить, з бандурою в руках,
Старий козак.

— "І так, і сяк!"
Старий міркує, розмовляє:
"І треба-б", каже, "й трохи шкода!
А треба буде; два-три годи
Нехай по світу потуляє
Та сам своєї пошукає,
Як я шукав колись... Ярино!
А де Степан?" — "А он під тинном,

— "А я й не бачу! А ідїть
Лишень сюди, та йдїть обов!
А нуте, дїти, оттакої!"

І ушкварив по струнах.

Старий грає, а Ярина
З Степаном танцює;
Старий грає промовляє,
Ногами тупцює.

"Як-би менї лиха та лиха,
Як-би менї свекрівонька тиха,
Як-би менї чоловік молодий,
До другої не ходив, не любив!

Ой гоп, чики-чки!

Та червоні черевичи,

Та троїстї музики:

Од віка до віка

Я любила б чоловіка!

Ой гоп! Заходивсь,

Зробив хату, оженивсь,

І піч затопив

І вечерять наварив.

— А нуте дїти оттакої!"

І старий підняв ся;

Як ударить як ушкварить ,

Аж у божки взяв ся!

"Чи так, чи не так,

Уродив пастирнак,

А петрушку

Криши в юшку,

Буде смак, буде смак!
Ой так, таки так,
Оженив ся козак!
Кинув хату
І кімнату,
Та й потяг у байрак.

— Ні, не така вже! підтопталась
Стара моя сила:
Утомив ся. А все се ви
Так розворушили.
О бодай вас! Шо-то літа!
Ні вже, не до-ладу,
Минуло ся. Іди лишень
Полуднувать ладодь;
Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба з'їсти.
Іди ж, доню! — А ти сину,
Послухаєш вісти.
Сїдай лишень! Як убили
Твого батька Івана
В Шляхетчині, то ти ще був
Маленьким, Степане,
Ще й не лазав. — "То я не син?
А чужий вам, тату?" —
— Та не чужий! стрівай лишень!
От, умерла й мати,
Таки твоя, а я й кажу
Покійній Марині,

Моїй жінці: А що? кажу,
Візьмем за дитину —
Тебе б отсе? — Добре, каже
Покійна Марина:
Чому не взять? — Взяли тебе
Ми, та й спарували
З Яриночкою до купи.
А тепер осталось
Ось-що робить: ти на літі,
І Ярина зрів;
Треба буде людей шукать
Та що-небудь діять.
Як ти скажеш? — "Я не знаю,
Бо я думав... тев..."
— "Що Ярина сестра тобі?
А воно — не тев;
Воно просто: любіте ся,
Та й з Богом до шлюбу!
А поки що, треба буде
Подивитись, як там живуть:
І на чужі люде
Чи орють,
Чи не на охрану сіють,
А просто жнуть
І немолоченев віють,
Та як і мелють і ідять —
Все треба знать
Так от-як, друже: треба в люде
На рік, на два пійти

У наймити;
Тогді й побачимо, що буде.
Бо хто не вмів заробить,
То той не вміти-ме й пожити.
А ти як думаш, небоже?...
Не думай! коли хочеш знать,
Де лучше лихом торгувать,
Іди ти в Січ! Як Бог поможе,
Там найси ся всіх хлібів;
Я їх чимало попоїв:
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш, принесеш;
А коли згубиш, поживеш
Мое добро! То хоч авичаю
Козацького набереш ся
Та побачиш світа,
Не такого, як у бурсі,
А живі мислите
З товариством прочитаеш,
Та по-молодечи
Будеш Богу молити ся,
А не по-чернечи
Харамаркать. Оттак сину;
Помолившись Богу,
Осїдаєм буланого,
Та й гайда в дорогу!
Ходім лишень полуднувать.
Чи ти вже, Ярико,

Змайструвала там що-небудь?
Оттакє-то, сину!...“

— ”Уже, таточку!“ озвалась
Із хати Ярина.

II.

Не їсть ся, не петь-ся, і серце не беть-ся,
І очі не бачать, не чуть голови!
Нєначе не має, нїби неживий.
Замість шматка хлїба, за кухоль береть-ся
Дивить ся Ярина та нишком сьмієть-ся.
— ”Що се йому стало? Нї їсти, нї пить,
Нїчого не хоче! Чи не занедужав? —
Братику Степане! що в тебе болить?“
Нїби то й не чув. ”Чи жать, чи не жать,
А сїяти треба!“ старий промовляє
Нїби-то до себе. ”А нумо вставать!
До вечернї може ще пошкандибаю.
А ти, Степане, ляжеш спать
Бо завтра рано треба встать
Та коня сїдлать“.

— ””Степаночку, голубчику!
Чого се ти плачеш?
Усьміхни ся, подиви ся!
Хиба ти не бачиш,
Що й я плачу? Розсердив ся
Бог знає на кого,
Та й зо мною не говорить.

Утечу, їй-Богу,
Та й сховуюсь у буряні...
Скажи бо, Степане!
Може й справді нездужаєш?
Я зільля достану,
Я побіжу за бабою...
Може се з пристріту?"
— "Нї, Ярино, мов серце,
Мій рожевий квіте!...
Я не брат тобі, Ярино!
Я завтра покину
Тебе й батька, на чужині
До-небудь загину;
А ти мене й не згадаєш,
Забудеш, Ярино,
Свого брата!" — "Схамени ся!
Їй-Богу, з пристріту!
Я не сестра? хто-ж отсе я?
О Боже, мій сьвіте!
Що тут діять? Батька нема,
А він занедужав
Та ще й умре. О Боже мій!
А йому й байдуже,
Мов сьмієть-ся. Степаночку!
Хиба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка
І мене не стане?"
— "Нї, Ярино, я не кину,
А тільки поїду

Недалеко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостами, за тобою
Та за рушниками.
Чи подаєш? — "Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартує!" — "Не жартую.
Їй-Богу, Ярино,
Не жартую!" — "То се й справді
Ти завтра покинеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи бо, Степане!
Хиба й справді не сестра я?"
— "Ні, мое коханьне,
Мое серце!" — "Боже ж ти мій!
Чому я не знала...
Була б тебе не любила
І не цілувала...
Ой, ой, сором! Геть од мене!
Пусти мене! Бачиш,
Який добрий! Та пусти бо!
Їй-Богу, заплачу."
І заплакала Ярина,
Як тая дитина,
І крізь сльози промовляла:
"Покине! покине!"

Як той явір над водою,
Степан похилив ся,

Щирі сльози козацькі
В серці запекли ся,
Мов у пеклі. А Ярина
То клене, то просить,
То замовкне, подивить ся,
І знов заголосить.
Не чули ся, як смеркло ся;
І сестру і брата,
Ніби скованих до-купи,
Застав батько в хаті.

І світ настає, а Ярині
Не спить ся, ридє.
Уже Степан із криниці
Коня нагуває.
Й вона з відрами побігла
Ніби за водою
До криниці. А тим часом
Залорозську зброю
Старий виніс із комори.
Дивить ся радіє,
Приміряє, ніби знову
Старий молодіє.
Та й заплакав. — "Збров моя,
Збров золотая!
Літа мої молоді,
Сило молодая!
Послужи, моя ти збров,
Молодій ще силі,

Послужи йому так щиро,
Як мені служила!“

Вернули ся од криниці,
І Степан сідлає
Коня, свого товариша,
Й жупан надіває.
А Ярина дає зброю,
На порозі стоя:
Степан її надіває,
Та плачуть обое.
І шаблюка, мов гадюка,
Й ратище-дручина,
Й самопал семишаденний
Повис за плечима.
Аж зомліла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака.
Веде коня за поводи
Та плаче Ярина;
Старий батько іде рядом,
Научає сина:
Як у війську пробувати,
Старшин шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
— ”Нехай тебе Бог заступить!“
Як за селом стали.

Сказав батько, — та всі трое
Разом заридали.

Степан гукнув, і курява
Шляхом підняла ся.
— "Не бари ся, мій сяночку!

Швидче повертай ся.
Сказав старий. А Ярина,
Мов тая ялина

При долині, похилилась.

Мовчала Ярина,
Тільки слези утирає,
На шлях поглядає:

Із куряви щось витягне
І знов пропадає;

Нїби шапка через поле
Котить ся, чорнїє,

Проподає, мошечкою

Тільки-тільки мрів,

Та й пропала. Довго, довго

Стояла Ярина

Та дивилась, чи не вирне

Знову комашина

Із куряви. Не вирнула,

Пропала. І знову

Заплакала Яриночка

Та й пішла до-дому.

III.

Минають дні, минає літо;
Настала осінь, шелестить

Пожевле листе мов убитий
Старий під хатою сидить:
Дочка невдужав Ярина,
Його єдина дитина
Покинуть хоче! З ким дожить,
Добити віку вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав — та й нищечком заправав
Багатий сивий сирота.

— "В Твоїх руках все на світі,
Твоя всюди воля!

Нехай буде так, як хочеш!

Така моя доля!"

Старий вимовив і нишком

Богу помолив ся,

Та й пішов собі з-під хати

В садок похоскати.

І барвінком, і рутою,

І рястом квітчав

Весна землю, мов дівчину

В зеленому гаї.

І сонечко серед неба

Опинилось, стало,

Мов жених той молодую,

Землю оглядало.

І Ярина вийшла з хати

На світ божий глянуть.
Ледве вийшла; усміхнеться,
То піде, то стане,
Розглядає, дивується
Та любо, та тихо,
Нїби вчора народилась...
А лютеє лихо
В самім серці ворухнулось
І світ заналило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса в-ранці,
Сльози полили ся.
Старий батько коло неї
Як дуб похилив ся.

Одужала Яриночка.
Ідуть люде в Київ
І вона йде з ними.
У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
Тричі причащалась;
У Почаєві святому
Ридала-молилась,
Щоб Степан той, доля тая,
Її хоча приснилась.
Не приснилась! — вернула ся,
Знову забіліла

Зима біла. За зимою
Знов зазеленіла
Весна божа. Вийшла з хати
На світ дивуватись
Яриночка, та не Бога
Святого благати,
А нищечком у ворожки
Про його слитати.

І ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан, долю та весіле
З воску виливала.
— "Он бачиш? кінь осідланий
Тупав ногою
Нід козаком; а он-де йде
Дідусь з бородою
Аж до волін. Отто гроші;
Як би догадав ся
Козак оттой злякаться діда...
Злякав! — та й сховав ся
За могилу, лічить гроші...
А он знову шляхом
Козак іде, ніби старець;
То, бач, ради страху,
Щеб Ляхи або Татари
Часом не спіткали."
І радесенька Ярина
До-дому верталась.

IV.

Уже третій і четвертий
І пятий минає
Не малий рік, а Степана
Немає, немає!
І стежечка-доріженька,
Яром та горою
Утоптана до ворожки,
Поросла травою
Нема його! У черниці
Косу розплітає
Безталанна; коло неї
Падає, благає
Старий батько, хоч літечко,
Хоч Петра діждати,
Хоч Зеленої Неділі...

Діждались, і хату
Уквітчали гарнесенько,
І в сорочках білих
Невеселі, мов сироти,
Під хатою сіли.
Сидять собі та сумують.
Слухають: щось грає
Мов на кобзі, на улиці,
І ніби співає...

ДУМА.

”У неділю в-ранці рано
Синє море грало:

Товариство кошового
На радї прохало:
"Благослови, отамане,
Байдаки спускати,
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати."

“Чайки і байдаки спускали,
Гарматами рештували,
З Дніпрового гирла широкого випливали,
Серед ночі темної,
На морі синьому,
За островом Тендером потопали, пропадали...
Один потопав,
Другий виринав,
Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою
І зично гукає: [махає
"Нехай вам, панове товариство, Бот допо-
магає!"

І в синій хвилі потопав, пропадає...
Тільки три чайки, слава Богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Сине море не втопило,
А в турецьку землю аганярську
Без кормит прибило.
Тоді сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого.

Турки-яничари ловили,
З гармати примали,
В кайдани кували,
В тяжкую неволю задавали...
Ой Спасе наш Межигорський,
Чудотворний Спасе!
І лютому ворогові
Не допусти власти
В турецькую землю, в тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуда,
Отаманам — по чотирі...
І сьвіта божого не бачать, не знають,
Під землею камінь ламають,
Без сповіди сьвятої умирають,
Як собаки адихають.
"І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І нерідну сестру Ярину...
Плаче рідас,
До Бога руни адіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Уже на третьому полі
Турки-яничари догнали,
До стовна вязали,
Очи виймали,
Гарячим залізом випікали,

В кайдани кували,
В тюрму посадили
Та й замурдували...”

V.

От-так на улиці, під тинном,
Ще молодий кобзар стояв
І про невольника співав.
За тинном слухала Ярина,
І не дослухала — упала.

— ”Степаночку! Степаночку!”

Кричала, ридала.

”Степаночку, серце мов!

Де-ж се ти барився?

Тату! Тату! Ідть сюди,

Ідть, подивіть ся!” —

Прийшов старий, розглядає,

І свого Степана

Не пізнає. Таке з його

Зробили кайдани!

— ”Сину ти мій безталанний!

Моя ти дитино!

Де ти в світі погибав?

Сину мій єдиний!”

Плаче.

Плаче старий та ридав,

Й Степан сльотий плаче,

Невидющими очима

Мов сонно побачив.

І беруть його під руки
І ведуть у хату;
І витає Яриночка
Мов рідного брата;
І голову йому змила
І ноги умила,
І в сорочці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положила спати
У кімнаті, — і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

Через тиждень без старостів
За Степана свата
Старий свою Яриночку, —
І Ярина в хаті...
— "Ні, не треба, мій таточку,
Не треба, Ярино!"
Стелан каже. "Я загинув,
На віки загинув!
За-що ж свої молодії
Ти літа погубиш
За калікою Ярино?...
Насьміють ся люде,
І Бог сьвятий покарає,
І прожене долю
З сії хати веселої
На чужєє поле.

Ні, Ярино! Бог не кине
І знайде дружину;
А я пійду в Запороже:
Там я не загину, —
Нагодують.“

— ”Ні, Степане,

Моя ти дитино!
І Господь тебе покине,
Як ти нас покинеш.
Оставай ся, Степаночку!
Коли не хоч братись,
То так будем: я — сесгрою,
А ти будеш братом,
І дітьми йому обов,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кидай нас знову!
Не покинеш?...“ — ”Ні, Ярино!“ —
І Степан остав ся.
Зрадів старий мов маленький,
Аж за кобзу взяв ся.
Хотів вшкварить “метелицю”
З усієї сили,
Та не вшкварив...

Під хатою

Усі трое сіли.

”Роскажи ж ти нам, Степане,
Про свою долю;
Бо й я таки гуляв колись

В турецькій неволі.“
— ”Отто-ж мене, вже сліпого
На світ випускали
З товариством. Товариство
На Січ прямувало
І мене взяло з собою,
І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-Запорожці
І в Січ завертають...
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як Москалі срібло-злото
І свічки забрали
У Покрови; як козак
В-ночи утікали,
І на тихому Дунаю
Новим Кошем стали;
Як цариця по Києву
З Нечосом ходила,

.....

І як степи запорожські
Тоді поділили
І панам на Україні
Люд закріпостили...

Оттак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...

.....

”Оттак-то! Тяжко, тату,
Із своєї хати
До Турчина поганого з
В сусіди прохатись!
Тепер, кажуть, в Слободзеї
Останки збирає,
Хлюпців підмовляє...
Нехай йому Бог допоможе!
А що з того буде —
Святий знає! Почуємо,
Що розкажуть люде.”

Оттак вони, що день божий,
У двох розмовляли
До півночи, а Ярина
Господарювала,
Та святих оттих благала...
Таки-ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
З сльїним своїм...

Таке-то

Скоїлось на світі,
Мої любі дівчаточка,
Рожевї світи!

Такев-то ! Одружились
Мої молодії.
Може воно й не до ладу,
Та що маю діять,
Коли таке сподіялось.

Рік уже минає,
Уже й другий. З дружиною
Ярина гуляє :
По садачку. Старий батько
Сидить коло хати,
Та вчить внука пuzанчика
Чолом оддавати...

VI. ЕПІЛОГ.

Отсе і вся моя дума...
Не здивуйте, люде!
Те, що було, минуло ся
І знову не буде.
Минули ся мої сльози,
Не рветь-ся, не плаче
Поточене старе серце,
І очі не бачать .
Ні тихої хатиночки
В забутому краю,
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю;
Ні дівчини молодії
Й малої дитини

Я не бачу щасливої:
Все плаче, все гине!
І рад би я сховати ся,
Але де? — не знаю.
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають!
Серце вяне, засихає,
Замерзають сльози...
І втопивсь я одинокий
На самій дорозі...
Оттаке-то! Не здивуйте,
Що вороном крачу:
Хмара сонце заступила,
Я сьвіта не бачу.
Ледве-ледве о півночі
Серцем прозираю,
І немощну мою думу
За сьвіт посилаю,
Сцілющої й живущої
Води пошукати:
Як інколи, то й принесе
І покропить в хаті,
І засьвітить огонь чистий,
І сумні тихо
Росказу про весілля,
Звертає на лихо...

Тепер мені про сліпого
Сироту кінчає.

Але як довести краю,
І сама не знає,
Бо не було того дива
Може, спокон-віку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим чоловіком!

Отже сталося таке диво!
Год, другий минає,
Як побрались; а дивіть ся —
В купочці гуляють
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука маленького
Чолом оддавати.

До мертвих і живих і ненарожден- них земляків моїх,

в Україні і не в Україні сущих моє дружнєє
посланіє.

Аще кто речет, яко люблю Бога,
а брата своего ненавижду, ложь есть.
Соборн. посланіє апостола Іоанна,
гл. IV., ст. 20

I.

І світає, і смеркає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.

Тільки я, мов окаянный,
І день і ніч плачу
На розпутьях велелюдних,
А ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає;
Оглухли, не чують,
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують,
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіть ся, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіть ся на рай тихий,
На свою Вкраїну;
Полюбіте щирем серцем
Велику руїну!
Розкуйте ся, братайте ся,
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі...
В своїй хаті — своя правда,
І сила і воля!

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра;
А ви прете ся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра сьвятого, волі, волі,
Братерства братнього..... Найшли,
Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись;
А хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця правди дозрівать
В німецькі землі, у чужій,
Прете ся знову. Як-би взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді б zostав ся сиротою
З сьвятими горами Дніпро!

Ох, як-би то сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала;
Не чули б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;

І люде б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою...

Схаменіть ся! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся незабаром
Заковані люде;
Настане суд, заговорить
І Дніпро і гори,
І потече сто ріками
Кров у синє море
Дітей ваших; і не буде
Кому помагати:
Одцураєть-ся брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на віки прокленетесь
Своїми синами.
Умийте ся! образ божий
Богном не скверніте!
Не дуріте дітий ваших,
Що вони на сьвітї
На те тільки, щоб панувать;
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибско, глибоко...
Дознають ся небожата,
Чия на вас шкура,

Та й засудять, і премудрих
Немудрі одурять.

Як-би ви вчилися так, як треба,
То й мудрость би була своя;
А то залізете на небо:

"І ми — не ми, і я — не я!

І все те бачив, все те знаю:

Нема ні пекла ані раю,

Нема і Бога, тільки я,

Та кудий Німець узловатий,

Та й більш нікого..."

— "Добре, брате!

Що-ж ти таке?"

"Нехай Німець

Скаже; "Я не знаю!"

Оттак то ви навчатесь

У чужому краю!

Німець скаже: "Ви Моголи."

— "Моголи, Моголи,

Золотого Тамерлана

Онучата голі!"

Німець скаже: "Ви Славяне."

— "Славяно, Славяно,

Славних прадідів великих

Правнуки погані!"

І Кольяра читаєте

З усієї сили,

І Шафарика і Ганку.

І в славянофіли
Так і претесь, і всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг! "Колись будем
І по своїмгу глаголать,
Як Німець покаже.
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
Оттогді ми азходимось!"

Добре заходились
По німецькому показу,
Та й заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люде!
А гвалту! а крику!
"І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія? Поема
Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що не Брути!...
У нас Брути і Коклеси,
Славні незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори клала,
Степом укривалась!"

Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!...

Подивіть ся лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова:
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми;
Все розберіть, та й спитайте
Тогді себе: що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, за-що закуті?
То й побачите, що ось-що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сьмітя ваші пани
Ясновельможнії гетьмани!
Чого-ж ви чванете ся, ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучше, ніж батьки ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх бувало й лій топили! —
Може чванетесь, що брацтво
Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом

Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить,
А на Січи мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуйте,
Й їсте на здорове,
Та й славите Запороже.
А чиею кровю
Отта земля наповна,
Що картоплю родить,
Вам байдуже, аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!
Правда ваша : Польща впала,
Та й вас роздавила.
Так ось-як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І нам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають.
Так як пиво, праведную
Чров зі ребер точуть!
Просьвітити, бачиш, хочуть

Материні очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За Німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчаться, як дітий тих
Нових доглядати!
Показуйте! За науку —
Не турбуйтеся — буде
Материна добра плата:
Розпадеться-ся луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих...

Учітеся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люди цураються,
В хату не пускають,
Свої діти — мов чужі,
І немає злому
На всій землі беззаконній
Веселого дому

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших: тяжкі діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!
Оттака-то наша слава,
Слава України!...
Оттак і ви прочитайте,
Щоб несонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й за-що розпинали?...

Обниміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усьміхнеть-ся.
Заплакана мати!
Благословіть дітей своїх
Твердими руками,
І обмитих поцілюйте
Вольними устами!
І забудеть-ся срамотня
Давная година,
І оживе добра слава,
Слава України,

І сьвіт ясний, не вечірній,
Тихенько засяє...
Обниміть ся ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

59. Псалми Давидові

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчають ся; і стане він,
Як на добрім полі,
Над водою посажене,
Древо зеленіє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає:
Як той попіл над землею
Вітер розмахав.
І не встануть з праведними
Злиї з домовини;
Діла добрих обновлять ся,
Діла злих загинуть.

ХІІ.

Чи я мене, Боже милий,
На-віки забувавш?
Одвертавш лице своє,
Мене покидавш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сьміятись?! Спаси мене,
Спаси мою душу!
Да не скаже хитрий ворог:
"Я його подужав!"
І всі злії посьміють ся,
Як упаду в руки,
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене! Помолю ся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

ХІІІ.

Боже! нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тиї літа як рукою
Твердою своєю

Розв'язав Ти наші руки
І покрити землею
Трупи ворогів. І силу
Твою возхвалили
Твої люде, і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрити-еси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкладаю, як овець, нас
І жеруть. Без плати
І без ціни оддав-еси
Воротам проклятим,
Покинув нас на сьміх людям,
В наругу сусідам;
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сьміючи ся,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм,
Чужим богам не молимося,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, избави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,

Побори і другу,
Ще лютійшу. Встань же, Боже!
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирила ся душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же Боже! поможи нам,
Встань на ката знову!

LII.

Пребез'умний в серці скаже,
Що Бога немає;
В беззаконії мерзів,
Не творить блага.
А Бот дивить ся: чи в ще
Взискающий Бога?
Нема добро творящого,
Нема в'ї, одного!
Коли вони, неситиї
Гріхами, дознають?
Їдять люде, замість хліба,
Бога не згадають.
Там боять ся, лякають ся,
Де страху й не буде:
Так самі себе боять ся
Лукавії люде.
Хто-ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?

Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Возхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадуєть-ся Ізраїль
І сьвятий Іаков.

LIII.

Боже! спаси, суди мене
Ти по своїй волі!
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи!
Бо на душу мою встали
Сильнії чужії,
Не зрятъ Бога над собою,
Не знають, що діють.
А Бог мені помагав,
Мене заступає,
І їм правдою своєю
Вертає їх злая.
Помолю ся Господеві
Серцем одиноким,
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіями
На радї великій

Став земних владик судити
Небесний Владика.

Доколі будете стяжати
І кров невинну розливати
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагати?
Вдові убогій допоможіте!
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих! — Не хотять
Познати, розбити тьму неволі.
І все Господа глаголи,
І все трепетна земля.

Царі й раби однакові
Сини перед Богом.
І ви вмерте, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі Твоя правда
І воля і слава.

ХСІІІ.

Господь Бог лихих карає,
Душа моя знає;
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажав.
Вознеси ся над землею

Високо, високо,
Закрий славою свою
Сліпе, горде око!
Доки, Господи, лукаві
Хвалять ся, доколі
Неправдою? Твої люде
Во тьму і в неволю
Закували, добро Твоє
Кровю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: "Не зрить Господь,
Ніже тебе знає."
Умудріть ся, немудрі!
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає
І розум лукавий.
Дивіть ся ділам Його,
Його вічній славі!
Благо тому, кого Господь
Карає між нами:
Не допуска, поки злому
Ізриєть-ся яма.
Господь любить свої люде,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?

Як би не Бог поміг мені,
То душа б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.
Ти, Господи, помагавш
По землі ходити,
Ти ратуєш мою душу
І серце врачуєш,
І перебуде Твоя воля
І Твій труд не всує.
Вловлять душу праведнику,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

СХХХІІ.

Чи в що красче, лучше в світі,
Як у-купі жити,
З братом добрим добро певне
Пожить, не ділити?
Яко миро добровольне
З голови честної
На бороду Аарону
Спадає россою
І на шитий омети.

Ризи дорогії;
Або роси Єрмонськії
На сьвятиї гори
Високії Сіогськії
Спадають, і творять
Добро тварям земнородним
І землі і людям:
Оттак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцарить ся в дому тихім,
В сімї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

СХХХVІ.

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полі,
Сидїли ми і плакали
В далекій неволї,
І на вербах повішали
Органи глухий.
І нам стали сьміяти ся
Едомляне злії:
“Розкажіть нам пісню вашу:
Може й ми заплачем;
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!”
— ”Якої ж ми заспівали
На чужому полі?”

Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині!
І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуде помянути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помняне,
Едомські діти,
Як кричали ви: "Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте
Єрусалим! "Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая,
В радости застане
І розібє дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І нову славу
Воспоем честним собором,
Серцем нелукавим!
Во псалтирі і тимпані

Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Пі'вим помагав.
Преподобний во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять ім'я божє;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізничі пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителєй
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобних слава!

Вюнище, 19. XII. 1845.

60. Княжна.

Зоре моя вечірняя!
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Як широка сокорина
Віти розпустила,

А над самою водою
Верба похилилась —
Аж по воді розіслала
Зелені віти,
А на вітах гойдають ся
Нехрещені діти, —
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич у лісі та на стрісі
Недолю віщує, —
Як сон-трава при долині
В ночі цвітає.
А про людей — нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,
Добре знаю!... Зоре моя,
Мій друже єдиний!
Ти не знаєш, що діється
В нас на Україні;
А я знаю, і розкажу
Тобі, й спать не ляжу,
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

I.

Село! і серце одпочине.
Село на нашій Україні,
Неначе писанка село.
Зеленим гаєм поросло,
Цвітуть сади, біліють хати.

А на горі стоять палати,
Неначе диво, а крутом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс і поле,
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог витає над селом!

Село! село! Веселі хати!
Веселі з-далека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люде й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь, — була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі, були багаті:
Високі на горі палати,
Чималий у яру ставок,
Зелений на горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
По-над водою простяглось.

Колись там весело було:
Бувало, літом і зимою

Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь аж синіє похочає,
Та сам несмілим наливає,
Та ще й покрикує: "віват!"
Гуляє князь, гуляють гості,
І покотились на помості.
А завтра знову ожива,
І знову пє, і знову гуляє.
І так за днями день минає.
Мужицькі душі аж пищать,
Судовики благають Бога;
П'яниці знай собі кричать:
— „И патрість! и братъ убогихъ!
Нашъ славний князь! Вивать! вивать!
А патріот, убогих брат,
Дочку й тиличку однимас
У мужика, — і Бог не знає,
А може знає, та мовчить!

II.

Княгиня в-заперті сидить.
Її і в сїни не пускає
Убогих брат. А що-ж робить?
Сама втекла і повінчалась;
І батько й мати не пускали,
Казали: в гору не залазь!
Таж нї, за князя! От і князь!
От і пишайсь тепер, княгиге!

Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною у-ночи;
Засхнеш, не знати-меш нічого:
Не знати-меш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!

Хотілось любити
Хоч годочок, хоч часочок,
На сьвіт подивитись:
Не довелось, — а все було.
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала;
Хоч молись перед тобою.
Мов перед сьвятою.
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить, та славить Бога
І добро творити,
Та божою красою
Людей веселити, —
Так же ні! А молодії
Та карії очі
Щоб марніли в самотині...
Може Бог так хоче
Боже! Боже! Давш волю
І розум на сьвітї
Красу давш серце чисте,
Та не давш жити.

Не давш на рай веселий
На сьвіт Твій великий
Надивитись намолитись
І заснуть на віки!

Невесело на сьвітї жить,
Коли нема кого любить
Оттак і їй, одній, єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині —
Аж страшно! А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матірю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя; і дав досжить
Господь їй радости на сьвітї,
Узріть його, поцілувать
Своє єдине дитя,
І перший крик його почути...
Ох діти! діти! діти!
Велика Божя благодать!

III.

Сльози висохли, пропали,
Сонце просияло
І княгиня з дитиною
Не тією стала:

Нїби на свїт народилась,
Гралась, веселилась,
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила,
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала.
Бо княгинї тільки вміють
Привести дитину.
А годувать та доглядать
Не вміють княгинї;
А потім оха "Забував
Мене мій Поль, або Филат!"
За-що ж воно тебе згадає?
За те хиба, що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А п'яного свого князя
І не допускала.

Мов яблучко у садочку
Кохалась дитина.
І говорить уже стала,
І вчила княгиня
Тільки "мамо" вимовляти,
А "тато" не вчила...
І книжочок з кунштниками
В Ромні накупила,

Забавляла· розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштиках
Заходилась вчити;
І що божий день купала,
Рано спати клала,
І пилиночки на неї
Впасти не давала,
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала,
Надивлялась· любувалась
Княжною своєю.
І жениха їй єднала,
І радїла з нею,
І плакала. Довгі коси
Уже розплїтала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала
У мундурі, та й закрила
Заплакані очі.
А дитині нїби снитъ ся,
Мов вимовить хоче:
— "Не плач, мамо! не розплїтай
Мої довгі коси.
Посїчуть ся"... Що день божий
Радости приносить
Своїй матери щасливій
Дочка уродлива:
Мов тополя виростає

Сьвітові на диво.
Виростає, та не довго
Буде веселити
Свою матір: Бог карає
Княгиню на сьвіті.
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умирає,
Злеє оживає?..

Занедужала княгиня
І князь схаменує ся,
За бабами знахарками
По селах метнує ся.
Наїхали; заходились
Лічили, лічили,
Поки її безталанну
В труну положили.

IV.

Не стало на селі княгині,
І гусли знову загули,
А сирота її в селі,
Її єдина дитина,
Мов одірвалось од гільлі:
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить,
Спекло ся бідне на жару;
Лопуцьки їсть, ставочки гатить

В калюжах з дітьми у яру...
Умий ся, серденько, бо мати
Он дивить ся й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думав: тебе не стало.
Умий ся: серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою,
І Господа б благословляла
За долю добрую твою.
Умила ся: а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде?
Побачим.

Гусла загули,
Гуляв князь, гуляють гості:
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.
Ой стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голодні люди. А скирти гниють,
А пани і полову жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав:
Тоді б і в Парижі і іншому краю
Наш брат хуторяним себе показав!
Чи Бог тев знав? Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить і не покарать!
Або вже аж надто довготерпеливий!...

Минають літа. Люде гинуть:
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі потнули,
А він байдуже: пів, гуляє,
Та жида з грішми виглядає.
Радіють люде. Бога просять;
Аж ось із Києва привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

[V.]

Чорнобрива, кароска,
Вилитая мати,
Тільки смутна, невесела.
Чого б сумувати?
Або може вже такою
Вона й уродилась?
Або може молодев
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого!
Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка,
На сьвіт виглядала
З того Києва; аж поки
Побачила села
Знівечені, з того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселїли:
Там словамч привитала,
Там нагодувала;
Що день божий обходила
Село, помагала
Усякому, а сироти
До неї в покої
Приходили і матірю
Свою сьвятою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим часом жиди в село
З грішми появились.
Радїє князь, запродає
З половою жито,
І молотить витанняє
Людей недобитих.
Змолотили, нївроку їм,
За одну годину
І з клунек провіяли.
Князь і не спочинув:
На моторич закликає,
Та не та гуляє
Аж у гаї, бо в покоях
Дочка спочиває.
Гармідер, галас. гам у гаї.

Страмотні співи; аж лясчить
Жіночий регіт; завивав!
Реве хазяїн: "Будем пить
Аж поки наша доня спить!"

VI.

А доня в-заперті сидить,
В своєму сумному покої,
І дивить ся, як над горою
Червоний місяць аж горить.
З-за хмари тихо виступав,
І ніби гори оживають;
Дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають,
І пугач пута, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають, гудуть.
Дивітесь, очі молодії,
Як зорі божії встають,
Як сходить місяць, червоніє;
Дивіте ся поки вас грів,
А зорі спати че дають!

Головсю могодсю
На руки схилилась,
До півночи невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. Дивила ся,
Та й плакати стала.

Може серце яке лихо
Тихо прошептало?
Та байдуже! поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помолилась, та й спать лягла,
І тихо заснула.

VII.

В гаю все покотом лежало,
Пляшки і гості: де що в пало,
Там і осталось. Сам не упав.
Остатню каплю допивав,
Та й ту допив. Встав не пада,
Іде в покої. Скверний гаде!
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменув ся. Ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки. Прокинь ся.
Убий гадюку — покусав!...
Убий, і Бог не покарав,
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала
І Саваофта не злякалась.
Ні, не прокинула ся, спить:
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Не чуť нічого. Час минає,
А потім крик, а потім гвалт
І плач почули із палат,
Почули сови потім знову

Не чутъ нічого. І в той час
Скирти і клуня занялись
І зорі зникли. Хоч-би слово,
Хоч-би де голос обізвався!
Пани в гаю не ворушились;
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймався.

Прокинулись в-ранці гості,
Аж бачать, що лихо;
Покинули свого князя.
Та любо, та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бот покине.
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Клязбно моя безталанна,
Знівечений цвіте!
Ти ще будеш покутувать
Гріхи на сїм сьвіті,
Гріхи батькові. О доле,
Лукава доле!
Покинь її хоч на старість,
Хоч на чужім полі!
На безлюдді! Не покинеш,
Поведе і до краю,
До самої домовини,
Сама й поховавш.

В селі не бачили й не чули,
Де вона подїлась.

Думали, на пожарищі
Небога згоріла.

[VII.]

Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє.
Нездужав встати;
А підвести нема кому,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.
Люде трохи очуняли;
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає,
І не буде вже сьвятої.
Де-ж вона поділась?
У Києві пресьвятому
В черниці постриглась.

Родилась на сьвіт жить, любить.
Сіять господньою красою,
Витать над грішними сьвятою,
І всякому добро творить.
А сталось ось-як: у черницях
Занапастило ся добро.

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якось я в Чигирин

І в монастир оттой дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, самотний стоїть.
Оттам мені і розказала
Стара черниця новину,
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік: "Одпочивала,
Та й Богу душу оддала.
Вона була ще молодою
І прехорошая собою;
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці з три
І все до крихти розказала
Мені і Ксенії сестрі,
І вмерла в нас . І де ходила
В яких-то праведних містах,
А в нас сердешна опочила.
Отсе її сьвята могила...
Ще не поставили хреста."

61. Відьма

Молю ся, знову уповаю,
І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою
Ніким стінам передаю.

Озовіте ся ж, заплачте,
Німиї, зо мною
Над долею злою!
Озовітесь! А за вами
Може озоветь-ся
Безталаньне невсипуще,
І нам усьміхнеть-ся;
Повєднав з недолею,
І з людьми і скаже
Спасибіг нам; помолить ся.
Й тихо спати ляже.

І примиренному присняться ся
І люде добрі, і любов,
І все добро. і встане в-ранці
Веселий, і забуде знов
Свою недолю; і в неволі
Пізнав рай. пізнав волю
І всетворящую любов.

I.

Коло осіннього Миколи,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом у-ночи —
Ішли цигани; а йдучи —
Звичане вольниї — співали.
Ішли, ішли, а потім стали,
Патро край шляху розпяли,
Огонь чималий розвели
І крутом його посідали:
Хто з шашликом. а хто і так —

За те він вольний, як козак
Колись-то був. Сидять, куняють,
А за шатром в степу співав,
Неначе п'яна, з приданок
До-дому йдучи, молодиця:

”Ой у новій хаті
Полягали спати;
Молодій приснилось,
Що мати сказала,
Свекор оженив ся:
Батько утопив ся,
І!..... гу!....“

Цигани слухають, сміють ся:
”І де ті люде тут візьмуть ся?
Отсе мабуть із-за Дніпра,
Бо тут все степ... Мара! мара!“
Цигани крикнули, схопились,
А перед ними опинилось
Те, що співало. Жаль і страх!
В свитині латаній дрожала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров, аж струпом стала,
І довгі коси в репяхах
О поли бились в ковтунах.
Постояла а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На саамім полум'ї. ”Ну так!

Оженив ся неборак!“
Сама собі вона шептала,
І тяжко-страшно усміхалась.
Що-ж се таке? Се не мара,
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Циган.

А відкіля ти, молодице?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)

”Як була я молодиця,
Цілували мене в лиця,
А як стала стара баба,
Цілували б, була б рада.“

Циган.

Співуча, нічого сказать!
Як-би собі таку достать,
Та ще й з медведем...

Відьма.

Я співаю,
Чи то сижу, чи то гуляю,
Усе співаю, все співаю.
Уже забула й говорить,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була, що заблудила?

Відьма.

Хто? я чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить!
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеть-ся вовкулак. (Усміхнувшись)
Я в приданках була, опила ся.
І, молода, не придала ся...
А все то прокляті пани
З дівчатами такев діють!
Ще треба друту одружить.
Пійду, без мене не з'уміють
І в домовину положить.

Циган.

Не йди, небого! Будь тут з нами!
У нас, їй Богу, добре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Нема.

Відьма.

Кому-ж ви їсти даєте?
Кого ви спати кладете?
Кого колишете в ночі?
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь? Ох, діти!
І все ті діти, усе діти!
Не знаю, де од їх подітись!...

Де не пійду, й вони за мною!
Вони з'їдять мене колись.

Циган.

Не плач, небого, не журись!
У нас дітей нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду.

І відьма тяжко заридала
Цигани довго дивувались,
Поки поснули, де хто впав.
Вона не спала не журилась,
Сиділа ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позирав,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спить ся багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спить ся убогому,
Сироті старому?
Один дума, як би його
Достроїть палати;
Другий дума, як би його
На подзвін придбати.
Один старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий — і так собі

Де-небудь під тином.
Обидва одпочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадають,
А того ще й лають.

II.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє,
Позирає на приبلуду,
Й на подзвін не дбає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

Дивилась я вже, — ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспипш ся.

Відьма.

Не просплюсь,
Я вже ніколи не просплюсь!
Оттак де-небудь і загину
У буряні... (Співає тихо:)
"Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!"

Ой у гаю погуляю,
В Дунаю скупаюсь.
В баговионьні зеленому
Трохи одпочину,
Та може ще, хоч каліку,
Приведу дитину.““

Дарма! аби собі ходило,
Та вміло матір проклинать?!
А он, чи бачиш? на могилі
Очима лупа котиня!
Іди до мене! кицю, кицю!...
Не йде прокляте бісеня!
А то дала б тобі напиться ся
З мові чистої криниці... (Приспівув:)

”Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти;
Наплодила, наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроші прошити?“

Що, добре наші завдають?
Сідай лиш близенько, оттут!
Отто-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волющині була?
Я розкажу, як нагадаю...

Близько в Бендерах привела,
У білих Яссах колихала,
У Дунаєві кушала,
В Туреччині словивала,
Та до дому однесла,
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила.
Упила ся! упила!
І досі п'яна!...
І вже ніколи не просплю ся,
Бо я вже й Бога не бою ся
І не соромлю ся людей.
Коли-б мені оттих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи є в Туреччині війна?

Циган.

Була колись, тепер нема,
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я думала, що й досі, —
Аж уже немає.
Слухай лишень! скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку
Та сина Івана,
Дочку свою Наталочку,

Та шукаю пана,
Того Ирода, що — знаєш?...
Стрівай, нагадала...
Як була я молодю,
І гадки не мала,
По садочку похожала,
Квітчалась, пишалась.
А він мене і набачив,
Ирод! І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то б утопилась,
Було б легше. От набачив,
Та й бере в покої,
І стриже, неначе хлопця,
І в поход з собою
Бере мене. У Бендери
Прийшли ми, стояли
В москалями на кватирирах,
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз проти Спаса.
А він мене і покинув,
Не вступив і в хату,
На дітей своїх не глянув,
Люцифер проклятий!
Пішов собі з москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну

Степами, тернами,
Острижена; та й байдуже!
У селах питала
Шлях у Київ. І що з мене
Люде насьміялись!
Трохи була не втопилась.
Та жаль було кинуть
Близняточок. То сьак, то так
На свою країну
Придубала. Одпочила,
Вечора діждалась,
Та й у село. Хотілось, бач,
Щоб люде не знали.
От я крадусь по-під тиньню
До своєї хати.
В хаті темно. Нема дома.
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю...
Вхожу в хату, аж щось стогне.
Нїби умирає:
То мій батько. І нікому
Нї перехрестити,
Нї рук скласти. О прокляті,
Лукаві діти,
Що ви дієте на сьвітї!...
Я перелякалась,
Хата пустою смерділа.
От я заховала

Близнят своїх у коморі.
Вбігаю у хату,
А він уже ледве дихає.
Я до його: "Тату!
Мій таточку! Се я прийшла!"
За руки хватаю.
"Се я," кажу. А він мені
Шепче: "Я прощаю."
Я прощаю — тільки й чула...
Здається, я впала
І заснула... Як-би була
До віку проспала!...
О-півночи прокинулась:
Як у ямі — в хаті,
А за руку батько давить...
"Тату, кричу, тату!"
А він уже так, як крига.
На-силу я руку
Випручала. Що, цигане.
Як-би таку суку
Тобі дочку, що зробив би?

Циган.

Їй-Богу не знаю.

Відьма.

Та мовчки вже, бо забуду:
Потім не згадаю.
Дітей, бач-ся, годувала,
Та в засік ховала.

Та очіпок — се вже в-ранці —
Ключам змищала,
Щоб не знать було, що стрига;
Прибралась, ходила,
Поки люде домовину
На дворі робили
Доробили, положили,
Понесли, сховали, —
І одна я, як билина
На полі, осталась
На сьм сьвітї. Були діти —
І тих не сталося.
(Плаче і співає)

”Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала —
Дочку оддавала,
Сина оженила...
І... гу!...”

III.

Циган.

Не скигли, бо ти воїх побудили!

Відьма.

Хиба я скиглю, навісний?

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде?
Розкажуй дальше!

Відьма.

Що даси?

Наварини завтра мамалиги?

Я кукурузи принесу.

Нагадала, нагадала!

З дочкою лїг спати,

Завдав сина у лакеї...

Громадою з хати

Виганяли. Нагадала...

Я собак дражнила

По-під вікна з старцями,

І байстрят носила

За плечима, щоб при втались...

Аж і сам прийшов.

Я до його винула ся,

За будучи лихо.

Привитав мене, люципер,

Благословив діток,

Та й забрав їх у покої.

Ростуть мої світи,

Та й вирости. Сина Івана

Оддав якійсь пані

У лакеї, а Наталю —

Чи твої цигани

Всі послуля?

Циган.

Всі послуля.

Відьма.

Бо щоб не почув

Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Зликаєш ся, як вимовлю...
Чи тобі байдуже?
Наталючку... дитя своє...
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молити ся.
Я, дурна, й ходила,
І молилась... Ні, цигане,
Я марно молилась!...
Чи в нас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає:
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.

Вертаю ся із Києва,
Замкнуті покої.
Він узяв її з собою,
Та й поїхав з нею,
З Наталею... Чи чуєш ти?
І остриг, проклятий,
Дитя своє. Полетіла
Я його шукати
В Волощину. Та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток,
Діточок шукаю,
Наталоньку! Ні. ні. ні, ні!

Я шукаю пана!...
Розірву!... Возьміть до себе
І мене, цигани!
Я медведя водити-му.
А як найду ката,
То й спущу його на його!
От тоді, проклятий!...
Ні, не спущу, сама його!
Загризу!... Чи чуєш?
Одружимося, моє серце!
Я й досі дівую;
Я сина вже оженила,
А дочка й так буде:
Лазати-ме що-під тиньню,
Поки найдуть люде
Неживою. Чу ти бачив?
Там такий хороший
Мій син Іван!... Ух, холодно!
Позич мені гроший
Намиста доброго куплю.
Та й тебе повішу,
А сама пійду до-дому...
Дивись; миша, миша...
Несе у Київ мишенят!
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме!
Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.
Цигани вставали,
Розібрали шатро своє,
В дорогу рушали —
Та й рушили. Пішли степом;
А вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то, Богу
Нинішом собі помолилась,
Та й пошкандибала
За циганами, і тихо,
Тихенько співала:
"Кажуть люди, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На сім святі люди."

IV.

Із-за Дністра пішли цигани
І на Волинь, і на Укrajну;
За селом село минали.
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І співала й танцювала,
Не плала й не їла,
Невначе смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом скаженулась,
Стала їсти й пити,

І ховатись са шатрами,
І Богу молитись.
То таке їй поробива
Стара Маріула:
Якимсь зільцем напоїла,
То воно й минулось.

Потім її й сама стала
Вчить лікарувати:
Які трави, що од чого,
І де їх шукати;
Як варити, напувати, —
Всьому, всьому вчила.
І приблуда учила ся
І Богу молилась.
Літо й друте проблукала,
Та в старої вчилась,
А на третє в Україну
З нею приблудилась.
Поклонилась Маріулї
За науку в ноги,
Попращалась з циганами,
Помолилась Богу,
Та й пішла собі до-дому,
На свою країну,
Рада, рада та весела,
Мов мала дитина.
Які села проходила,
Болящих питала,

І травами напувала
І всім помагала.
В осени прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко спочила,
Мов у рой. Все забула:
Злеє і незлеє.
Всіх простила, всіх любила,
І мов над землею
Сьвятим ангелом витала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хаті
Перезимувала.
І сусіди не цурались,
Все село любило,
Бо вона все по болячих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз оддавала;
Або сьвічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
"На-що мені (було каже),
Чи то в мене діти?"
Та й запкаче. Оттак вона

Сама собі в сьвітї
Вік недовгий доживала.

Дівчата бувало
І днювали, і ночували,
Й хату прибирали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили.
І ворожить не просили —
Так собі любили!...
У хаточці чисто, тихо,
Ясно, як у раї,
І, знай, двері поскрипують:
Ніхто не минає.
Той добрий-день, прийде, скаже,
Той зільця попросить:
Той колачик, паланичку,
Всього понаносять:
Аби було з тим позжити,
Добром поділитись.
Оттак вона в селі жила
І вкрита і сита.
І любили, й поважали,
І всього давали,
А все таки пожиткою
І відьмою звали...

[V.]

З подагрою і подушками,
З триома чи й більше, лікарями.

Із-за німецької землі
Весною пана привезли,
Самого тільки; де-ж ті діти?
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв.
(І так трапляється на світі!
А що-ж ми маємо робить)?
Отто-ж взяли його лічить.
Лічили, аж у трійох лічили,
Уже чого з ним не робили?!
Та ба, не буде вже грішити,
А ще б хотіло ся... Простила!
Святого зілля наварила,
І милосердная з села
Лічити ворога пішла
В палати сумнії. Просила,
Щоб пана зіллям напоїть:
Божила ся, що буде жить!
Та лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщечок, та й пішла;
Ідучи дїточок згадала,
Заплакала, і жаль їй стало,
Що панові не помогла!

Весна зиму проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстеляє;
Із ірію журавлі

Летять високо клячами,
А степами та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бога благають!
А тим-часом непростений
Грішник умирає.
Уже його лукавого
Й сакраментували,
Клали долі на соломі,
І стелю знимали, —
Не умирає... І лікарі
Нічого не вдіють!...

Якось трохи полегшало:
"Покличте Лукію!"
Шепнув, та аж затрусився.
Привели в палати
Моя відьму. І лікарі
Вже стали прохати,
Щоб допомогла... Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішного
"Отче-наш" шептала.
Пан неспоче прокинувся,
Глянув крутом себе,
І на неї... та й закричав:

"Не треба, не треба!
Іди собі!... Або стривай...
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене!..."
І слъови блиснули
В-перше з-роду. — "Я прощаю...
Я давно простила..."
І свічечку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А їй за своєю душою
Молитись покинув.
Сорокоусти наймала,
У Київ ходила
Та за пана, за ворота,
Господа молила.

VI.

І в осени вернула ся
В село зимувати.
Ніби матір привитали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досвітки
До неї ходити;
І знов стали, як матери,
Лукії годити.
А вона їх наувчала,
Як на світі жити:

Розказує, як і вона
Колись дівувала,
І як пана полюбила, ,
Покриткою стала,
І як стриготою ходила,
Близнят породила,
Як блукала з циганками,
І як її вчила
Лікарувать Маріула,
І де що робилось, —
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестять ся: жахають ся,
Ніби пан у хаті..
А вона їм розказує,
Просить, закликає:
Щоб з панами не кохались,
Бо Бот покарав,
Що "підети ви по сьвіту
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила.
Дітей своїх, на сьміх людям,
Пустите по сьвіту
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої! діти!"

Оттак вона вступала.
Дівчата хрестились

Та плакали, а у ночі
Пани все їм снілись:
І з рогами, і з хвостами,
Обрізають коси,
Та кусають, та сьміють ся,
Та простоволосу
На собак то що міняють,
У дьогті купають,
І виводять на улицю
І людей скликають
Дивити ся... Оттаке-то
Дівчаточкам снілось;
А все таки на досвітки
До неї ходили.

Прийшла весна зелена;
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать вілля
Та там і осталась.
І обідають і вечерять
Варили дівчато
Та не знали, де діла ся
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могили
У калюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою
Без поща сковали,

На могилі й осиковий
Кілок оббивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітами,
І осикку поливали
Дрібними сльозами.
І спросла на могилі
Осика заклита.
Оттам відьма похована:
Хрестітесь, дівчата!
Моїте ся і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете осьміяні,
Наробите слави.

Седнев, 7. III. 1847.

62. Москалева криниця.

(Я. Г. Нухаренкові на память 7 квітня 1857)

Не на Вкраїні, а далеко,
Аж за Уралом, за Ел-дом,
Старий недобиток варнак
Мені розказував оттак
Про сю криницю москалеву;
А я, сумуючи, списав,
Та пригоду нищечком додав,
Та невеличку і дешеву

(Звичайно, крадено!) зобгав
Тобі поему на спомини,
Мій друже щирій, мій єдиний!

I.

Після Великої зими,
За Катерини за цариці,
Москадь ту викопав криницю;
А як він викопав, то ми
Отсе й розкажемо в пригоді,
А ви записуйте! Не шкодить
Такую річ і записать,
Бо се не казка, а билиця,
Або бувальщина, сказать.

Оттак пишпіль: була криниця...
Ні, не криниця, а село —
Пишпіль! — давно колись було
Межи садами, при долині,
Таки у нас, на Україні,
Було те божєє село.

В селї тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
І син малолїток.
Добре мати діток
Багатому: хвалить Бога
В роскошах; а вбогїй
Вдові не до того
(Бо заляли за шкуру сала,
Трохи не пропала) —

Думала іти в черниці,
Або утопитись,
Так жаль маленьких діток стало
(Звичайне, мати! що й казати!),
Та може ждав ся таки й зять,
Бо вже Катруся підростала
(Катрусею вдовівна звалась) —
Чи вік же їй продівувать,
Зносити брівоньки ні-за-що?
Хиба за те, що сирота?
А красота-то, красота!
Мій Боже милий! А трудяще,
А чепурне, та роботяще,
Та тихе. Бач, і сирота,
А всім була на-вдивовижу;
Бувало, вигляне із хижі,
Як тая квіточка з трави,
Як тев сонечко з-за хмари:
Весь похолону, неживий
Стою, бувало...

Ані кара,
Ні муки, кайдани,
Ніже літа, сину,
Тії сили не втомили.
Оттак і загину,
Так і агину. Бо дивн ся:
Смерти сподіваюсь,
А ридаю, мов дитина,
Як я нагадаю

Катерину. Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй,
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То розкажи, сину,
Що ти бачив диявола
Своїми очима!...

II.

Так, бачив, дівонька отта
Росла собі; і роботящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина.
Отто-ж той самий сиротина
У наймах, сяк собі то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жуванину,
Та ні відсіль і ні відтіл
Купив садочок і хатину;
Поджував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни на-впростець,
Шелесть за рушниками.
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирами,
Не торгувавсь і пені-отець
(На диво людям та на чудо!):
За три копн свігчав у будень.

Без лихи, так, як довелось...
Отгуг-то, голубе мій синій,
Отгуг-то й лихо почалось.

III.

Уже, либонь після Покрова,
Вертав ся з Дону я, та знову
(Бо я вже двічі посилав
До дівчини за рушниками)
Послать і в третє міркував, —
Та з чумаками, та з волами
Як-раз в неділю на весілля
До удовини причвалав.
Пропало, все добро пропало,
Ані щітки не зосталось!...
Пропав і я, та не в шинку,
А на "кобилі"... На віку
Всі люди бачать лихо, сину;
Але такого, мій єдиний,
Такого лютого ніхто,
Ніхто і з-далека не бачив,
Як я, лукавий! А тим часом
Просохли очі у вдови;
Невече в Бога за дверима,
Узяти то в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тільки поглядає.

А я в шинку з шиницями
Душу пропиваю, —
Та й пропив! Запродав душу,
І душу і тіло:
Тіло катові, а душу...

О Боже мій милий!
Хотіло ся б жити на світі,
Та ба! треба вчитись,
Ще з-малечку треба вчитись,
Як на світі жити,
А то бити-муть, та й дуже!...
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо коїв,
Чи я занедужав,
Чи то мене злая доля
Привела до того!
Таки й досі ще не знаю,
Не знаю нічого;
Знаю тільки, що тверезий
(Бо вже анї вина,
Нї меди, нї оковита
Не пили ся, сину!)...
Оттаке-то сподїлось!
Вмер батько і мати,
Чужі люди поховали,
А я, мов проклятий,
Мов Іуда одринутий
І людьми і Богом,

Тиняю ся, ховаю ся, —
І дійшло до того,
Що я, в-ночи підрававши ся,
Максимову хату
(Бо його Максимом звали,
Вдовиного зятя)
Запалив! Згоріла хата,
А душа проклята
Не згоріла; моя душа,
Мій друже, мій брате,
Не згоріла, а зосталась,
Тліє, й досі тліє.
І коли вона зотліє,
Коли одпочине,
Сьвятий знає...

IV.

З переляку
Вмерла Катерина;
А Максим на пожарище
Із на попелище
Подивив ся: нема ради!
Тільки вітер свище
У димарі та в комині...
Що тут в сьїті дїять?
І що тепер йому почати?
Подумавши, перехрестивсь
Та й знов пішов у наймати
Голодні злидні годувати.

Вдова зоставалась не сама,
А в сином парубком; женити
Його збиралась в осени.
Аж гульк! од матушки-цариці,
Таки із самої столиці,
Прийшов указ — лоби толить;
Се в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Вкраїні в нас бувало
У козаки охочі йшли,
А в пікинери вербували,
Та теж охочих. На селі
Зібрала ся громада радить,
Кого гонять у москалі.

Порадила громадою,
Та сучого сина,
Вдовиченька ледащину,
Забили в скрепицю,
Та й повезли до приходу.
Он-же творить ся
На сім святі, яка правда
У людей, мій синку!...
Така й досі, я думаю,
В нас на Україні;
Та другої і не буде
В невольниках-людях.

V.

“Ні вже”, каже, “добрі люди,
Не так вже буде,

Оттак-хиба!“ Максим каже:
”Які з мене люде
У наймитах! Іду служить;
Нехай,” каже, ”вдовин син
Та не стане під аршин,
А я стану.“

Із прийому
Вернув ся до дому,
До матери вдовиченко;
А Максим з прийому
Пішов собі у Москалі,
Помолившись Блгу.
Мені полегшало, — а з чого,
З чого полегшало мені?
З того, що ворога не стало...
Якого ж ворога, мій Боже!
Моя пекельная душа
Кого бояла ся? Максима!
Ні, не Максима, а когось,
Когось бояла ся проклята:
Люциперові служила
Та його й страшилась!

VI.

Через год отто, й Велика
Зима наступила;
До зеленої неділі
В байраках біліли
Сніги білі. — тогді-ж отто

І Очаків брали
Москалі, а Запорожжя
Перше зруйнували.
Розбрело ся товариство...
А що то за люде
Були тії Запорожці!
Не було й не буде
Таких людей!

Під Очаків
Погнали й Максима;
Там-то його скалічено,
Та й не Україну
Повернено з одсталою.
Бачиш, праву ногу,
Чи то ліву, підстрелено.
Мені не до того
Було тогді: знову люта
Гадина впила ся
В само серце, кругом його
Тричі обвила ся,
Як той Ірод. Що тут робить?
Не дам собі ради;
А Максимові кривому
Нічого не вадить:
Шкандибав на милиці,
А в неділеньку святую
Мундир надівав,
І гадки не має:

І медаль і хрест причепить,
І залете косу
Та ще й борошном посипле...
(Я не знаю й досі,
На-що воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та сьвятеє
Борошно псували?
На іграшку, я думаю,
Так собі, аби-то!)
Отто-ж було, мов генерал,
Максим сановито
Прибереть-ся у неділю:
Та й пошкандибає
У храм божий; на криласі
Стане та й співає
З дяком таки, а то возьме
Та ще й прочитає
Апостола серед церкви
(Вивчив ся читати
У москалях). Непевний був
Максим оттой, брате,
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий. Було тобі
Ніже а нікого
Не зачепить ніже ділом,
Ніже яким словом.
"І талан і безталання —

Все“, каже, ”од Бога,
Всодержителя сьвятого,
А більш ні від кого.“
Преплагний був муж на сьвіті
А я, а я — не вимовлю,
Моя ти дитино! —
Я... вбив його!... Постривай лиш,
Трохи одпочину,
Та тогді вже...

VII.

Так ти кажеш,
Що бачив криницю
Москалеву, що ще й досі
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі Господній
Стоїть собі на речдолі;
А не розказали
Тобі люде там нічого?
Вже повимирали
Тії люде, мої сьвідки,
Праведні люде;
А я й досі караю ся,
І каратись буду
Й на тім сьвіті...
Ось послухай,
Доводить до чого
Сатана той душу нашу:

Як не схаменеть-ся
Та до Бога не вернеть-ся,
То так і вийдеть-ся
Пазурами в саме серце...
Ось слухай же, сину,
Про Максима праведного!
Було не сячине
Ніколи він, а в неділю,
Або в яке свято,
Бере святий псалтир в руки
Та й іде читати
У садочок (у садочку
Там, у холодочку,
Катерину поховали)...
Отто-ж у садочку
За упокой душі її
Псалтир прочитає.
Потім собі тихесенько,
Тихо заспіває
"Со святыми", та й заплаче,
А потім помяне
"О здравіі" тецю з сином, —
І веселий стане.
"Все од Бога," скаже собі:
"Треба вік дожити!"
Оттакий-то муж праведний
Був він на сьм світі.
А у будень, то він тобі
Не посидить в хаті;

Все нині порить по надвірю:

"Треба роботати!"

Було скаже по-московськи:

"А то, леж в хаті,

Ще опухнеш." Та взяв ягось

Заступ і лопату,

Та й пішов собі у поле

Криницю копати.

"Нехай," каже, "колись люде

Будуть воду пити,

Та за мою трішню душу

Господа молити."

Вийшов в поле, геть од шляху

У балку спустив ся,

Та й викопав при долині

Глибоку криницю —

Не сам один: теломою

Йому помагати

Й добрі люде приходили

Криницю копати.

І виложив цямриною,

І над шляхом в полі

Височенний хрест поставив:

Зо всього роздолья

Широкого було видно;

Се, бачиш, дядого,

Щоб знать було, що криниця

Єсть коло дороги,

Щоб заходили з криниці

Люде воду пити,

Та за того, що викопав,
Богу помолитись.

VIII.

А тепер уже — он бачиш
Доходить до чого?
Що я стратить наміряюсь
Максима сьвятого...
Оттакє-то! А за ні-що?
За те, за що Каїн
Убив брата праведного
У сьвітлому раю.
Чи то було у неділю,
Чи в якеє сьвято
(Слухай, сину, як навчає
Сатана проклятий!):
“Ходім,” кажу, “Уласович,
На твою криницю
Подивитись!” — “Добре,” каже,
“Ходімо налитись
Води з неї погожої.”
Те й пішли обов,
От приходим до криниці —
Я перш подивив ся,
Чи глибоко. “Власовичу!”
Кажу, “потруди ся
Води достать, я не вмію.”
Він і нахилив ся,
Опускаючи відерце;
А я... я за ноги

Вхопив його, та й ушнує
Максима святого
У криницю...

Оттаже-то
Сотворив я, сину!
Такого ще не творилось
В нас на Україні,
Та й ніколи не створить ся
На всім світі, брате!
Всюди люде, а я один —
Диявол проклятий!...

IX.

Через тиждень вже витягли
Максима з криниці,
Та у балці й поховали;
Чималу каллицю
Поставили грозадою,
А його криницю
Москалевою назвали...
От тобі й билиця
Про криницю москалеву,
Страшная билиця.
А я... пішов у гайдамаки
Та на Сибірі й опинивсь
(Бо тут Сибір була колись),
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда... Помолись

За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні —
Чи не полетшав мені?...

Новопетровський форт, 16. V. 1857.

63. Неофіти

(М. С. ЩЕПКИНУ НА ПАМ'ЯТЬ 24. XII. 1857.)

Сія глаголетъ Господь: со-
храните судъ и сотворите прав-
ду, бриближися бо спасеніе мое
прійти, и милость моя откры-
ється.

(Исаія, глава LVI., ст. 1.)

Возлюбленнику муз і грацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.
Привитай же благодушно
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привитаєш: убогая,
Сирая, з тобою
Перепливе вона Лету,
І огнем-сльозою
Упаде колись на землю,
І причтою стане

Розпинателям народним,
Грядущим тиранам.

[30. XII. 1857?]

ПРОЛОГ.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій в-заперті,
На шлях дивлю ся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі; більш нічого
З тюрми не видно; слава Богу
Й за те, що бачу, що живуть,
І Богу молять ся, і мруть
Хрещені люди.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-боку,
Златомальований стоїть.
Невбогий мабуть хтось лежить!...
І намальовано: розпятий
За нас Син божий на хресті.
Спасибіг сиротам багатим,
Що хрест поставили; і я —
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлю ся
На хрест високий із тюрми.
Дивлюсь, дивлю ся, помолю ся,
І горе, горенько мое,

Мов нагодована дитина,
Затихне трохи, і тюрма
Неначе ширшає: співає
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Боже, і в сьвятих
Та праведних Твоїх питає:
Що він зробив їм, той сьвятий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом ізбранної Марії,
Що він зробив їм? І за-що
Його сьвятого мордували,
Во узи ковали,
І голову його честную
Терном увінчали,
І вивели з злодіями
На Голгофту гору,
І повісили між ними?
За-що? — Не говорить
Ні сам сивий Верхотворець,
Ні його сьвятії
Помощники, люборники,
Кастрати німії.
Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
Оттакими злодіями
Тюрми начиняєм,
Як і Син оттой Марії?
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,

На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимося Богу,
І на храмах його честній
Хрест златокований
Поставили, та й молимося,
Та бемо шоклони.
А то були фараони,
Кесарі, то потань,
Погань люта, без Бога,
Сказано — дракони!
А Назорей милосердний
Назвав їх братами:
За те й повісили його,
Неначе злодія...

Не знаю,
Длячого спровді ми читаєм
Святую заповідь його!
Мов у шинкарки меду чарку.
О сучеслови! На жидах?...
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших препоганих
Святая кров його!... Каті!
Собаки без очей, скажені,
Ви і не бачите, земні
Бете шоклони, за хрести
Ховаєтесь од сатани,
І просите з-тиха
Супостатам християнам

То чуми то лиха,
То всякого безголовя —
А все по закону...
А бодай вас!

Та цур же вам,
Новим фараонам
І кесарям людоддам!

Перелечу во время оно,
Як той мерзений Рим з Нероном
В ласкудних оргіях конав,
А новий день із тьми-недолі
На Колізей і Капітолій
Уже сьвітив, уже сняв.
Уже огненний язики
Із краю в край, по всій землі
Сьвятеє слово пронесли, —
І нижи гордії владики
Перед сьвятим його хрестом.
Перемесись во время оно,
Душе моя, і стоном, дзвоном
І трубним гласом возгреми
Із мурів темної тюрми.

Благословенная в женах
Сьвятая, праведная Мати
Сьвятого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно третить,

Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені сьвятеє слово,
Сьвятої правди голос новий,
І слово розумом сьвятим
І оживи і просьвіти!
І розскажу я людям горе
Старої матери, що море
Сльози сьвятої пролила,
Так як і Ти, і прийняла
В живу ю душу світ незримий
Твого розп'ятого Сина.
Ти, мати Бога на землі,
Ти сльози матери до траю,
До калі вилила! Рідаю,
Молю рідзачи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб отменно заговорила,
Щоб слово плащем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
Щоб по Україні розлилось,
Як благовоннеє кадило,
І рідні душі осьвятити.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в римській ідолській землі
Се безаконіє творилось:
Дубові за Дещія цари,
Чи за Нерона сподари.

Нехай за Нерона!

Россії

Тоді й на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівча, і красою,
Як тая лілія цвіло.
Дивилася на його мати
І молоділа, і дівчати
Людей шукала, і знайшла;
Та помолившись Гименею
В своїм веселім гінекеї,
В чужий веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброго того дівчати:
Дитину-сина привела.
Молила ся своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Немалі жертви. І благала
Капітолійський весь синклит,
Щоб первенця її витали
Сьвяті ідоли. Горить
І день і ніч перед пенатом
Сьвятий огонь; радіє мати.
В Ажйда син її росте,
Росте, лицяють ся гетери.
І перед образом Венери
Горить кадильо золоте.

II.

Тоді вже сходила зоря
Над Вифлємом: правди слово.

Святої правди і любови,
Зоря всесвітня зійшла,
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисей
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадиня в болоті,
І Сина божого во плоти
На тій Голгофі розпяла
Межи злодіями. І спали,
Упившись кров'ю, кати,
Твою кров'ю! А Ти
Возстав із гроба! Слово встало.
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли святії.

III.

Тоді ж отто той син Ажид,
Та ще гетери молодії,
Та козлонегий пляний дід
Над самим Аммісєвим шляхом
У гаї горно роздялись,
Вина святого напились,
Та й поклонили ся Припну.
Аж гульк! іде святий Петро:
Ідучи в Рим благовістити,
Зайшов у гаї води напиться
І одпочити. — “Благо вам!”

Сказав апостол утомлений,
І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове:
Любов, і правду, і добро,
Добро найкрасчеє на світі —
То братолюбіє. І ситий
І п'яний й голий Фавн отгой,
І син Алкід твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед сьвятим, і повели
До себе в терми на вечерю.

IV.

І в термах оргія. Горять
Чертоги пурпуром і златом,
Курять ся амфори; дівчата,
Трохи не голий, стоять
Перед Кипридою, і в лад
Співають гимн. Приготован
Веселий пир, і постягли
На ложах гості. Регіт, гомін!...
Аж тут їм гостя привели
Сивобородого, і знову
Із уст апостола сьвятого
Слезь слово потекло.
І стихла оргія. А жриця,
Киприди, оргії царя
Пенила радістним чоном

Перед апостолом і встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Ажид пішов із ними,
За тим апостолом святим,
За тим учителем благим.

А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Гього єдиного. Нема!
Уже й не буде! І сама,
Сама погосилин ся пенатом,
Сама вечорять сидиш в хаті, —
Ні, не вечорять, а ридють,
Собо і долю проклинають,
І сивіть влонуни! І горе!
Ужрен-еси на сажоті,
Мов прохажешна!

У.

На хресті
Стриглас помісли старого
Апостола Петра святого;
А неофіт в Сиракуді,
В підземній страшній уєн
В кайданок одвешен. І син,
Твій син Ажид, твоя дитина,
Твоя любов, твоя єдина

Утіха, радість на землі —
Гниє в неволі у кайданах.
А ти прескорбна і не знаєш,
Де він копає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір,
Чи тес... в Скитію... І ти,
І чи одна ти? Божа мати,
І заступи нас, і укрий!
Нема сім'ї, немає хати,
Немає брата ні сестри,
Щоб незаплакани ходили,
Не катували ся в тюрмі,
Або в далекій стороні,
В британських, гальських легіонах
Не муштрувались... О Нероне,
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий, наглий серед шляху
Тебе осудить: припливуть
І прилетять зо всього світу
Святії мучинники, діти
Святої волі; крут одра,
Крут смертного твого постануть
В кайданах, і — тебе простять:
Вони брати і християне,
А ти собака, лядоїд,
Деспот сказаний!...

VI.

Аж вишпить
Невольника у Сиракузах
В льохах і тюрмах, а Медуза
В шинку з старцями п'яна спить.
От-от прокинеться, і потім
І кровю вашою, деспоти,
Похмільля справить.

Скрізь шукала
Дитину мати: не знайшла, —
І в Сиракузи поплила,
Та там уже його в кайданах
Найшла сердешная в тюрмі.
Не допустила й подивитись!
І мусіла вона сидіти
Коло острогу, ждять і ждять,
Як Бога з неба, виглядять
Свогого сина, аж поки-то
Його в кайданах поженуть
Булькар месте

А в Римі свято,
Велике свято! Тиск народу,
Зо всього царства вовводи,
Преторіяне і сенат,
Жреці і ліктори стоять
Круг Капітолія, і хором
Співають гимн і курять дим

З кадил і алафор. І з собором
Іде сам кесар; перед ним
Із бронзи литую статую
Самого кесаря несуть.

VII.

Непевне видумали сьвято
Патриції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим ледащо вихвалять.
Так щоб вже разом доконать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто кесаря назвать
Самим Юпітером — та й годі!
І написали воеводам
По всьому царству: так і так,
Що кесар — бог, ще більш од бога,
І майстрові дали ковать
Із бронзи кесаря; до того,
Так нота-бене, додали,
Що бронзовий той кесар буде
І милувать. Сердешні люде,
Неначе в ірій, потягли
У Рим на прощу. Приплила
Із Сиракуз і та небога.
Благати кесаря і бога.
І чи одна ж вона благала?

Їх тисячі в сльозах зібралось
Зо всего царства!..

Горе з вами!

Кого благати ви прийшли?

Кому ви сльози принесли?

Кому ви принесли з сльозами

Свою надію? І кого,

Кого благаєте, благиї,

Раби незрячії, сліпії?

Чи-ж камінь милує кого?

Молітесь Богові сьвятому,

Молітесь правді на землі,

А більш на землі нікому

Не поклонітесь! Все брехня:

Царі, попи!..

VIII.

Перед Нероном,

Перед тим Юпітером новим,

Молились вчора сенатори

І всі патриції, і вчора

Лиля ся божя благодать,

Коли не чином, то грошима.

Або за більший заслуги,

Самі благоволили дати

Свою підложницю в супруги,

Хоч і підтоптану — нічого:

Аби в-ід кесаря! А в кого

Сестру благоволили взяти

У свій гарем, і се нічого:
На те він бог! а ми під бога
Й себе повинні підкладать,
Не тільки сестер..
Преторіяни помолились:
Преторіянам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас.
І ви плебеї-гречкосії,
І ви молили ся, — та вас
Ніхто не милує, не вміють
Вас і помилувать гаразд!

IX.

На третій день уже пустили
Молити ся за християн.
І ти приходила, молилась, —
І милосердний їстукан
Звелів вести із Сиракузів
У Рим в кайданах християн.
І рада ти, і весела,
Кумирові знову
Помолилась. А кумир той,
Юпітер той новий,
Ось побач, якеє сьвято
Буде завдавати
В Колізеї! А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина, та не дуже

Радій лиш, небого!
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого бога!

Х.

А поки-що з матерями
Алжидова мати
Пішла сина зустрічати,
Сьвятих привитати
На березі. Пішла еси,
Трохи не співаєш,
Та кесаря-Юпітера
Хвалиш, вихваляєш:
“От Юпітер, так Юлітер!
Не жаль і назвати
Юпітером. А я дурна
Ходила бламати
У Атини Юпітера..
Дурна, більш нічого!”
І нищечком помолилась
Кесареві-богу,
Та й пішла по-над болотом,
На Тибр поглядає.
А по Тибру із-за гаю
Байдак випливає,
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
З християнами в кайданах;
А твоя дитина

Ще й до щотли прикована:
Не неофіт новий,
А апостол великого
Христового слова,
Слова істини... Чи чувш?
У путах співає
Твій мученик: “Аллилуя!
Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоем честний собором,
Серцем не лукавим;
Во псалтирі і тимпанів
Воспоем благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає;
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять ім'я божє;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмищеніє язикам
І в науку людям.
...ють царей неситих
... залізний пута,
І їх славних оковами
Ручними окрутять;
І осудять неправедних
Судом своїм правим,

І во віки стане слава!”
Преподобним слава!”

XI.

А ти на березі стояла,
Неначе темная скала,
Дивилась, слухала, ридала
І “Аллилуя” подавала
За матерями християнам.
Мов дзвони загули вайдани
На неофітах; а твій син,
Єдиний твій, апостол новий,
Перехрестившись, возгласив:
“Молітесь, братія, молітесь
За ката лютого! Його
В своїх молитвах помяніте;
Перед гординею ж його,
Брати мої, не поклонітесь!
Молитва Богові! А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророків побиває,
Нехай усіх нас розпинає!
Уже внучата зачались;
І виростуть вони колись:
Не месники внучата тії,
Христові воїни сьвятії.
І без огня і без ножа
Стратегн божії воспрянуть,
І тисячі і тьми потаних

Перед сьвятими побіжать!
Молітесь, братія, молітесь!"
І павши ниць перед Христом,
Зажуті в пута неофіти
Молились радосно. Хвала,
Хвала вам, душі молодії,
Хвала вам, лицарі сьвятії,
Во віки, віки похвала!...

XII.

І в Рим галера приплила.
Минає тиждень. Пяний кесар.
Постригши сам себе в Зевеса.
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед кумира
Везуть возами ладан, миро,
Женуть гуртами християн
У Колізей. Мов у різниці
Кров потекла. Ликує Рим...
І глядіятор і патрицій
Обидва п'яні. Кров і дим
Їх утоїв; руїну слави
Рим пропиває, тризну править
По Сціпіонах. Пий, лютуй.
Мерзений старче! роскошуй
В своїх гаремах! Із-за моря.
Уже зійшла сьвятая зоря.
Не громом праведним сьвятим

Тебе заріжуть, мов собаку
Убють убухом!

ХІІІ.

Другий день
Реве арена ; на арені
Лідійський золотий пісок
Покрив ся пурпуром червленим,
В болоті крові замісивсь ;
А Сиракузських Назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з толими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звіврем заревла :
Апостол, син твій на арену,
Зареготавсь. І леопард
Псалом співаючи, ступив,
І тямний кесар, мов скажений,
Святая кроє. По Колізею
Ревучим громом пронеслась
Із ями вискочив, на сцену
Ступив, зирнув, — і полилась
І стихла буря...

Де-ж була,
Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого святого.
Не кинулась? — Бо стерегли:

Кругом в три лави обступили
Завеса ліктори; за ним,
Твоїм Юпітером сьвятим,
Залізну браму зачинили.
А ти остала ся одна,
Одна-однісінька на дворі.
І що ти зможеш? — “Горе! горе!
О горе лютеє мов!
Моя ти доленько! Без його
Що я робити-му? до кого
Я прихилю ся?”... І небога
Кругом зирнула, і о мур,
О мур старою головою
Ударилась, і трупом пала
Під саму браму.

XIV.

З позорища у вечері
У терми сховав ся
Сьвятий кесар з лікторами.
Колізей остав ся
Без кесаря і без Римлян,
І ніби заплакав.
Сполохнувшись, сумно, сумно
Над ним ворон кракав,
Одинокий! мов гора та
На полі, чорніє
Колізей той серед Риму.
Тихо, тихо віє

Із Альбано, із-за Тибру
Вітер по-над Римом.
А з-за того Колізея,
Неначе з-за диму,
Сходить місяць круглолиций,
І мир перевозданний
Скочива на лоні ночі.
Тільки ми, Адаме,
Твої чада преступні,
Ми не спочиваєм
До самої домовини
У проспаним раю.
Гриземо ся мов собаки
За маслак смердячий;
Та ще й Бога зневажаєм —
Ледачі, ледачі!...

XV.

Трохи одпочила
Стара мати недобита;
Живущую силу
Сила ночі оживила.
Встала, походила
Коло замкнутої брами
Та щось шепотала.
Чи не кесаря сьвятого
Нишком проклинала?
А може й так... Тихесенько
До брами підералась

Послухала, усміхнулась
І щось прошептала —
Якесь слово... І нищечком
Коло брами сіла
Й зажурилась. Незабаром
Брама одчинилась,
І на возах, на колісницях,
Із Колізея, із рісниці
Сьвятії вивезли тіла,
І повезли на Тибр, тілами
Сьвятих убитих годувати
Для царського таки стола
У Тибрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась
За біту голову руками,
І тихо, мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тибр. Скити сіроокі,
Погоничі рабів раби,
Подумали: сестра Мстока
Із пекла вийшла провожати
У пекло Римлян. Поскидали
У воду трупи та й назад
З возами Скити повертали.

А ти остала ся одна,
Одна на березі. Дзвилась,
Як розстиляли ся, стелились
Круги широкі над ним,
Над сином праведним твоім...

Дивилась, поки не осталось
Живого сліду на воді,
Іти заплакала тоді
Ти страшно, тяжко заридала,
І помолилась в перший раз
За нас Розп'ятому. І спас
Тебе розп'ятий Син Марії,
І ти слова його живії
В живу душу прийняла,
І на торжниця і в чертоги
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла!

64. Сотник

I.

У Оглаві... Чи по знаку
Кому сей Оглав білохатий?
Трохи лиш! Треба розказати,
Ватагу вийшли виглядати,
А буде так як Борисполь,
І досі ще стоїть любенько
Рядок на вигоні тополь;
Неначе з Оглава дівчата
Ватагу вийшли виглядати.
Та й стали.

Буде вже давно —
Отгуг, бувало, із-за тину
Вилась квасоля по тинні;
А в оболонках вікно
В садочок літом одчинялось,
І хата, бачите, була
За тинном, сотникова хата.
А сотник був собі багатий,
То в його, знаєте, росло
На божій харчі, за дитину,
Чись байстря. А може й так
Узяв собі старий козак
Чию сирітку за дитину,
То й доглядає в затишку,
Як квіточку, чужу дочку.
А сина (сотник був жонатий,
Та жінка умерла) — сина 'ддав
У бурсу в Київ об'учатись.
А сам Настусю шіджидав,
Таки годованку, щоб з нею
Собі зробити ся ріднею:
Не сина з нею поєднать,
А забандюрилось старому
Самому в дурнях побувать.
А щоб не знать було нікому,
То ще й не радив ся ні з ким,
А тільки сам собі гадає;
А жіночки — лихий їх знає! —
Уже сьміяли ся над ним:

Вони сю страву носом чують.

.....

II.

— — — Сидить сотник
Та думку гадає;
А Настуся по садочку
Пташкою літає.
То посидить коло його,
Руку поцілує,
То усами страшенними
Сивими пугає.
Ну, звичайне як дитина,
Пестує старого.
А старому не до того:
Іншого якогось,
Гріховного пестування
Старе тіло просить.
І пальцями старий сотник
Настусині коси,
Мов дві гадини великі,
Докули сплітає;
То розплете, то крут шні
Тричі обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає;
Мов котеня на припічку
З старим котом грає.

Сотник.

Та одчипись, божевільна!

Дивись лишень: коси,
Моя русалка розтріпала.

А чому ти й доси

Ніколи не вилетіш кісники,
Отті, що тітка привезла?

Настя.

Як-би пустили на музики,
То я б кісники заплела,
Наділа б жовті черевики.
Червону б юбку одягла,
Заквітчала б барвінком коси.

Сотник.

Стривай, стривай, простоволоса!
Дурненька: де б же ти взяла
Того барвінку завітчатись?

Настя.

А коло тину. Там такий
Поріс зелений, та хрещастий.
Та синій, синє-голубий,
Зацьвів...

Сотник.

Не будеш діувати!

Настя.

А що-ж, умру хйба?

Сотник.

Ба ні!

А снилось в осени мені,
Тогді як щени ми щепили,
Як приймуть ся... мені приснило
Як приймуть ся, то в осени
То вийдеш за-між.

Настя.

Схаменись!

І щени ваші поламаю.

Сотник.

І як барвінок зацвіте...

Настя.

То я й барвінок поєриваю.

Сотник.

А од весілля не втечеш!

Настя.

Ба ні, втечу, та й заплачу. (Пла

Сотник.

Дурна ти, Насте, як я бачу
І посьміять ся не даси!

Хиба не бачиш? я жартую.

Та з лиха гарно потанцюєш,

А я заграю.

Настя.

Добре, тату!

(І веселенька шасть у хату.)

Сотник.

Ні, трохи треба почекати
Воно б то так, та от-що, брате,

Літа не ждуть, літа летять;
А думка проклята марою
До серця так і приросла.
— А ти вже й скрипку принесла?!
Яку-ж ми вчистимо з тобою?

Настя.

Е ні, стрівайте, цур не грать!
А то не буду й танцювать,
Поки барвінку не нарву,
Та не уквітчаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко. рве барвінок. квітчаєть-ся і співає, Сотник налагоджує скрипку.)

Сотник.

Отже одна взяв і увірвалась;
Стрівай, і другу увірву.

Настя.

(Вертаєть-ся завітчана. співаючи:)

Як-би мені крила, крила
Соколині,
Полетіла б я за милим,
За дружиною.
Полетіла б у діброву,
У зелений гай,
Полетіла б чорноброва
За тихий Дунай!

III.

(Тим часом, як вона співає. у садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі, в короткому синьому жупанку, в зелених шараварах. з торбинною за плечима і з нагаєм.)

Петро.

З тим днем, що сьогодні,
Боже допомагай!

Настя.

Тату! тату! Петро, Петро
Із Києва прийшов!

Сотник.

А, видом видати, слухом слухати! Чи по волі, чи по неволі?

Петро.

По волі, тату, та ще й богословом.

Сотник.

Ов!

Настя.

Богословом! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїшся?! (Підходить до сина, хрестить його і цілує.) Боже тебе благослови, моя дитино! Настусю! поведи його

в покої, та нагодуї, бо він ще може й не обідав.

Петро.

Та такн й так. (Іде в світлицю з Настею.)

Сотник (сам).

І дарував же мені Бог

Таке дитя, такого сина!

І богослов уже... причина,

Причина мудрая. (Задумуєть-ся.) Чого

Чого я думаю? В поші!

А як не схоче, то на Січ —

І там не згине вражий хлопець.

Іти лишив хату. От ще річ:

Заставить треба богослова,

Щоб дома байдиків не бив,

Щоб він гуляючи навчив

Настусю заповідь, щоб знову

Не довелось дяка наймать,

Як для покійної. А знаю,

Без сього вже не повінчає

Отець Хома... Піти сказать,

А то забуду. (Іде в хату.)

IV.

Жить би, жить, хвалити Бога,

Кохати ся в дітях:

Так же ні, самому треба

Себе одурити.

Оженати ся старому
На такій дитині!
Схамени ся, не жини ся:
І вона загине.
І сам сивим посьмішищем
Будеш в своїй хаті.
Будеш сам отте весілья
По-вік проклинати;
Будеш плакати, і нікому
Ті сльози старечі
Буде втерти. Не жени ся,
І гич не до речі!
Диви ся: рай кругом тебе
І діти, як квіти.
За-що ж ти їх, молоденьких,
Думавш убити?

Ні, старий мій чепурить ся,
Аж бридко дивить ся,
А Настуся з богословом
Заповіді вчить ся.
Он дивить ся: у садочок
Вийшли погуляти.
У-двох собі покохають,
Мов ті голубята.
А старого нема дома,
То їм своя вода
Награти ся. Дивіте ся:
Там коло тополі

Стали собі, та й дивлять ся

Одно на другого.

Оттак ангели сьвятії

Дивлять ся на Бога.

Як вони одно на друге.

І Пепрусь питає:

Петро.

Чом же ти отсе, Настусю.

Справді не читавш?

Настя.

А хіба я школяр, чи що? Не хочу, та й годі!

Петро.

Хоч одну невеличку заповідь сььогодні вивчи, хоч п'яту!

Настя.

І п'ятої, і шостої, нїякої не хочу.

Петро.

То піп і не вінчати-ме ніколи, як не вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І з тобою нехай собі. Е ні, нехай повінчає!

Петро.

Та читай же ! а то...

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую, ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш, цілуй собі, а я так не тати-му.

Петро (цілує її і промовляє).

Отсе тобі раз, отсе тобі два.

(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату. не дши знаку.)

Настя (пручаєть-ся).

Годі бо вже, годі! Незабаром батиприйде треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить з хати).

Діти! годі вже вам учить ся! Чи час обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату.)

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказать!

Отсе дитина! Ні, Настусю!

Я коло тебе захожу ся

Тепер, лебедонько, не так!

Поки сто раз не поцілує,

Й читать не хоче. А, бурсак!

Собачий сину, знаєш смак!
Ось я тебе пошомуштрую
Не так, як в бурсі. Помелом!
Щоб духу в хаті не було.
Великий світ наш, не загинеш.
Диви ся! Пся його личина,
Отсе-то так, що богослов —
У батька краде! Добре, свате!
Які то стали люде злі!
А що то діть-ся у хаті?
Там знову, знать, мої малі
Читають... Треба розігнати.

V.

Оттакі батьки на світі,
На-що вони дітям?
На наругу перед Богом!
А шануйте, чтіте,
Бо то батько сивий,
Батько мудрий. Добре оттим
Сиротам щасливим,
Що не мають оттих батьків,
То й не согрішають.

Настя (вибігає заплакана з хати).
Не дає і пообідать,
В Київ прогання.
А, Боже мій милостивий!
Що мені робити?

Помандрую.

(Дивить ся в хату, замирає вся.)

Ух, який сердитий!

Та не вдарить... А я таки

У Кия з Петрусем

Помандрую, хоч що хочеш...

Я не побою ся,

Серед ночі помандрую!...

А відьма злякає!...

Нї, не зляка. (Загляда знову.)

Сердешненький!

Книжечки складає

У торбинну і бриль бере.

Прощай, мов любе,

Мов серце!.. У-вечері?

За царину? Буду,

Раньше буду! Ось на, лови!

(Кидає через тин цвіток.)

Чуєш? дожидай ся!

(Виходить сотник.)

Настя (співає)

“Не ходи, не нуди, не валицяй ся
Не сватай, не піду, не сподівай ся!

Сотник.

А їй байдуже, мов не знає!

Неначе та сорока скаче.

Настусю! чом же ти не плачеш?

Адже-ж Петруса вже немає.

Настя.

Дивіте ся, яка печаль!
То і заплачте, коли жаль!

Сотник.

Мені байдуже.

Настя.

А мені
Ще байдужийше, він не мій.
А я вже заповіді знаю
Усі до одної.

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає
Отець Хома ваш голосний.

Сотник.

А повінчаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говіли:
Як одговіємось, тогді.

Сотник (цілує її).

Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідно! (Танцює і приговорює.

У горох

В чотирйох

У ночі ходила;

У-ночи,
Ходячи,
Намисто вгубил аз.

Настя.

Та годі вже вам з тим намистом! Ішли швидче до отця Хоми, та порадили ся. От :

Сотнии.

Правда, правда, моя квіточко! Побіж я швиденько, а ти тут, моя любко, погу собі тихенько! Та завітчай ся! Та не мене, бо бути має, що я остану ся і на вірню. (Цілує її і йде.)

Настя.

Добре, добре! Не ждати-му.
Не ждати-му, не ждати-му.
У святину вдягати-мусь,
У намисто уберу ся,
Доганяти-му Петруся.

Обнимемось, поцілуємось, поберемо ся рученьки, та й підем у-двох собі аж у К Треба завітчать ся, може в останній раз він казав, що у Броварях і повінчаємося

(Квітчаєть-ся і співає.)

“Ой піду я не берегом-лугом,
Зостріну ся з несуженим другом.
Здоров, здоров, несужений друже!
Любили ся ми з тобою дуже;

Любили ся, та не побрали ся,
Тільки жалю серцю набрали ся."

✍

Отсе нагадала яку! Цур їй, яка потана!
Побіжу лиш швидче. Оставляйте ся здорові,
мої високі тополі і хрещастий мій барвіноч-
ку! (Виходить.)

VI.

Іде до дому у ночі
П'янений сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
— "Нехай і наших люде знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! а ми жонаті!
А ми..." — На-силу вліз у хату,
Та й ліг собі тихенько спати,
Щоб Настусю, бачте, не збудить,
Та сорому не наробить.
Уже й "Достойно" одзвонили,
Уже до-дому люде йдуть, —
Не йде Настусенька, не чуť.
На-силу сотника збудили,
Та розказали: "так і так!"
Перехрестив ся неборак,
Коня найкрасчого сїдлає
І скаче в Київ. В Броварях,
Уже повінчана, гуляє
Його Настуся молода.

Вернув ся сотник мій до-дому,
Три дні, три ночі не вставав,
Нікому й слова не сказав
І не пожагувавсь нікому.

.....
.....

Турбуєсь-ся, заробляє
А того не знає,
Що на старість одуріє
І все занекаїть.
Оттак тепер і в сотником,
З дурним моїм сталося:
Розігнав дітей по світу,
А добро осталося. —
Немає з ким поділити.
Довелось самому
Розкидати, розточити,
І добра нікому
Не зробити ні на шеляг,
І притчею стати
Добрим людям, і охати
У холодній хаті
Під кожухом; і нікому
Хату затопити
І вимести: по сьмітнику
Ходити, пудити, —
Поки пугач над стріхою
В вікно не завне,
А наймичка холодного

Труп не накрив
Кожушиною старою,
А ключ од комори
Із-за пояса украде.

Оттаке-то горе
Із сотником отсе сталося:
Не минуло году,
Як Настусеньки не стало,
А вже на городу,
Не остало ся нічого. —
Свині та телята
Уже бродять. А барвінок,
Барвінок хрещатий,
Притоптанний коло тину,
Засихає, вяне.
А сам сотник у кожусі,
Одуглий, поганий,
Коло клуні похожає.
І стоги неокриті,
І покої немазані,
І сволок немитий,
І челяди нема дома,
І худоби немає...
А наймичка задріпана,
Та й та помикає
Старим паном. Так і треба:
Не розганяй діток,
Сивий дурню!

Недовго жив
На свій заробіток
П'яний сотник. Ще минуло
Літо коло сьвіта,
А в осени на улиці
Сотника убито;
А може умер неборака,
Од шинкарки йдучи.
Байдуже кому питати!
Забрали й онучі
Добрі люде, а самого
Гарно поховали
У леваді, і хрестика
Над ним не вкопали.
Аж жаль його: був багатий,
І рідня і діти
Згнили, повалялись;
Єсть у його, а нікому
Хрест поставити!
Умер сотник, і покої
Все пропало, погинуло.
Тільки і осталося,
Що топо і на витоні
Стоять, мов дівчата
Вийшли з Оглава, ватагу
З поля виглядати.

65. Титарівна

I.

Давно се діялось колиєь:
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дурили,
З громадки кпили, хлопців били,
Та верховодили в селі,
Як ті гусари на "постої";
Ще за гетьманщини сьвятої —
Давно се діялось колисьь.

У неділю на селі,
У оранді, на столі
Сиділи лірники, та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала:
Дівчата танцювали
І парубки. — "Уже й кінець!
А нуте иншу!" -- Та й се добра!"
І знову ліри заревли,
І знов дівчата, мов сороки,
А парубки, узявшись в боки,
Навприсядки пішли...

Найкрасчий парубок Микита
Стоїть на лаві в сірій світлі.
Найкрасчий хлопець, та байстрюк,
Байстрюк собі, та ще й убогий.

Так нікому не до його!
Стоїть собі, як той ...
Плечима стелю підтирає,
Та дивить ся і замирає
На титарівну. А та в квітах,
Мов намальована, стоїть
Сама собі, і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій свиті!

Шеляга виймає

І за того остатнього

Музику наймає,

І нерівню титарівну

У танець вигає.

— “Одчепи ся, пройдисьвіте!”

І зареготалась

Титарівна: “Хиба тобі

Наймичок не стало?”

Насміялась титарівна

З бідного Микити,

Насміяла ся при людях,

Що він в сірій свиті.

Буде тобі, титарівно!

Заплачеш, небого,

За ті сьміхи!

II.

Де-ж Микита? ..

В далеку дорогу

Пішов собі... З того часу
Не чуть його стало.
З того часу титарівні
Щось такеє сталось...

До-дому плачучи прийшла,
І спати плачучи лягла,
І не вечеряла, не спала:
Яка лягла, така і встала,
Мов удуріла. Що робить?
Сама не знає. А Микита,
Неначе сич, у сірій свиті
Перед очима все стоїть:
Мара та й годі! Титарівно,
В недобрий час з того нерівні
Ти сьміялась! Стало жаль
Тобі його... Нудьга, печаль
І сером душу остушили,
І ти заплакала. Чого?
Того, що тяжко полюбила
Микиту бідного того!

Диво дивнеє на сьвіті
З тим серцем буває:
У-вечері цураєть-ся,
В-ранці забажає,
Та так тяжко забажає,
Що хоч на край сьвіта
Шукать піде. Оттак тепер
Не знає, де дітись,

Титарівна. Хоч у воду,
Аби до Мижиги!...
Стережітьсь, дівчаточка,
Сьміятись з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні!

Як та билина засихала,
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезали,
І все-таки не помогли.
Втоптала стежку на могилу,
І стежка стала заростать,
Бо вже нездужає і встать.
Так от що сьміхи наробили!

III.

А він канув, провалив ся;
Його вже й забули,
Чи й був коли. Год за тодом,
Три годи минули.
На четвертий год в неділю,
У оренді на селі,
На широкому столі
Сліпі лірники сиділи;
По шелягу брали
І ту саму грали,
Що і позаторік. Дівчата

Так само дрібно танцювали,
Як і позаторік.

Завзятий,
У синій шалці, у жупані,
В червоних, як калина, штанях,
Навприсядки вліта юзак,
Та ще й приспівує оттак:

“Та спасибіг батькові,
Та спасибіг матери,
Що нас добули!
Жито розсипали
В ночі на печі!”

— “Горілки! меду! Де отаман,
Громада, сотський? Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцтво!
Ходіте бить ся, чи бороть ся!
Бо я борець.”

Громадою тодили
Не неділю,
Не дві, не три і не чотири,
Як тій болячці, як тій хирі,
Тому борцеві. Вередує,
Як той шанич. І де взялось
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодує;
А він собі гуляє, пє,
Та хлопцям жалю завдає

Тими дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не бореться ні з ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садочок
До титаря вчашає.
А титарівна зустрічає,
Прислухує, примовляє:

“Чи не той се Микита,
Що з вишльотами свита?...”

IV.

Той, се той, що на селі
Ти насьміяла ся зодись;
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Сама йому, байстрикові,
Як панові годиш.
Не день, не два, титарівна
В садочок ходила;
Микигї годила.
Догодилась титарівна
До самого краю,
І не чулась...

Дні минули,
Місяці минають;

Мина літо, мина осінь;
Мина семий місяць, осьмий,
Уже й девятий настає, —
Настане горенько твоє!

У титаря у садочку,
У яру, криниця
Під вербою. До криниці
Не води напить ся
Ледве ходить титарівна,
Трохи пожурить ся,
Поплакати, погадати:
Як їй дітись од сорому,
Де їй заховатись.
Раз у вечері, зимою,
У одній світині,
Іде боса титарівна
І несе дитину.
То підійде до криниці,
То знов одступає,
А з калини, мов гадина,
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла. А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.

А сам пішов, співаючи,
Сотському сказати,
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

V.

У неділеньку раненько
Збирала ся громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя тее шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівно, в баговиньні!
Ой узяли безгаланну,
Закували у сайдани,
Сповідали, причащали,
Батька, матір нарікали,
Громадою осудили
І живую положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стогт високий мурували;
Щоб про неї люди знали,
Дітей своїх навчали;
Щоб навчили ся дівчата,
Щоб не вчить батько, мати.

Борця того в селі не стало.
А люди в Польщі зустрічали

Якогось панича; питав:
— “Чи жива, каже, титарівна,
Чи насміється з нерівні?”
Отто він самий! Покарав
Його Господь за гріх великий —
Не смертю: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по світу ходить,
І вас, дівчаточка, дурить
Во віки.

[1850.]

66. Царі

Старенька сестро Аполлона!
Як-би ви часом, хоч на час,
Придабали таки до нас,
Та, як бувало во дні оні,
Возвисили б свій божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходилися б обоє
Царів або що веспівать!
Бо, як по правді вам сказать,
То дуже вже й мені самому
Обридли тиї музики,
Та паничі, та покритки:
Хотіло би б зігнать оскому
На коронованих главах,

На тих помазанниках божих.
Так що-ж? не втну! А як поможеш,
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і патрають, то може б
І ми б піддержали в руках
Свято-помазану чуприну.
Пожиньте ж свій сьвятий Парнас,
Придбайте хоч на годину,
Та хоч старенький божий глас
Возвисьте, дядино! Та ладом,
Та добрим складом, хоч на час,
Хоч на годиночку у нас
Ту візценосну громаду
Покажем з-переду і з-заду
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, моя порадо!

I.

Не видно нікого в Іерусалїмі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, Господом хранимим,
Засїла на стогнах. Ні, чуми нема!
А тірша, лихая та люта година
Покрила Ізраїль: царева війна!
Цареві князі, і всі сили,
І отроки, і весь народ,
Замкнувши в городі кивот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили

Маленьких діточок своїх;
А в городі молоді вдови
В своїх світильниках, чорноброві,
Запершись плачуть, на малих
Дітей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя,
Кленуть Давида сподаря.
А він собі, узявшись в боки,
По кровлі кедрових палат
В червленій ризі похожав,
Та, мов котюга, позирає
На село, на зелений сад
Сусіди Гурія. А в саді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купала ся,
Мов у раї Єва,
Подружів Гурієво,
Рабиня царева:
Купала ся собі в Богом,
Доно біле мила,
І царя свого святого
У дурні пошила.

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий
Дрімая, сумує Іерусалим.
В кедрових палатах, мов несамопитий,
Давид похожав, і — о цар неситий! —
Сам собі говорить: "Я... Ми поведем!...
Я цар над божим народом,
І сам я — Бог в моїй землі,

Я все, я все!..." А трохи з-годом
Раби вечерю принесли
І кінву доброго сикеру.
І цар сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Твою Вирсавію. Нівроку
До божого царя-пророка
Сама Вирсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
З пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав;
Йому, сердешному, й не снилось,
Що дома нищечком робилось,
Що в дому цар його украв
Не золото, не сrebro,
А лучшєє його добро,
Його Вирсавію украв.
А щоб не знав він тії шкоди,
То цар убив його, та й годі!...
А потім цар перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафіна,
І знов веселий, знову ланий
Коло рабині заходивсь.

Оттак сьвяті царі живуть!
А як же прості? Я не знаю,
І траю вам сього не внаць,

Та ні у кого не читать,
Щоб не завадило, буває.

II.

Давид, сьвятий пророк і цар,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Тимар
І син Аммон. І се не диво:
Бувають діти і в сьвятих,
Та не такі, як у простих,
А ось які: Аммон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить, нездужає чогось.
Давид стонає та ридає,
Багряню ризу роздирає,
І сипле попіл на голову:
“Без тебе я не поживу
І дня єдиного, мій сину,
Моя найкрасча дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!”
І йде ридаючи до сина,
Аж тупає, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храмині своїй кедровій
Лежить, аж стогне, та лежить:
Кепкує з дурня. Аж голосить,
Аж плаче бідний, батька просить,
Щоб на Тамар сестра прийшла:

“Драгий мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Тамарі,
Щоб коржикса мені спекла,
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возтану
З одра недуга.”

В ранці рано
Тамар спекла і принесла
Опріснок братові. За руку
Аммон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжку. Ломле руки,
Ридає, плаче і рвучись
Кричить до брата: “Схаменись!
Аммоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я, я —
Сестра єдиная твоя!
Де дінусь я? де дїну славу,
І тріх, і стид? Тебе самого
І Бог і люде прокленуть.”
Не допомгло таки нічого!....

Оттак царевичі живуть,
Пустуючи на свѣті.
Дивітєсь, людські діти!....

III.

І поживе Давид на свѣті
Не малї лїта.

Одрах старий, і покривали
Многими ризами його,
А все таки не нагрівали
Котюгу блудного свого.
От отрожи й доміркувались,
Як нагрівать царя свого
(Натуру вовчу добре знали).
Та, щоб нагрить його, взяли
Царевен паче красотою,
Дівчат старому навели,
Да гріють крою молодого
Свого царя! І розійшлись,
Замкнувши двері за собою...

Облизавсь старий котюга
І розспустив слини,
І пазурі простятає
До Самонтянини;
Бо була собі на лихо
Найкрасча між ними,
Між дівчатами, мов крин той
Зельний шти долині
Між цвітами. Отто-ж вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата
Грались між собою
Голісінькі. Як там вона
Гріла, я не знаю;
Знаю тільки, що цар грів ся
І... і "не поєна ю".

IV.

По двору тихо похажав
Старий веселий Рогволод.
Дружина, отроки, народ
Крутом його во златі сяють.
У князя сьвято: виглядають
Із Литви князя жениха
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Лад
Огонь Рогніда розвела,
Драгим елеєм полила
І силала вognище ладон.
Мов ті Валькирії круг неї
Танцюють, грають ся дівчата
І приспівують:
“Гой, гоя, гоя!
Новії тоюї!
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!”

За Полоцком, неначе хмара,
Чорніє курява. Біжать
І отроки й старі бояре
Із Литви князя зустрічати.
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Литви йде князь сподіван
Що незнаомий, давно жданий.

А із Києва, туром-буйволом,
Іде вебрищем за Рогнідою
Володимір князь со Киянами.

Прийшли, і город обступили
Владимір князь перед народом
Убив старого Ротволода,
Потя народ, княжну поя,
От' іде в волости своя,
От' іде з шумом, і растлюю,
Тую Рогніду молодую,,
І прожене ю, і княжна
Блукає по світу одна, —
Нічого з ворогом не вдіє...

Так оттакий-то святій
Отті царі!

V.

Бодай кати їх постинали
Оттих царів, катів людських!
Морока з їми, щоб ви знали;
Мов дурень ходиш кругом їх:
Не знаєш, на яку й ступити!
Так що-ж мені тепер робити
З сими поганцями? Скажи,
Найкрасча сестро Аполлона!
Навчи, голубко! поможи
Полазить трохи кою трона!

Намистечка, як вароблю,
Тобі в великодню куплю.
Пострижемо ся ж у лакеї
Та ревностно, в новій ливреї,
Заходимось царів любити.
Шкода і олово тушити:
Бо де нема сьвятої волі,
Не буде там добра ніколи.
На що-ж себе таки дурить?
Ходімо в селища: там люде!
А там де люде, добре буде;
Там будем жити, людей любити,
Сьвятого Господа хвалити!

[1860.]

ЗМІСТ.

	Сторона
Вступ	5
Жите Тараса Шевченка	15
1. Поет	61
2. Заповіт	65
3. За думою дума	66
4. Чого мені тяжко	67
5. Минають дні	68
6. Так і доля	69
7. Понад полем іде	70
8. Думи мої	71
9. В неволі тяжко	71
10. І жду її і виглядаю	72
11. Привикне, кажуть	72
12. А. О. Козачковському	73
13. Мені однаково	78
14. Мені тринадцятий минав	79
15. Огні горять	81
16. І золотої й дорогої	82
17. І досі снить ся	83
18. На Україну	84
19. Заросли шляхи тернами	86
20. І знов мені	88
21. Як маю я журити ся	89
22. Лічу в неволі	90
23. Якби ви знали папичі	94
24. Хатина	96
25. Доля	96
26. Сестрі	99
27. Молитви	100
28. Вечір	101
29. Ой, одна я, одна	102
30. Буває іногді	103
31. Ой умер	104
32. Ой люлі, люлі	105
33. Сон (М. А. Марковичці)	106
34. Причинна	107
35. Тополя	115
36. Русалка	123
37. Лілея	126
38. Калина	129
39. Трі шляхи	131

40.	Хустина	133
41.	Іван Підкова	135
42.	На вічну пам'ять І. Котляревському	138
43.	До Основ'яненка	142
44.	Гамалія	146
45.	Чигирин	153
46.	Розрита могла	156
47.	Холодний яр	158
48.	За байраком байрак	161
49.	Моїм соузннкам	163
50.	Сон (Гори мої високі)	164
51.	Ляхам	166
52.	Катерина	167
53.	Гайдамаки	198
	I. Інтродукція	208
	II. Ярема	210
	III. Конфедерати	214
	IV. Титар	219
	V. Сьвято в Чигирині	228
	VI. Треті півні	242
	VII. Чероний бенкет	248
	VIII. Гупалівщина	255
	IX. Бенкет в Лисянці	260
	X. Лебедні	272
	XI. Гонти в Умані	277
	XII. Епілог	289
54.	Черниця Маряна	295
55.	Сон (У всякого своя доля)	308
56.	Наймичка	329
57.	Невольник	349
58.	До живих і мертвих	376
59.	Псалми Давидові	386
60.	Княжна	396
61.	Відьма	412
62.	Москалева Криниця	437
63.	Неофіти	453
64.	Сотник	476
65.	Титарівна	495
66.	Царі	503

ІЛЮСТРАЦІЇ

Т. Ш. а старім віці	3
Т. Ш. в молодім віці	13
Хата де родив ся поет	14
Малий Тарас з сестрою Катериною	17
Енгельгардт застає Шевченка при мальованю	19
Автопортрет	21

Ірї ятель Шевченка	23
Ірї ятелька Шеаченка	25
Шевченко в салдатськїм муидурї	40
Шевченко в Новопетроаськїй фортецї	44
Шевченко на смертїй постели	54
Могила Т. Шевченка	56

ДЕЯКІ ПОЯСНЕННЯ ДО "ГАЙДАМАКІВ".

1) "Энциклопедическій лексиконъ", том 5: Барская кон-
федерация, і "Гісторія крулеастаа польскієго" г. с.
Байдтке, том 2. — 2) Вільшана або Ольшана, містечко
київської губернії звенигородського повіту; між Зве-
нигородкою і Вільшаною по старому шляху Бороан-
ків хутір і корчма, деб то Ярема Байстриук. а потім
Галайда був у жида наймитом. — 3) Не-уїїтіа Ляхи
називали схизматами. — 4) Про конфедератїа так ро-
сказують люде, которі їх бачили; і не днао, бо то бу-
ла все шляхта „з горорем“, без дисциплїни; робить не
хочеть-ся, а їсти треба. — 5) Анахронїзм: титаря Ля-
хи замучили зимою, а не лїтом.. — 6) За гайдамаками
ходив кобзар; його називали слїпим Волохом. 7) Пав-
ла Наливайка живого спалили а Варшаві; Івана Остря-
ницю і тридцять старшин козацьких після страшної
муки розчетаєртували і розвезли їх тіла по асїй У-
країні. Зиновїй Богдан і син його Тимофїй були похо-
вані в Суботові, коло Чигирина; Чарнецький, корон-
ний гетьман, не доставши Чигрина, од злости спалив
їх мертвах. — 8) Полковник Богуи потопив Ляхів в
Ігулі. Зиновїй Богдан вирїзав 40 з чим-то тисяч Ля-
хів над Альтою. і та річ, в котру те трапилось, зоветь-
ся Тарасова або кровава. (Баитиш Каменський.) —
9) Так про Чигринське сьвято розказують старі люде.
10) Третї півнї — сїгнал. Росказують, що Залїзняк
не дїждавши третїх півнїв, запалив Медведівку,
яку меж Чигрином і Заєнигородкою. — 11) Тара-
сові Варфоломїєва ночи одна другої варт на стид
римської тіари. — 12) Чорний шлях виходив од Дїїпра
меж устами річок Сокорівки і Носачівки, і біг через
степи запорожські, через воєводства Київське, По-
дольське і Волинське — на Червону Русь до Львова.
Чорним названий, що по йому Татари ходили в Поль-
щу і своїми табунами вибивали травау. — 13) До Унїї
Козаки з Ляхами мирили ся, і як-би не єзуїти, то мо-
же б і не рїзали ся. Єзуїт Посевин, легат папський,
перший почав унїю в Україні. — 14) Кирилівка — се-
ло Звенигородського повіту. Червонець, що дав Залї-

зняк хлопцеві, і досі єсть у сина того хлопця, ко-
рому був даний; я сам його бачив. — 15) Село Буди-
ща — недалеко од Кирилівки; в яру озею і над озе-
ром ліс невеликий, зовуть-ся Гупалівщиною, за те,
що там Залізняк збивав Ляхів з дерев. Ляхи, де
був захований шляхетський скарб, і досі видко, тіль-
ко вже зруйновані. — 16) Лисянка, містечко Звени-
городського повіту над річкою Гнилим Гничем. Тут
зішли ся Гонта з Залізником і зруйнували старо-
світський будинок, Богданом ніби-то будований. —
17) Лебедин, дівочий монастир меж Чигрином і Зве-
нигородкою. — 18) Майданівка, село недалеко од Лі-
сянки. — 19) Умань, город повітовий губернії Київсь-
кої. — 20) "Кавалерія народова", так звались польські
драгуни; їх тогді було в Умані 3000, і всі були побиті
гайдамаками. — 21) В Умані Гонта убив дітей своїх за
те, що їх мати-католичка помогла єзуїтам перевести
їх у католики. Младанович, товариш синів Гонти, ба-
чив з дзвіниці, як вони умерли, і як школярів базилі-
янської школи потопив Гонта в криниці. Він багато
написав об гайдамаччині, але надрукованого нема ні-
чого. (Тогди коли Шевченко писав свої Гайдамаки,
справді не було ще нічого надрукованого, але пізній-
ше видані були пам'ятники Младановича р. 1851 в По-
знани.) 22) Зрадою взяли Ляхи Гонту і страшно заму-
чили. Привезли його в кайданах у польський лагерь
недалеко Балти з одрізаним язиком і правою рукою;
Б(раїцький), польський генерал, так велів зробити,
щоб він чого-небудь не сказав на його. Потім кати
роздягли його, як мати родила, і посадили на горячі
щаблі заліза; потім зняли дванадцять пас з спини шку-
ри. Гонта повів очима і страшно глянув на Б; той ма-
хнув рукою, — і розняли Гонту на четверо, розвезли
тіло і поприбивали на середохрестних шляхах. Залі-
зняк, почувши, що так страшно Ляхи замучили Гонту,
заплакав, занедужав, та й умер; його гайдамаки похо-
вали в степу над Дністром та й розійшли ся. (По-прав-
ді невідомо, де вмер Залізняк. Єго засудили на Сибір,
але на дорозі тудя дня 1. листопада 1768: він в Сло-
боді Котельві (в харківській губернії виломив ся з
в'язниці разом з 52 товаришами. Они відобрали зброю
від конвой і втекли, але вже 19. грудня Залізняка і 36
єго товаришів знов спіймали.) — 23) Злодій, розбій-
ник, або гайдамака — такими остали ся гайдамаки по
Коліївщині. Такими їх знають і досі.
